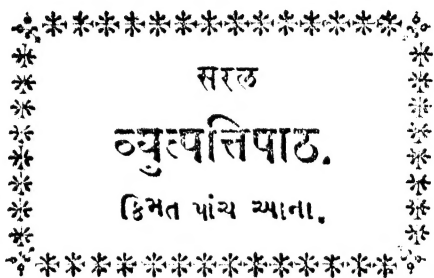

३६६८

सरल

व्युत्पत्तिपाठ.

किमत पांच आना.

૩૯૯૮

(ગાયકવાડ સરકારના કેઝવળી સ્વાતાન્ત્રે માટે મંજૂર)

સરલ

વ્યુત્પત્તિપાઠ.

રચનાર

નવલરામ લક્ષ્મીરામ

(માજી પ્રિન્સિપાલ, કાઠીયાવાડ ટ્રેનિંગ કોલેજ)

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

ધીમતરામ નવલરામ

EASY MANUAL

OF

GUJARATEE ETYMOLOGY

BY

NAVALRAM LUXMIRAM,

(Late Principal, Kathiawar Training College).

SECOND EDITION.

આવૃત્તિ બીજી.

સંવત ૧૯૪૫.

ઇ. સ. ૧૮૮૯.

કિંમત આના પાંચ.

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલી મધ્યે અમદાવાદ યુનાઇટેડ પ્રિન્ટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં
રણુછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યો.

સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ આક્ટ પ્રમાણે સર્વે હક
પ્રસિદ્ધ કરનારે સ્વાધિન રાખ્યાછે.

પ્રસ્તાવના.

“વ્યુત્પત્તિસ્તાનથી શબ્દનાં રૂપકેવાં આપણી નજરમાં ઠસે છે, તેનો મૂળ (અર્થ). તથા લાક્ષણિક અર્થ (Secondary meaning) કેવી ચોખી રીતે સમજાય છે, સમાનાર્થ શબ્દમાં (Synonyms) જે સૂક્ષ્મ ભેદ રહેલો છે તે જાણવાને આપણે કેટલા શક્તિમાન થઈએ છઈએ, શબ્દના ઇતિહાસની જોડે જનસ્થિતિ અને જનસ્વભાવનો ઇતિહાસ કેવી રીતે આપોઆપ પ્રકાશ થતો જાય છે, અને ટુંકામાં કહીએ તો એ વિષયનો અભ્યાસ મનને ઊંચો કેળવણી આપવામાં તથા ભાષાની રસિક પંડિતાઈ મેળવવામાં કેટલો અવશ્યનો છે, એ આપણામાં થોડાજ લોકો સમજે છે. વાસ્તવિક જોઈએ, તો આપણામાં હજી ચૂંચરાતી વ્યુત્પત્તિ નિશાળોમાં શીખવાઈજ નથી.”

આ પ્રમાણે *વ્યુત્પત્તિ પાઠની પ્રથમ પ્રસ્તાવનામાં મારે લખવું પડ્યું હતું, અને એમ લખ્યાને પંદર વર્ષ થવા આવ્યાં તોપણ હજી એ કલંક કંઈ છેક દૂર થયું નથી. એનું વિશેષ કારણ એ છે કે વ્યુત્પત્તિસ્તાનમાં શું જોઈએ તે વિષે ઘણે ઠેકાણે મોટી ગેરસમજાહુતી ચાલે છે. એમાં જરૂરની વાત પ્રથમ તો એ છે કે શબ્દોના અંગ

* આ પુસ્તક મેં પ્રથમ ૧૮૭૩માં પ્રગટ કર્યું હતું. આજ સુધીમાં ૭ આવૃત્તિ થઈ ગઈ છે. એનો કોપીરાઈટ ખરીદી લેવા બાબત મારે ક્યુરેટર સાથે ન બનવાથી સરકારીકેળવણી ખાતાએ પોતાના ટાન્સલેટર પાસે “વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશ” રચાવ્યો અને બુક કમીટીએ ઠરાવ્યું કે મારો ત્રાંચ વધારે શાસ્ત્રીય પણ કઠિણ હોવાથી તે ટ્રેનિંગકાલેજમાંજ અને નિશાળોમાં “વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશ” ચલાવવો. આ ઉપરથી છેલ્લા ચાર વર્ષથી તે ઇલાવવો મેં બંધ રાખ્યો હતો. પણ ગયે વર્ષે ગાયકવાડ સરકારના વર્તમાનકુલર કેળવણીખાતાના ડીરેક્ટર રા. બા. હરગોવિંદદાસે “વ્યુત્પત્તિ પ્રકાશ” ને ઠેકાણે એ પાછો ચલાવવાની ઇચ્છા જણાવ્યાથી આ આવૃત્તિ તેમને માટે તૈયાર કરી છે.

(ધાતુ પ્રત્યયાદિ) પ્રથમ જૂદા પાડતાં આવડવા નોંધ્યે,
કે તે ઉપરથી તેના મૂળાર્થ લક્ષ્યાર્થ વિગેરેનો વિચાર કરવાનું
સાધન મળે. આ પહેલું પગથીજ છે અને ત્યારપછીજ
ઉત્સર્ગ પ્રકરણ કાંઈ પણ કાયદા ભરેલી રીતે શીખવી શકાય.
પણ ઊંઘો પ્રથા એવો ચાલ્યો છે કે શરૂઆતમાં તો આ
શબ્દ કઈ ભાષાનો છે અથવા ધાતું તો એના મૂળ શબ્દ
કયો છે એમ પૂછ્યું એટલે બસ. એમ કરવું સહેલું તો
પડતું હશે, પણ એવા ગોખણથી કાયદો શો ? ભૂલવું ન
નોંધ્યે કે વિદ્યાગિરિપર ચઢવાનો માર્ગ તેને ઓઢી નાંખ્યા
વિના રાજીને માટે પણ સપાટ કરી શકાતો નથી.

તે છતાં, ભણનારની મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા આ આ-
વૃત્તિમાં ખાસ કાળજી રાખીએ, અને તે અર્થે મૂળ ગ્રંથ-
માંથી કાંઈ પણ મુખ્ય બાબતો કાઢી ન નાંખતાં તે લગભગ
નવેસરથીજ લખવો પડ્યો છે. ધાતુઓના ઉદાહરણોની
સંપૂર્ણ ટીપમાં દરેકના આદ્ય પ્રત્યયો પણ દર્શાવ્યા છે.
એ વિગેરે બધી રચના ફેર છેવટે શુચિપત્ર આપ્યું છે તે
ઉપરથી માલુમ પડશે.

શીખવવા બાબત કહેવાનું કે જે જે ઠેકાણે ગ્રંથમાં
સૂચના આપીએ તે તે ઠેકાણે જો તે પ્રમાણે શીખવવામાં
આવશે, અને ૧ લા ભાગ જે માત્ર ચૈદિક પૃષ્ઠનો છે તે
જો ૫ મા ભાગમાંથીજ તૈયાર કરાવ્યો હશે, તો પછી
ભણનારને કાંઈ પણ મુશ્કેલી લાગશે નહિ.

ગ્રીક, લાટિન, તથા ઇંગ્રેજી ભાષાના મળતા ધાતુ કૌષમાં
જણાવ્યા છે. એ તથા સંસ્કૃત પ્રાકૃતાદિ શબ્દો પણ દા-
કતર બુલ્હરે પસંદ કરેલા તેજ અહિંયા દાખલ કર્યા છે, અને
તે પરિશ્રમને માટે હું તે સાહેબનો મૂળથી અત્યંત આ-
ભારી છું.

વ્યુત્પત્તિપાઠ.

ભાગ. ૧.

સમાસના શબ્દો જુદા પાડવા વિષે.

૧. એક શબ્દના ભાગ પાડતાં માંડેથી બીજા પાણુ શબ્દો હાથ લાગે, ત્યારે તે શબ્દોનો સમાસ થએલો છે એમ કહેવાય છે.

૨. સમાસના શબ્દ જુદા પાડી તેનો અર્થ કહી બતાવવો એને સમાસનો વિગ્રહ કરવો કહેછે;—જેમકે

દૂધ, દૂધ+માત, ભાત=દૂધ અને ભાત તે દૂધમાત.

દશ, દશ+બાર, બાર=દશ કે બાર તે, દશબાર.

ગંગા, ગંગા+જલ, પાણી=ગંગાનું પાણી તે, ગંગાજલ.

પરમ, મોટો+ઈશ્વર, ઈશ્વર=મોટો ઈશ્વર તે, પરમેશ્વર.

તપઃ, તપ+ધન, ધન=તપ જેનું ધનછે તે, તપોધન.

ક્રિયા, ક્રિયા+પદ, શબ્દ=ક્રિયા બતાવનારો શબ્દ તે, ક્રિયાપદ

અર્થમાં સંક્ષેપને સાર ગણિત ચિન્હો લખ્યાંછે, પણ બોલવામાં “વતો”ને ઠેકાણે ને તથા “બરાબર”ને ને ઠેકાણે ઇટલે અમજ બોલવું. કુદ વગેરે સા. ધા.તણ શબ્દના અર્થ કરતી વેળા તેનો તેજ શબ્દ બોલવામાં કાંઈ હરકત નથી પરમેશ્વર શબ્દમાં અને ઈ મળીને ઇ તથા તપોધનમાં વિસર્જના ઓ થયા છે. આ પ્રમાણે હવે પછી જ્યાં જ્યાં સંધિવિકાર થએલો માલમ પડે ત્યાં ત્યાં તે લગતો સંધિનિયમ શીખવવો.

૩. ઉપના ઉદાહરણો ઉપરથી માલમ પડશે કે સામટો અર્થ કરતી વેળા કોઈ વખત અને કે કે, કોઈ વખત વિભક્તિનો પ્રત્યય, કોઈ વખત કાંઈજ નહિ, કોઈ વખત “જેને છે તે” અને કોઈ વખત બીજા શબ્દો ઉમેરવા પડેછે આ પાંચ ભેદ બરાબર લક્ષમાં રાખવાથી સામટો અર્થ કરતાં આગળ મુશ્કેલી નહિ પડે.

અને કે કે ઉમેરવા પડે ત્યારે તે સમાસ દ્વંદ્વ, વિભક્તિનો પ્રત્યય ઉ.

મેરવો પડે ત્યારે તત્પુરુષ, કાંઈજ ન ઉમેરવું પડે ત્યારે કર્મધારય “જે છે તે એ ઉમેરવું પડે ત્યારે તે ગ્રહુક્રીદિ અને બીજાશબ્દો ઉમેરાય ત્યારે તે મધ્યમપદ લેવી સમાસ કહેવાય છે એમ સામાન્યપણે સમજી રાખવું.

૪. આ નિયમમાં વિભક્તિના પ્રત્યય કહ્યા છે તે છઠ્ઠી-નાજ નહિ પણ કોઈપણ વિભક્તિના હોય કેમકે બીજી વિભક્તિઓના પ્રત્યયોનો પણ કોઈ વખત ગૂજરાતીમાં લોપ થયેલો માલમ પડેછે:—જેમકે,

(દ્વિ.) મનઃ, મન+હર, હરનાર=મનને હરનાર તે, મનોહર.

(તૃ.) હસ્ત, હાથ+કૃત, કીચેલું=હાથવડે કરેલું તે, હસ્તકૃત.

(ચ.) યજ્ઞ, યજ્ઞ+સ્તંભ, થાંભલો=યજ્ઞનેસારુ જે થાંભલો તે, યજ્ઞસ્તંભ.

(પં.) ધર્મ, ધર્મ+મૃષ્ટ, પડેલો=ધર્મમાંથી પડેલો તે, ધર્મમૃષ્ટ.

(ષ.) રાજ રાજ+મય, બીકરરાજની બીક તે, રાજમય.

(સ.) સ્વર્ગ, સ્વર્ગ+વાસ, વસવું=સ્વર્ગમાં વસવું તે, સ્વર્ગવાસ.

૫. અભ્યાસને સાર બણનારે નીચે લખેલા શબ્દોનો વિગ્રહ પોતાની મેળેજ કરવા પ્રયત્ન કરવો.

માઈવહેન	પાળાવિાળા	દરિયાકાંઠો
મહાસાગર	ભૂગોળ	ભૂગોળવિદ્યા
ગાદીતકીઓ	દૃઢભાજક	ભરતલંડ
દોરીલોટો	મધમાલી	અહમદનગર
જૂનાગઢ	વર્તમાનકાલ	વર્તમાનપત્ર
ગુણવિશેષણ	પૂર્ણાંક	દશાંશ
પંચરાશિ	રૂપિતાંતર	અત્રિભુવન

૧. ખાણી ધૂટે શબ્દ નથી. એવે એનો અર્થ “ખાણી જેવું કાંઈ બીજું” એમ થાયછે. એ બખ્ખાની બલીહારી કહેવાય છે. અને તે જ્યાં જ્યાં આવે ત્યાં પાછલા શબ્દને લઈ “અથવા તેના જેવું કાંઈ બીજું” એમજ અર્થ કરવો.

૨. એ કર્મધારય સમાસ હોય, ત્યારે પીણું વસ્ત્ર એટલેજ અને બહુ મીઠું હોય, ત્યારે પીણું વસ્ત્ર જેને છે તે વિષય, એવો એનો અર્થ થાય છે.

૩. ત્રણ લોક. સ્વર્ગ મૃત્યુ, ને પાતાળ.

૬. નીચે લખેલા શબ્દો ગૂજરાતીમાં ઘણીવાર બીજાની

પછીથી આવીને સમાસ નામ કરેછે. તે કઈ ભાષાના છે તે કૌષમાં જોડે સૂચવ્યું છે.

શબ્દ	અર્થ	ઉદાહરણ	અર્થ
(સં.) સ્થાન	ઠેકાણું	દેવસ્થાન	દેવનું ઠેકાણું.
(કા.) સ્તાન	ઠેકાણું	અર્ધસ્તાન	આરજોનેરહેવાનું ઠેકાણું.
(સ.) નગર	શહેર	જનનગર	જન્મ વસાવેલું શહેર.
(પ્રા.) નેર	શહેર	ચાંપાનેર	ચાંપાએ વસાવેલું શહેર.
(પ્રા.) વાઙ	રહેઠાણ	ઝાઝાવાઙ	ઝાઝાઓનું રહેઠાણ.
(પ્રા.) વાઙો	રહેઠાણ	નાગરવાઙો	નાગરોનું રહેઠાણ.
(કા.) આવાદ	વસેલું	અમદાવાદ	અહમદથી વસેલું
(સં.) પુર	ગામ	જયપુર	જયસિંહે વસાવેલું ગામ.
(સં.) શાઙ્ગ	ઠેકાણું	પુસ્તકશાળા	પુસ્તકનું ઠેકાણું.
(સં.) કારક	કરનાર	દુઃખકારક	દુઃખ કરનાર.
(સં.) દાયક	આપનાર	સુખદાયક	સુખ આપનાર.
(પ્રા.) દાઈ	આપનાર	આનંદ	આનંદ આપનાર.
(સં.) કર	કરનાર	ભયંકર	ભય કરનાર.
(સં.) કાર	ખનાવનાર	લોહકાર	લોહ ખનાવનાર લુહાર.
(સં.) આતુર	ખીડતો	શોકાતુર	શોકથી ખીડતો.
(સં.) આલય	ઠેકાણું	વિદ્યાત્રય	વિદ્યાનું ઠેકાણું.
(સં.) અપિ	પણ	તદપિ	તોપણ.
(સં.) આદિ*	વગેરે	ઈત્યાદિ	એ વગેરે.

*આદિનો અર્થતા અગાડીછે, અને પાંડવાદિ શબ્દોનો અર્થ એમ થાય કે પાંડવ જેનો અગાડી છે એવા રાજાઓ, એટલે, પાંડવ વગેરે રાજાઓ.

આ શબ્દોના અર્થ જોખવાને ઠીક પડે માટે આમ લખ્યાછે, તોપણ વિચરે તે ખદા ભણનાર પાસે બીજી કાલ્પનામાં ખતાવ્યુંછે તે પ્રમાણેજ લેવો;—જેમકે દેવ, દેવ+સ્થાન, ઠેકાણું=દેવનું ઠેકાણું તે, દેવસ્થાન.

સ્થાન આદિક શબ્દોના બીજા ઉદાહરણ ભણનાર પાસેથી કઢાવવાં, અને તેનો પણ વિચરે એમજ કરાવવો.

૭. નીચે લખેલા શબ્દો બીજાની પહેલાં આવી ઘણીવાર સમાસ કરેછે.

(ફારસી.)

બે. વિના+માન, ભાન=ભાન વિનાનો, બેમાન.

બે. ઉલટું+કાયદે, કાયદો=કાયદાથી ઉલટું, બેકાયદે.

,, નડારું+હાલ, રિયતિ=જેની નડારી રિયતિ છે તે, બેહાલ.

ગેર, નહિ+હાજર, હાજર=હાજર નહિ તે, ગેરહાજર.

,, ઉલટું+વાજબી, વાજબી=વાજબીથી ઉલટું, ગેરવાજબી.

,, નડારું+વક્તે, ડેકાણે=નડારે ડેકાણે પડેલું, ગેરવક્તે.

ના, નહિ+દાનહ, ડાહ્યો=ડાહ્યો નહિ તે, નાદાન.

કમ, ઓછું+બરુત, નશીબ=જેનું ઓછું નશીબ છે તે, 'કમબરુત.

બદ, ખરાબ+બો, વાસ=ખરાબ વાસ, બદબો.

(સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત.)

ન, નહિ+અન્યતર, બેમાંથી એક=બે જાતિમાંથી એકે નહિ તે, નાન્યતરજાતિ.

પર, પારકું+અર્ધીન, તાબે=પારકાને તાબે તે, પરાર્ધીન.

સ્વ, પોતાનું+ધામ, ડેકાણું=પોતાનું ડેકાણું, સ્વર્ગ, સ્વધામ.

સ્વયં, પોતાની મેળે+મૂ, હોનાર=પોતાની મેળે હોનાર, ઈશ્વર, સ્વયંમૂ.

સત્, સારી+આચાર, ચાલ=સારી ચાલ, સદાચાર.

પુનર્, ફરીથી+ઉક્તિ, બોલવું=ફરીથી બોલવું, પુનરુક્તિ.

મહા, મોટું+મારત, ભારત=મોટું ભારત, મહામારત.

ચતુર્, ચાર+આનન, મોઢું=ચાર મોઢાં જેને છે તે, ખરબા, ચતુરાનન.

ચો, ચાર+પાઈ, ચરણ=ચાર ચરણનો એક છંદ, ચોપાઈ.

બિન, વિના+ગુનાહ, ગુનોહ=ગુનાહ વિના, બિન ગુનાહ.

એ દરેક શબ્દના તથા હવે પછી આધપ પ્રત્યય વગેરે જે જે આવે તેનાં કેટલાંક પોતાની તર્ફના ઉદાહરણ છાકરાં પાસે લેતાજ રહેજી, કેમકે પોતાની મેળે શોધવાની મહેનત લીધા વિના કોઈ પણ જ્ઞાન મનમાં પૂરેપૂરું ઠસવું નથી.

આદ્ય પ્રત્યયની સાધારણ સમજ.

૧. પણ ઘણી વખત તો શબ્દના ભાગ પાડતાં તેમાંથી એક શબ્દ અને બીજા તો અક્ષરોજ હાથ લાગે છે. તે અક્ષરો એવા હોયછે કે છૂટા વાપરી શકાય નહિ. પણ બીજા શબ્દની જોડે આવી તેનો અર્થ ફરવી નાંખેછે. એવા અક્ષરને આદ્ય કે પ્રત્ય કહેછે.

૨. શબ્દની પહેલાં જે અક્ષર આવીને તેના અર્થમાં ફેરફાર કરેછે, તેને આદ્ય(આદિ, પહેલાં+અવ, આવનાર=શબ્દની પહેલાં આવનાર) કહીએ;—જેમકે

અ, નહિ+પાર, પાર=જેનો પાર નહિ તે, અપાર.

વે, વિના+વક્ત્ર, સમજ=જેને સમજ નહિ તે, બેવક્ત્ર.

અમાં અ એ સંસ્કૃત અને વ એ ફારસી લાખાનો આદ્ય છે. બધા સંસ્કૃત આદ્યો હવે પછી આપવામાં આવશે, અને વે વગેરે થોડાક ફારસી છે તેનો સાતમી કલમમાંજ આપી દીધા છે, કેમકે એમાંના ઘણાખરા શબ્દોજ છે.

૩. શબ્દની પછી જે અક્ષર આવી તેના અર્થમાં ફેરફાર કરેછે તે પ્રત્યય (પ્રતિ, સામા+અવ, આવનાર=શબ્દની સામા-પછીથી-આવનાર) કહેવાયછે;—જેમકે

ગરીબ ગરીબ+આઈ, પાણું=ગરીબપાણું, ગરીબાઈ.

સ્વતંત્ર, છૂટું+તા, પાણું=છૂટાપાણું, સ્વતંત્રતા.

ગુલામ, ગુલામ+ગીરી, પાણું=ગુલામપાણું, ગુલામગીરી.

અમાં ગીરી એ ફારસી અને તા સંસ્કૃત લાખાના પ્રત્યય છે. આઈ મૂળેતો સંસ્કૃતમાંથીજ ઉત્પન્ન થએલો પણ હાલ ગૂજરાતી પ્રત્યય કહેવાય. ફારસી તથા સંસ્કૃત પ્રત્યયોની વિગતવાર ટીપ અર્થ સાથે આગળ આપવામાં આવશે. ગૂજરાતી પ્રત્યયો તો સ્વલાખાના હોવાથી ભણનાર પોતાની મેજેજ આગળથી શકશે. તેનો અર્થ બોલાવવાની જરૂર નથી.

૪. ભણનાર પાસે નીચે લખેલા ઉદાહરણોમાંથી શબ્દ અને પ્રત્યય જૂદા પડાવી સામટો અર્થ કરાવવો, અને એ પ્રમાણે વાંચન પાઠમાં હમેશાં કર્યા કરવું;—જેમકે લોહી શબ્દ+આળ પ્રત્યય=લોહીઆળ, એટલે લોહીવાળો.

લોહીઆળ	ઉડાઉ	મોઝલો	ઉંડાણ.
શેઠાણી	ભોળાપણું	શાળપણ	દળામણ.
ચીનાઈ	લખેલું	ચળકાટ	ગળીઆરો
બોલનાર	મોટાઈ	લખવું	ઢોળાવ
ગડગડાટ	લવારો	હડીલો	દખેલ
કંપારી	નાનમ	મોટપ	કૂદકો
પહેરામણી	ગળપણ	ગળીઆરો	ગુણુવાળી

૫ સંસ્કૃત પ્રત્યયો બે જાતના છે:—કૃદંત અને તદ્વિત.

૬ ધાતુ ઉપર જે આવેછે, તેને કૃદંત પ્રત્યય કહેછે;—જેમકે

વહ, વહેવું+અન, ક્રિયા=વહન, વહેવાની ક્રિયા, વહેવું
કૃદંત પ્રત્યયો વડે ધાતુ ઉપરથી ઘણાં નામ વિશેષણાદિક ઉત્પન્ન થાયછે.

૭ નામ વિશેષણાદિક ઉપર જે પ્રત્યયો આવી બીજાં

નામ વિશેષણાદિક ઉત્પન્ન થાયછે, તેને તદ્વિત પ્રત્યય કહેછે;—જેમકે

ધર્મ+ઇક, વાળો=ધાર્મિક, ધર્મવાળો.

ઉપજા દાખજા ઉપરથી વિચારણા વિધાર્થી જોશે, કે સંસ્કૃત પ્રત્યયો લાગતાં મૂળ શબ્દમાં પણ કોઈ વખત ફેરફાર થઈ જાયછે. અહિંયા “ધ” નો ધા થયા તથા “મ” માંનો સ્વર ઉડી જઈ તેમાં ઈ લખી ગઈ. કોઈ અક્ષર ઉડી જાય, ત્યારે તેનો લોપ થયો એમ કહેવાય છે. અક્ષરોને જોડાઈ જવાના નિયમોને સંધિનિયમો કહેછે. મોટા મોટા સંધિનિયમો તો આ પ્રસંગેજ શીખવવા, કેમકે નહિતો સંસ્કૃત શબ્દના લાગ પાડતાં વિધાર્થીને કદી પણ બરાબર આ-વડશે નહિ.

કારસી પ્રત્યયો.

પ્રત્યય	અર્થ	ઉદાહરણ.
દાર	વાળા	આખરુદાર, મામલતદાર, કામદાર, વગેરે.
બાન, વાન	,,	મહેરબાન, દરવાન, પહેલવાન, ,,
મંદ	,,	અકલમંદ, દાનેશમંદ, દોલતમંદ, ,,
વાર	બરેલો	ઉમેદવાર, વિગતવાર, તપસીલવાર, ,,
ગર	કરનાર	ચૂડગર, જાડુગર, કારીગર, ,,
ગરો, રી, રું	,,	વાતગરો, કલ્યાગરી, કાજગરું. ,,
ગાર, ગારો	,,	જુલમગાર, મદદગાર, કામણગારો, ,,
બાજ	,,	દગાબાજ, કસરતબાજ, નજરબાજ, ,,
સોર	,, ખાનાર	દગાખોર, હરામખોર, દારખોર, ,,
દાન	ઠેકાણું	કલમદાન, પાનદાન, કદરદાન, ,,
દાની	,,	ચાહેદાની, *ગુલાબદાની, મચ્છરદાની,
સ્વાનું	,,	હાથીખાનું, તોપખાનું, કારખાનું, ,,
ચી	રાખનાર	ખજાનચી, મસાલચી, ટપલચી. ,,
ગીર	જીતનાર	જહાંગીર, આલમગીર, ,,
ગીરી	પાણું, ધંધો	ગુલામગીરી, મહેતાગીરી, ,,
ઈ	,, ,,	બહાદુરી, કારકુની, ગુલામી, ,,

*ગુલાબ એ સામાસિક શબ્દ છે, અને તેનો અર્થ કારસીમાં ગુલાબજળ (ગુલ, ગુલાબનું ફૂલ + અંબ, પાણી) થાય છે તેજ અત્રે કરવો. ગુલાબજળ એ શબ્દ કારસી પ્રનાણે અશુદ્ધ છે, અને એમાં પાણીનો અર્થ નકામો બેવાર આવે છે.

સંસ્કૃત તદ્ધિત પ્રત્યયો.

૧ ભાવવાચક, ઐટલે, “વણું” એવો અર્થ દેખાડનારા પ્રત્યય ચાર છે.

તા કૃષ્ટતા, કૂરતા, મમતા (મમ, માં), વગેરે

ત્વ દાસત્વ, કવિત્વ, તત્વ (તે પાણું), ,

ય ધૈર્ય (ધીર, ધીરો), આતિથ્ય (અતિથિ, પડણો), ,

ઞ યૌવન (યુવન્, જુવાન), ગૌરવ (ગુર, મોટું), ,

૨ એજ પ્રમાણે નીચેના શબ્દોના ભાગ પાડવા.

અપૂર્ણતા શૌર્ય ગુરત્વ શૌચ દેવતા

ચૈતન્ય બ્રહ્મત્વ કાવ્ય કવિત્વ આયુષ્ય

૩ સંબંધ દર્શક, ઐટલે “વાળો” એ અર્થના પ્રત્યયો.

વત્ ભગવત્ (ભગ, શક્તિ), જ્ઞાનવતી (જ્ઞાનવ-

ત્+ઈ નારિજાતિનો પ્રત્યય), સરસ્વતી, વગેરે

વંત ગુણવંત, બળવંત, ધનવંત, દયાવંત, ,

વાન્ ગુણવાન્, કુળવાન્, ભગવાન્, ભાગ્યવાન્, ,

મત્ શ્રીમદ્ (શોભાવાળું) ભાગવત, ધીમત્, ,

મંત શ્રીમંત, ધીમંત, બુદ્ધિમંત, વગેરે.

માન્ બુદ્ધિમાન્, ભક્તિમાન્, શક્તિમાન્, મતિમાન્, વગેરે.

*ઈન્નો ઈ રોગી, ભોગી, પક્ષી, શાસ્ત્રી, ધની (ધણી). , ,

વિન્નો વી તેજસ્વી, તપસ્વી, મનસ્વી, યશસ્વી, વગેરે.

આલ, આલુ રસાલ, વાચાલ, દયાલુ, માયાલુ, કૃપાલુ, ,

ઇક ભાવિક, નૈયાયિક, દૈનિક (દહાડાની), ,

અ તાપસ, (તપસ્, તપ) વૈષ્ણવ (વિ-

ષ્ણુ+અ=વિષ્ણુ વાળા, વિષ્ણુને માનના-

રા), જૈન (જિન+અ=જિનને માનનારા)

શક્ત (શક્તિ+અ), ચૈત્ર (ચિત્રા નક્ષત્ર-

-વાળો મહીનો), આશ્વિન,

૪ “તે ઉપરથી ઉત્પન્ન થએલું” એવો વિશેષ સંબંધ દેખાડનારા પ્રત્યય:—

અ કૌરવ (કુર+અ)=કુર રાજનીયી ઉત્પન્ન થએલા.

,, મૈંધવ (સિંધુ+અ)=સમુદ્રથી ઉત્પન્ન થએલો, સિંધવ.

ય દૈત્ય (દિતિ+ય)=દિતિના દીકરા.

,, —ગાર્ગ્ય (ગર્ગ+ય)=ગર્ગ ત્રણિનો પુત્ર.

ઈય—દેશીય (દેશ+ઈય)=દેશમાં ઉત્પન્ન થએલું.

,, ,, સન્નતીય, સરખા સ્થાનના અક્ષર.

૫ ઈ, આ, ને આનો એ નારી જાતિ દર્શક પ્રત્યયો છે, અને તે બીજા કોઈપણ પ્રત્યયની સાથે ભળે છે ત્યારે તેના અર્થમાં નારિ જાતિનો અર્થ વધારે છે:—જેમકે, દેવી, દેવની સ્ત્રી અથવા દેવરૂપ સ્ત્રી; ચતુરા, ચતુર સ્ત્રી; ગુણવતી (ગુણ+વત્, વાળો+ઈ) ગુણવાળી; ભવાની (ભવ=શિવ), શિવની સ્ત્રી; બ્રહ્માણી; ઇન્દુરાણી; વગેરે.

૬ ઇન્ સાથે ઈ મળીને ઇની પ્રત્યય નારિજાતિનો એક સાધારણ યદ્ધ પડ્યો છે, અને તે ઉપરથી અપભ્રંશ યદ્ધ ગૂજરાતીમાં પણ અથવા અણ પ્રત્યય ચાલે છે:—જેમકે, માલિની=માળા, હાર+ઈન્+ઈ=હાર ગુંથનારી=માળેણ, માળણ. તેમજ યોગિની, જોગેણ, જોગણ; પદ્મિની; કામિની; કુંભકારિણી, કુંભારણ; સોનારણ, પટલણ, ધોળણ, દરજણ, વગેરે.

૭ મય, બનેલું, ભરેલું:—જેમકે ગોમય (ગો=ગાય) ગાયમાંથી બનેલું; જળમય; ચિન્મય; તન્મય.

૮. વત્, પેઠે:—માતૃવત્ (માનીપેઠે), શાસ્ત્રવત્, પૂર્વવત્.

૯. ઋ, ઊકાણે:—સર્વત્ર (સઘળે ઊકાણે), તત્ર, ધત્ર.

૧૦. દા, વખતે:—સર્વદા (સઘળે વખતે, હંમેશાં), યદા, કદા.

૧૧. થા, રીતિ:—યથા (જે રીતે), તથા, સર્વથા.
 ૧૨. ધા, રીતિ:—સહસ્રધા (હજાર રીતે), નવધા, અલ્પધા.
 ૧૩. ક, સમુદાયવાચક:—પંચક (પાંચ દિવસનો સમુદાય),
 ચતક (સોનો સમુદાય, સૈકડો, સૈકો), ચતુક (ચોક), પટક
 (છક), સપ્તક, અષ્ટક, કુલક.

૧૪. ક, લઘુતાવાચક:—આળક (છોકરું, છોકરું); આ-
 જિકા (છોકરડી, છોકરી) દીપક (દીવડો), ગોપિકા.

અકની પછે અ. બાને અર્થના ક પ્રત્યયના રૂપમાં પણ નારિબલિચ્છે. આ
 ધર્મ બીયછે.

સંસ્કૃત કૃદંત પ્રત્યયો.

૧. અત્યાર સુધી શબ્દના ભાગ પાડતાં તેમાંથી એક પણ ઓળખાય એવો શબ્દ હાય લાગતો હતો, પણ અહિંયા તો ધાતુને પ્રત્યયજ ઓળખી કાઢવાના છે. અમે પ્રત્યેક ઉદાહરણની સાથે ધાતુ તો દેખાડીશું અને બીજાં ઉદાહરણ વિદ્યાર્થીએ ધાતુ પ્રકરણમાંથી શોધીને તૈયાર કરવાં.

૨. બ, બન, તથા ય એ ક્રિયાવાચક તથા કર્તૃવાચક બંને થાયછે, એટલે તેનો અર્થ ગૂંજરાતી પ્રત્યય વું તથા નારની સમાન છે:—જેમકે,

ધાતુ	પ્રત્યય*	શબ્દ	શબ્દાર્થ
ભંજ્, ભાગવું	અ	ભંગ	ભાગવાની ક્રિયા.
દિવ્, પ્રકાશવું	,,	દેવ	પ્રકાશનાર.
છિદ્, કાપવું	અન	છેદન	કાપવાની ક્રિયા.
વદ્, બોલવું	,,	વદન	બોલનાર મોઢું.
કૃ, કરવું	ય	કાર્ય	કરવું, કામ
આ+ચર્, મર્યાદામાં ચલાવવું	} ,, આચાર્ય મર્યાદામાં ચલાવનાર.		

*પ્રત્યયના અનેક અર્થ હોય ત્યાં તેનો જે અર્થ અમુક શબ્દમાં લાગુ પડતો હોય તેજ વિચારીને કહેવો.

૩. તિ, ન, ને અસ્ એ કેવળ ક્રિયાવાચક પ્રત્યય છે:—

ગમ્, જવું	તિ	ગતિ	જવાની ક્રિયા.
યત્, મહેનત કરવી	ન	યત્ન	મહેનત કરવાની ક્રિયા.
તપ્, તપવું	અસ્	[તપસ], તપ.	તપ કરવું.

૪. અક, *તૃનો તા, ર, અને ડ એ કેવળ કર્તૃવાચકજ પ્રત્યયો છે. નારી જાતિમાં અક નો ફકા થઈ જાય છે. ર લઘુતાવાચક પણ છે.

ધાતુ	પ્રત્યય	શબ્દ	શબ્દાર્થ
વચ્, બોલવું	અક	વાચક	બોલનાર, દેખાડનાર.

ભૃ, ભરવું તૃ,નો તા ભર્તૃ ભરણુ યોષણુ કરનાર, ધણી.
 સાધ્ સાધવું ઉ સાધુ સાધનાર, પ્રમાણિક માણસ
 જીવ્, જીવવું ઈકા, જીવિકા જીવવાનું સાધન.
 નમ્, નમવું ર નમ્ર નમનાર.

*તૃનો સંસ્કૃતમાં પ્રથમા વિભક્તિમાં તો યવાધી આપણી ભાષામાં તો બહુધા તે તો રૂપેજ દેખાયછે, પણ ભાવવાચક ત્રીથી આજખવા માટે એને તૃને તો કહેવો.

+ક્રિયા તે કર્તૃવાચક પ્રત્યયોના અર્થ કોઈ વેળા સાધન, રૂળ, સ્થળ, કર્મ વગેરે પણ થઈ જાયછે તેથી અમુક શબ્દના અર્થ ઉપર લક્ષ રાખી ત્યાં તેવા અર્થ કરવો.

૫ ત્ર, ઇત્ર કરણ એટલે ક્રિયાનું સાધન:—જેમકે,

વસ્ત્ર, (વસ્=ઢાંકવું) શરીર ઢાંકવાનું સાધન.

વાદિત્ર (વદ્=અવાજ કરવો), અવાજ કરવાનું સાધન

પ્રત્યય તથા અર્થ બંને હવેથી પોતાની મેળે આજખીને બોલવા. માત્ર હવે ધાતુ તથા તેનો અર્થજ અમે તો કોષમાં દર્શાવીશું

૬ ત, ઇત, ને ન એ ભૂત કૃદંતના પ્રત્યયોછે:—જેમકે,

જિત (જિ=જીતવું) જીતેલો; સંજિત, ભાગી ગએલું.

ઉત્પન્ન (ઉત્+પત્=પેદા થવું) પેદા થએલું, વગેરે.

ય, અર્નાય, ત્વ, તવ્ય એનો અર્થ દોગ્ય થઈ શકે એવું

અથવા કરવાનું એમ થાયછે:—જેમકે

દશ્ય (દૃશ્=જોવું) જોઈ શકાય એવું.

મોજ્ય (મુજ્=ખાવું) ખાવા યોગ્ય.

માજ્ય (ભજ્=ભાગવું) જે ભાગવાનો છે તે.

રમણીય (રમ્, રમવું) રમવા યોગ્ય, સુંદર.

રક્ષણીય (રક્ષ્=રક્ષણ કરવું) રક્ષણ કરવા યોગ્ય.

કૃત્ય, કરવાનું જે હોય તે.

મોક્તવ્ય (મુજ્=ભોગવું) ભોગવવાનું જે છે તે.

૮ માન અને અત્ અથવા ત્ એ વર્તમાન કૃદંતના પ્રત્યયો;—જેમકે,

વર્ધમાન (વૃધ=વધવું), વધતું, વૃદ્ધિપામતું.

વર્તમાન (વૃત=વળવું, ચાલવું), ચાલતો (કાળ, ખતાવ.)

યજમાન (યજ્=યજ કરવો) યજ કરતો, યજ કરનાર.

જગત્ (ગમ્=જવું એવડાઈ જગત્,) જતું, નાશવંત (કુનિયા).

વિશ્વજિત્, વિશ્વને જિતનારો.

૬ તુ, મ, અને મન્ કે તેનો મ એ ક્રિયા, ક્રિયાનું કૃળ, કર્મ, સ્થ-
ળ, વગેરે અનેક અર્થ દેખાડે છે:—જેમકે,

તંતુ (તન્=તાણવું), તાણવાથી જે થાયછે તે. (કૃળ).

ધર્મ (ધૃ=ધારણ કરવું), જે ધારણ કરેલું છે તે. (કર્મ.)

ધામ (ધા=ધારણ કરવું) ધારણ કરવાનું ડેકાણું. (સ્થળ.)

મર્મન્-મર્મ (મૃ=મરવું), મરવાનું ડેકાણું, તેવું અંગ.

કેટલાક વિવિધાર્થ પ્રત્યયોનું પુનરાવર્તન.

પ્રત્યયોના અર્થવિવિધતો થાયછેજ, પણ જેના અર્થ બહુજ
વિધવિધતા થાયછે તેની સામટા પુનરાવર્તનને માટે અ-
હિંચા એક નાંધ આપી છે.

અ=ક્રિયા; જેમકે તોલ, લાભ, સંતોષ, ખેદ.

,,=કરનાર; જેમકે, દીપ, કર (કરનાર, હાથ), ચર.

,,=પણું; જેમકે, શૌચ (પવિત્રપણું), મૌન.

,,=વાળો; જેમકે, સાર્વભૌમ (સધળી ભૂમિ-દેશવાળો).

,,=તે ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલું; પાર્થિવ (પૃથિવિ-
માટીનું બનેલું).

ય=ક્રિયા; જેમકે બ્રહ્મચર્ય (બ્રહ્મ=વિદ્યા તરફ જવું).

,,=કરનાર; જેમકે છાદ્ય—છાજ (ઢાંકનાર).

,,=પણું; જેમકે, સામાન્ય (સમાનપણું).

,,=સાધન; જેમકે, શય્યા (શી=સૂવું. સૂતાનું સાધન).

,,=યોગ્ય; જેમકે, ભાર્યા (ભરણપોષણ કરવા યોગ્ય).

,,=વાળો, જેમકે, અંત્ય (છેડાવાળો, છેડા ઉપરનો).

,,=તે ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલું; જેમકે, આદિત્ય (અદિ-
તિ ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલા, દેવો, સૂર્ય).

સંસ્કૃત આદ્ય.

અ, (ગ્રી A.); નહિ:—અચળ (હાલે નહિ તે), અયોગ્ય, અન્યાય, અખંડ, અકાળ, અપક્ષપાત, અપૂર્ણાંક, અકસ્માત્, વગેરે,

*અન્, (પ્રા.) અણ, (ગ્રી. An. લા. In. ઇ. Un.); નહિ:—અનંત, (જેનો અંત નહિ તે), અનાદિ, અનેક, અનાચાર, અનુપમ, અનાદર, અનાવૃષ્ટિ, વગેરે.

* પછીથી સ્વર આવે ત્યારે અન્. અન્ વ્યંજન આવે ત્યારે અ આવેછે એ ઉપલા ઉદાહરણો ઉપરથી સમજાશે. અન્ ઉપરથી પ્રાકૃતમાં અણ પ્રત્યય થયો છે તેમાં કાંઈ આવો ભેદ નથી;—જેમકે અણભણ્યું અણદીકું, અણહદ, અણધડ, વગેરે.

વિ (ફા. બે) ૧. વધારે. ૨. વિના:—૧—વિભાગ (વધારે ભાગ, ભાગના ભાગ), વિજ્ઞાન, વ્યુત્પત્તિ, વગેરે. ૨—વિધવા (વિ=વિના+ધવ=ધણી+આ, નારિજાતિનો પ્રત્યય=ધણી વિનાની), વિદેહી, બ્યર્થ, વગેરે.

અંતર્, (લા. Inter. ફા. અંદર); માંહે, વચમાં:—અંત:કરણ (માંહેથી કરવાનું સાધન), અંત:પટ (અંતર=વચમાં+પટ=લૂગડું=વચમાં ધરેલું લૂગડું, અંતર્પટ), અંતર્ગાળ, અંત:પુર (જનાનો), વગેરે.

સુ, (પ્રા.) સ, (ગ્રી. Eu.); સાં, ધણું:—સુવાસ (સારી વાસ), સ્વલ્પ (સુ+અલ્પ=ધણુંજ થોડું), સપૂત (સારો છોકરો), સક્રોમળ (ધણું ક્રોમળ) વગેરે.

કુ, (પ્રા.) ક; નઠાર્:—કુકર્મ (નઠાર્ કામ), કપૂત (નઠારો છોકરો), કુતર્ક, કુમાર્ગ, કપાત્ર, કવેળા, કટંગું, વગેરે.

દુસ્ (ગ્રી. Dys. Dus.) ૧.—મુશ્કેલાઈથી. ૨. નઠાર્:—૧.—દુ:સહ (મુશ્કેલાઈથી ખમી શકાય તે); દુર્ગ (દુસ્+ગમ્+અ=સ્થળ) મુશ્કેલાઈથી જ્યાં જઈ શકાય તે, પહાડી કિલ્લો; દુસ્તર (દુસ્+તૃ, તરવું+અ) મુશ્કેલાઈથી તરી

શકાય તે; વગેરે.—૨.—કુરાચરણ (નહારું આચરણ); કુષ્કાળ (નહારો કાળ); વગેરે.

નિસ્. ૧ નહિ ૨. બહાર:—૧ નિ:સંશ (જેમાં સંશય નહિ તે); નિરંકુશ (જેની ઉપર અંકુશ નથી તે); નિષ્કપટી ૨.—નિઃશ્ચિ—નીસરણી (બહાર જવાનું સાધન), નિરીક્ષા, નિર્ધાર, વગેરે.

સ, સહ. સાથે, સરખું:—સવિસ્તર (વિસ્તાર સાથે), સર્ણું (સરખી જાતના અક્ષર), સરસ, સજાતીય, સટીક, સાર્થક, વગેરે:—સહવાસ (સાથે વસવું) સહધર્મી (સરખા ધર્મવાળા), સહકુટુંબ, સહગમન, સહવર્તમાન, વગેરે.

સમ્, (ગ્રી. Syn. લા. Con. Cum. Co.). ૧. સાથે. ૨. સુંદર રીતે. ૩ બિલકુલ:—૧. *સંગમ (સાથે જવું મળવું), સંવાદ, સંસાર, વગેરે.—૨—સંસ્કાર (સુંદર રીતે કરવું, સુધારવું, કેળવવું.) સંસ્કૃત(સુધારેલી બાષા), સંખ્યા સમર્પણ, વગેરે.—૩-સંરક્ષણ (બિલકુલ રક્ષણ), સંહાર, સંન્યાસ, સમસ્ત વગેરે.

સમ્ની સાથે કોઈપણ વ્યંજન આઠ્યાધી એ મૂળરાત્રીમાં સં લખાયછે.

†સમ્ની સાથે ક ધાતુનું રૂપ કોઈ આવવાથી વચમાં સ્ વધેછે: જેમકે સમ્+કાર=સમ્+સ્+કાર=સંસ્કાર.

ઉપ. (ઇ. Up. ગ્રી. Hypo. Hupo)૧. પાસે,૨.ઉતરતા દરજ્જાનું:—૧—ઉપસર્ગ (ધાતુની પાસે આવનાર), ઉપયોગ, ઉપમા, ઉપકાર, વગેરે. ૨—ઉપગ્રહ (હલકા દરજ્જાનો ગ્રહ), ઉપશિક્ષક, ઉપવન, ઉપાખ્યાન, વગેરે.

અતિ. પેલીતરફ.—અતીદ્રિષ (ઇંદ્રિયાની પેલીતરફ, ઇંદ્રિયોથી જેનું જ્ઞાન મળી શકે નહિ એવો વિષય), અત્યંત અતિશય, અતિસાર, વગેરે.

*બહુજ અવા અનો અર્થ થાયછે તે માત્ર લાક્ષણિક અને મૂળરાત્રીમાં જ લખાઈ શકે;—જેમકે, અતિ નિદ્રા, અતિ લોભ, અતિ સ્નેહ, અતિ ક્રુષ્ણ વગેરે.

અધિ. (લા. Ad.) ઉપર:—અધિરાજ (ઉપર પ્રકાશનાર રાજા), અધિકાર, અધિપતિ, અધ્યક્ષ (ઉપર નજર રાખનાર)

અનુ. (ગ્રી. Ana.) પાછળ, તે પ્રમાણે, સાથે:—અનુચર (પાછળ ચાલનાર, ચાકર), અનુસરવું (કોઈની પાછળ પાછળ ચાલવું, તે કરે તે પ્રમાણે કરવું), અનુપાન (વૈદના ઔષધની સાથે ક્વાથ વગેરે કાંઈ પીવાનું કહેછે તે), અનુદાન, અનુક્રમ, અનુપ્રાસ, વગેરે.

અપ. (લા. Ab. ગ્રી. Apo. ઇ. Off.) ખોટું, ઉલટું:—અપકાર (ખોટું કરવું), અપરાધ (રાજી કરવાથી ઉલટું, ગુનોહ), અપકીર્તિ, અપભ્રંશ, અપમાન, વગેરે.

અભિ. (ગ્રી. Amphi. લા. Am. ઇ. By.) પાસે, તરફ, ઘણું:—અભ્યાગત (પાસે આવેલો, પહોંચો), અભિષેક (તર્ફછાંટવું), અભ્યંતર (ઘણું અંદરનું), અભિલાષા અભિમાન, વગેરે.

અવ, ૧. નીચે ૨. નઠારું:—અવતાર (નીચે ઉતરવું), અવદશા (નઠારી અવસ્થા), અવલોકન, અવગુણ, વગેરે.

આ. મર્યાદા:—આકાર (મર્યાદા કરનાર, હદ બતાવનાર), આકરણ (ભાષાની વધારે મર્યાદા કરનાર), આગ્રહ, આચરણ, આવાસ, આરંભ, આલય વગેરે.

અપિ. (ગ્રી. Epi. લા. Ob. ઇ. Up.Be.) ઉપર:—અપિધાન (શરીર ઉપર ધારણ કરવાનું, લુગડું.)

ઋત. (ઇ. Out.) ૧. ઉંચે, બહાર, ૨. ઉલટું:—જેમકે ઉત્કંઠા (ડોકી ઊંચી થવી, આતુરતા), ઉત્પત્તિ (બહાર પડવું, પેદા થવું) ઉત્કર્ષ, ઉદ્ધવ, વગેરે. ૨. ઉત્થાપન (રથાપવાથી ઉલટું, ઉઠાવવું)

ાનિ. ૧. માંહે, પાછળ ૨. વિના:—નિવાસ (જેમાં વસે તે, રહેઠાણ) નિદાન (પાછળથી-છેવટથી-આપવું, રોગની બધી પરીક્ષા કર્યા પછી તે વિષે જે અભિપ્રાય આપવો તે), નિકં-

દન (મૂળ વિનાનું કરવું), નિપાત—નવાણ, નિગમ, વગેરે.

પરા. ૧ પાઘું. ૨ મોટું. ૩-ઉલટું:—પરાવર્તન (પાઘું વળવું); પરાક્રમ (મોટાં ડગલાં ભરવાં, બહાદુરી કરવી), પરાજય (જયથી ઉલટું), પરાભવ, પરાક્રાણ, વગેરે.

પરિ. (ગ્રી. Peri લા. Per.) ૧. ચોતર્ક. ૨. ઘણું:—પરીક્ષા (ચોતર્કથી જોવું), પરિશ્રમ (ઘણી મહેનત), પરિમિતિ, પરિમાણ, પરિપૂર્ણ, પરિપક્વ, વગેરે.

પ્ર. (ગ્રી. Pro. લા. Pro.) આગળ, શ્રેષ્ઠ:—પ્રચાર (આગળ ચાલવું, ચાલ), પ્રભુ (શ્રેષ્ઠ રીતે હોનાર, ધણી, પરમશ્વર) પ્રદેશ, પ્રભાત, પ્રખ્યાતિ, પ્રબળ. વગેરે.

પ્રતિ. (ગ્રી. Pros. લા. Re.) ૧. સામું, પાઘું. ૨, દરેક:—જેમકે, પ્રતિપક્ષી (સામા પક્ષવાળો), પ્રત્યાઘાત (પાછો આઘાત થાય તે), પ્રતિદિન (દરરોજ); પ્રતિસ્પર્ધી, પ્રતિવાદી, પ્રત્યુત્તર, પ્રતિબિંબ, પ્રતિવર્ષ, પ્રત્યેક, વગેરે.

भाग २ जो.

—ॐ०ॐ—

બહુ વપરાતા સંસ્કૃત ધાતુ.

ગુજરાતી શબ્દોનો મોટો ભાગ આટલાજ ધાતુ ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલો છે. માટે, એ પ્રત્યેક ધાતુના શાખાગ્રણી શબ્દો અત્રે તમામ આપ્યા છે. તેની વ્યુત્પત્તિ વિશેષ કાળજીથી તૈયાર કરવી. વિદ્યાર્થીને એમ કરવું સુગમ પડે તે માટે એ શબ્દો પ્રત્યયવાર ગોઠવ્યા છે, એટલે, પ્રથમ બાળબોધ અક્ષરે પ્રત્યય લખ્યોછે, પછી માત્ર ધાતુ સાથે તે મળીને જે શબ્દ થયો તે કાળે અક્ષરે દેખાડ્યોછે, અને જો તે ગુજરાતીમાં નહિ વપરાતો હોય તો તેની આસપાસ આવો કૌષ [] મૂક્યો છે. પછી આધ્યાદિકના સંયોગે થનારા શાખાગ્રણી શબ્દો તો તમામ લખ્યાછે. એ આધ્યાદિક પણ જરૂર જણાઈ ત્યાં શબ્દની પૂર્વે લખી બતાવ્યા છે. અપભ્રંશ શબ્દો, જે ઉપરથી તે ઉત્પન્ન થયા હોય તેની જોડે, નાના કૌષમાં આપ્યા છે.

૧. ઇ (અય).—લા. Eo.)—જુવું:—

અ.—[અય.]; અનુ, ^૧અન્યય; અપ, ^૨અપાય; ઉપ, ઉપાય; ઉત્, ^૩ઉદય; અભિ+ઉત્, ^૪અભ્યુદય; પ્રતિ, પ્રત્યય; વિ, ^૫વ્યય; ^૬અવ્યય; સમ્, સમય; સહ, સહાય.—[આય] અંતર્, અંતરાય; નિ, ન્યાય; પરિ, પર્યાય; સમ્+ઉત્, સમુદાય.—અન.—અયન; ઉત્તર, ^૭ઉત્તરાયણ; દક્ષિણ, દક્ષિણાયન; પાર, પારાયણ; રસ, રસાયન (રસાયણ, રસાણ); રામ, રામાયણ; પરા, પરાયણ-પલાયન.—ત—[ઈતિ]; ગુણ+અતિ, ^૮ગુણાતીત; ઉત્, ઉદીત; વિ+પરિ, ^૯વિપરીત.

અધિ+ઈ(મૂળધાતુ તો હમેશાં કહેવોજ. કૌષનું ૩૫ અ-મુક દાખલામાં લાગતું હોય, તો તે પણ ત્યાં જોલવું.)=ભ-ણવું:—અ-અધ્યાય (અધ્યો), ^{૧૧}અનાધ્યાય, રવાધ્યાય; ઉ-પાધ્યાય ^{૧૨}(ઉપાધ્યો).—અન.—અધ્યયન; અધ્યાપન.—અક અધ્યાપક, ઉપાધ્યાપક,—ત—અધીત.

૧.—એકની પછાડી એક આવે તે, અનુક્રમ, પધના શબ્દો મળને અનુક્રમે ગોઠવવા.—૨.—અડઅણ, કુ:ખ.—૩ બહાર આવવું, ઉગવું.—૪. ધ-હો ઉદય, આભાદી.—૫. ખર્ચ.—૬. જેને ખર્ચ એટલે ફેરફાર થતો નથી તે

શબ્દ.—૭. સૂર્યવું ઉત્તર તર્ફ આવવા માંડવું તે ઉતરાણ, અને દક્ષિણ તર્ફ જવા માંડવું તે દક્ષિણાયન.—૮. રામવું વનવાસ જવું, તે વિષેવું સંસ્કૃતમાં કાઠ્યછે તે.—૯. ગુણની પેલેપાર ગ્રંથિલો, નિર્ગુણ.—૧૦. ચોતર્ફથી ઉલટું ગ્રંથિલું રોત કરતાં ઉંધું.—૧૧.—ન ભણાવનારો દિવસ.—૧૨.—હલકા દરજ્જાનો ભણાવનાર, ઉપશિક્ષક, અને તેથી કેટલાક પ્રાણશોના કુળવું નામ.

૨. ઈક્ષુ—જોવું:—

અ+ખા.—[ઈક્ષા]; અપ,^૧ અપેક્ષા; ઉત્, ઉત્પેક્ષા; ઉપ,^૨ ઉપેક્ષા; નિઃ, ^૩નિરીક્ષા (૪નીરખ); પરી, પરીક્ષા.—
અક—^૫પરીક્ષક (પરીખ, પારેખ).

ગૂ. ધા.—૧. પરખવું (પરિખ). ૨. પેખવું (પ્રેક્ષ).

૧.—પોતામાં જોઈ—ખામી હોય—તે જાણવું, ખામી, ઈચ્છા, કેમકે પોતાની ખામી જાણ્યાથી તે ટાળવાનું મન થાયછે.—૨.—જે પરવાહી.—૩.—કુરબાનમાંથી તારા વિગેરે જોવા, તપાસવું.—૪. તપાસ કરી સરકારે જે ભાવ કેરવો હોય તે.—૫.—ચોતરફ જોનાર, તપાસનાર.

૩. કમ્—ચાહાવું, ઈચ્છવું.

અ—કામ; કામી; કામિની; કામધેનુ; નિઃ, ^૨નિષ્કામ; સ, સકામ.—અન—[કામન] (કામણ); કામના (આ.); મનઃકામના.—ત—^૩કંત, (કાંત, કંથ); કાંતા (આ)—તિ—કાંતિ.

૧.—આપણે ચાહીએ તે આપનારી કલ્પિત માય.—૨.—ભક્તિ જે પ્રકારની ગણાય છે:—જેમાં કુળની ઈચ્છા તે સકામ, અને નહિ તે નિષ્કામ.—૩.—ચાહેલો, વહાલો, ધણી.—૪.—ચાહાવાપણ, ખૂબસુરતી.

૪. કૃ—(લા. Creo.)—કરવું:—

અ.—^૧કર; કિં (શું, કાંઈપણ), ^૨કિંકર; થ (કલ્યાણ)+અમ્ (દ્વિતીયા વિભક્તિનો પ્રત્યય), શંકર; સુખકર; સમ્, ^૩સંકર.—[કાર]; લોહ=લોહું, લોહકાર (લુહાર); અહં=હું, ^૪અહંકાર; અંધકાર; સત્કાર; ^૫અધિકાર; ^૬આકાર; પ્રકાર.—
અક.—કારક; આશ્ચર્યકારક.—તૂનો તા—કર્તા (કિરતાર, કરતાર); જગત્કર્તા.—અન.—કરણ; સુખકરણ; ^૭અધિકરણ; ^૮અનુકરણ; પ્રકરણ (પગરણ); વિ+આ, વ્યાકરણ; સ+મ=પરાપર+ઈ, જે શબ્દ સાધનારો પ્રત્યય, ^૯સમીકરણ;

કરણી; કારણ. —મન્—કર્મ (કરમ); કર્મક; અકર્મક; સકર્મક; અકર્મી (અકર્મી); કર્મણિ (ક. સપ્તમી વિભક્તિનો પ્રત્યય)—ય. —કાર્ય (કારણ, કાળ); અકાર્ય (અકારણ); ક્રિયા; ક્રિયાપદ; પ્રક્રિયા; —તિ—કૃતિ, આકૃતિ; પ્રકૃતિ; પ્રકૃતિ+અ=પ્રાકૃત; અહંકૃતિ. —ત. —કૃત; કૃતાર્થ; ^{૧૦}કૃતધ્વ; ^{૧૧}કૃતસ; સુકૃત. —ત્ય. —કૃત્ય; કુહૃત્ય. —તવ્ય. —કર્તવ્ય. —માન. —ક્રિયામાણ.

અપ+કૃ=ખેડું કરવું:—અપકાર, અપકારક, અપકૃત.

ઉપ+કૃ=ભલુંકરવું:—ઉપકાર, ઉપકારક, પરોપકાર.

વિ+કૃ=ફેરફાર કરવો:—વિગડવું:—વિકાર, વિકૃતિ, વિક્રિયા.

સમ્+કૃ=સુંદર કરવું:—સંસ્કાર (સ વચ્ચમાં વધે છે), સંસ્કારી, સંસ્કૃત.

અહં+કૃ=શણગારવું:—અલંકાર, અલંકૃતિ, સાલંકૃત.

સ્વ+કૃ=પોતાનું કરવું, કબ્જલ રાખવું:—સ્વીકાર; સ્વીકૃત.

ગૂ. ધા.—સ્વીકારવું, સિકારવું, સકારવું.

૧.—કરનાર, હાથ. —૨.—કાંઈ પણ કહ્યું હોય તે કરનાર, ચાકર. =૩ ભેળા થવું, મિશ્રણ, એક જાતની સ્ત્રી અને બીજી જાતના પુરુષથી ઉત્પન્ન થ-એલો, વર્ણસંકર, (હાફકાસ્ટ). —૪. હું કરવું, અભિમાન. —૫. ઉપરરહીને કરવું, ઉપરીપણું, અમલ. —૬. મર્યાદા કરનાર—દેખાડનાર, કેમકે આકારથી કેઈપણ પદાર્થની મર્યાદા જણાયછે. —૭. જે ઉપર—જે સ્થળે—કાંઈ ક્રિયા થાયછે તે સ્થળ. —૮. કેઈની પ્રમાણે કરવું, નકલ. અવાજની નકલ. —૯. ગણિતનાં જે પદને બરાબર કરવાં. —૧૦—(દન=નાશ કરનાર) બીજાના કરેલા (ઉપકારનો) નાશ કરનારો, ભુલી જનારો, ઉલટો અવગુણ કરનારો. —૧૧. —(શ=જાણનાર) બીજાના ઉપકાર જાણનારો.

પ. ક્રમ—પગલું ભરવું:—

અ.—ક્રમ; અનુક્રમ; ^૧ઉપક્રમ; ^૨પરાક્રમ; પરિક્રમા (પરક્રમા, પડક્રમા); ^૩વિક્રમ; વિ+ઉત્, વ્યુત્ક્રમ; (ધાતુ બેવડાયાથી), ચક્ર (ચાક). —અન.—ક્રમણ; પરિક્રમણ. —તિ. —ક્રાંતિ; ^૪ક્રાંતિવૃત્ત; સંક્રાંતિ.

પ. —૧. પાસે પગલાં ભરવાં, આરંભ કરવો. —કેઈની સામાં પગલાં

ભરવાં, બહાદુરીનાં કામ.—૩. વિશેષ પગલાં ભરવાં, બહાદુરી. બહાદુરી કરનારા એક બહાદુર રાજાનું નામ. ૪. સાથે જવું, સૂર્યનું કોઈ રાશિમાં આવવું; મકર રાશિમાં આવવું.

૬. खड् (खंड). ભાગવું, નાશ કરવો.

અ.—ખંડ (ખાંડ, ખાંડું)—અન.—ખંડન; [ખંડનક] (ક=લઘુ.પ્ર.) (ખાંડણિયો); [ખંડની] (ખાંડણી-ખાણણી-ખાંચણી).—ઈવ.—ખંડનીય.—ઇત.—ખંડિત (ખંડિયો); અખંડિત.—ગ.—^૧ખડ્ગ (ખડગ).

ગૂ. ધા.—ખંડવું, ખાંડવું.—ગૂ. શ.—ખંડણી (સંકનીય, કે સંકની?) ખંડેર—ખંડિયેર; ખડી(?).

૧.—નાશ કરનાર હથિયાર, એક જાતની તરવાર.

૭. ख्या. —કહેવું, વખાણવું, પ્રસિદ્ધ કરવું:—

અ+આ.—[ખ્યા.]; વિ+આ; ^૧વ્યાખ્યા.—અન.

આખ્યાન; ^૨પાખ્યાન; ^૩પાખ્યાપન; વ્યાખ્યાન (વિખ્યાણ, વખાણ).—ત.—[ખ્યાત]; પ્રખ્યાત, અપ્રખ્યાત; વિખ્યાત. તિ.—ખ્યાતિ (ખ્યાત); પ્રખ્યાતિ; વિખ્યાતિ.—इका—^૪આખ્યાયિકા.

સમ્+ख्या=ગણવું, ગણીને એટલે બરાબર વિચારીને કહેવું:—(અ+આ)સંખ્યા; ^૫અસંખ્ય; ^૬સાંખ્ય. —ત—^૭અસંખ્યાત.

ગૂ. ધા.—विखाणवुं-वखाणवुं.

૧.—વિશેષ મર્યાદા બતાવીને કહેવું.—૨. શબ્દનાં ૩૫ કહેવાં.—૩. શબ્દનાં ૩૫ કહેવડાવવાં.—૪. નાની વાણી, ઉપકથા.—૫. જેની સંખ્યા નથી તે, અગણિત.—૬. ગણીને—સંપૂર્ણ વિચાર કરીને નકહેનાર, સિદ્ધાંત બતાવનાર, દર્શન અથવા શાસ્ત્ર, એક અમુક દર્શન. આપણામાં ધર્મીનુકૂલ ધર્મીનો ગણાય છે:—બે મિત્રાંસા (જૈમિનિકૃત પૂર્વમિત્રાંસા અને બાદરાયણ વ્યાસકૃત ઉત્તરમિત્રાંસા અથવા વેદાંત); બે ન્યાય (જૈતમકૃત અને કાણાદકૃત); તથા બે સાંખ્ય (કપિલ કૃત અને પતંજલી કૃત, છેલ્લું ચોમશાસ્ત્ર એ નામથી પ્રણ આપાય છે).—૭. નહિ ગણેલું.

૮. ગણ—ગણ્યું:—

અ.—ગણ્ય, ૧ગણેશ (ईश), ગણિકા (गुणिका).—અન—ગણુના, અવગણુના.—ઇત.—ગણિત, અંકગણિત, અક્ષરગણિત, મિશ્રગણિત, અગણિત.

ગૂ. ધા.—ગણ્યું.

૧.—શિવના જગણ—ટોળાં—કહેવાયછે તેનો ઉપરી—સેનાપતિ, મનુષ્યના ટોળાંનો અટલે તમામ જનતનો ઉપરી, પરમેશ્વર.

૯. ગમ્.—જવું.

અ.—[ગમ]; પ્લવ=કૂદકારો, ૧પ્લવંગમ; વિહ=આકાશ, ૨વિહંગમ; ૩નિગમ; સંગમ; (ધાતુ બેવડાંયો) ૪જંગમ.—[ગ], ખ=આકાશ; ૫ખગ; ન=નહિ, ૬નગ; ૭નાગ(અ.); નગર (ર); નગર+અ= ૮નાગર;—પદ=પગ+ન=નહિ, ૯પખગ; ભુજ=વાંકું વળવું, ૧૦ભુજંગ; ૧૧કુર્ગ; ૧૨કુર્ગા(આ.); સંગ. સંગી (સંગાં); (ધાતુ બેવડાંયો) ગંગા (આ).—અન.—ગમન; નિર્ગમન.—ઇન્—[ગામી], ૧૩ગરડગામી, ૧૪ગજગામિની(ઈની)—ય.—ગમ્ય; અગમ્ય; સુગમ્ય (સુગમ), સુગમ્યતા (તા).—ઞ.—૧૫ગાત્ર.—ત.—ગત(ગયો); ગત+આગત=ગતાગત; અવગત (અવગતિયું);—તિ.—ગતિ; કુર્ગતિ; નિર્ગતિ (નિર્ગત); સંગતિ (સંગત);—ત્.—(ધાતુ બેવડાંયો) ૧૬જગત્; જગદીશ (ઇશ); જગન્નાથ.

આ+ગમ્=આવવું:—અ—૧૭આગમ.—અન.—આગમન.—ત.—[આગત]; અભિ, ૧૮અભ્યાંગત; ૧૯આગતાશ્વાગતા (આગતાં+સુ+આગતાં)

ગૂ. ધા.—ગમવું, ગમ પડવી, નિર્ગમવું.

૧.—કૂદકારો મારીને ચાલનાર, વાંદરો. એક જાતનો ધંદ, કેમકે તેની ચાલ એ રીતે કૂદકારો મારતી છે.—૨. આકાશમાં ચાલનાર, પક્ષી. ૩ માંહેનું જ્ઞાન, આદ્યમામાંથી ઉપજેલું જ્ઞાન, વેદ—૪. ચાલ ચાલ કરનાર, જે પદાર્થે એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે જાયછે અથવા સર્પ જઈ શકાય છે તે.—૫. આકાશમાં ચાલનાર, પક્ષી—૬. ન ચાલનાર, ચાલી ન શકે તે, પર્વત, ઝાડ.—૭. સર્વત્રમાં ઉત્પન્ન અમ્બેલા, સર્પ, હાથી.—૮. નગરમાં રહેનાર, શહેરી. એક

જતના પ્રાણણ, કેમકે તેમનું મૂળ વતન વડનગર (વૃહદનગર) ગુજરાતમાં પહેલ વહેલું નગર હોય એમ સંભવે છે.—૯. પગે નહિ (પેટ ધમડીને) ચાલનાર, સર્પ.—૧૦. વાંકો વાંકો ચાલનાર, સર્પ.—૧૧. જ્યાં જવું અધરું છે તે સ્થળ. પહાડી કિલો.—૧૨. પાહાડી કિલ્લા અથવા પહાડમાં રહેનારી (દેવી), પાર્વતી.—૧૩. ગરૂડપર બેસીને જનાર; વિષણુ.—૧૪. હાથોની પેઠે (મલપતી ચાલે) ચાલનાર સ્ત્રી.—૧૫. ચાલવાનું સાધન, શરીરના સાંધા, શરીર—૧૬. ચાલી જવું, નાશવંત, આ દુનિયા—૧૭. આવનાર (ધર્મર—શિવ તરફથી) આવેલું જ્ઞાન, તંત્રના ગ્રંથો, મંત્રના ગ્રંથો નિગમ કહેવાય છે.—૧૮. આપણી તરફ (આપણે ત્યાં) આવેલો, પરણો, અતિથી.—૧૯. “આવ્યા તે બહે આવ્યા” એમ કહી અતિથિનો આદર સત્કાર કરવો તે.

૧૦ ગૃહ, ગ્રહ. (લા. grex.) લેવું, ઝાલવું:—

ઘ.—ગૃહ (ધર); ^૧ ગૃહસ્થ (સ્થ=રહેનાર); ગૃહિણી (ધરણી); ગ્રહ, ઉપગ્રહ, અનુગ્રહ; આગ્રહ; પ્રતિગ્રહ; ^૨ વિગ્રહ, (વિધરો, વધરો); સંગ્રહ, સંગ્રહિણી (સ્ત+ઈ) (સંગ્રહણી);—(એના વૈદિકરૂપ ગૃમ ઉપરથી) ગર્ભ (ગાભ, ગાભો); ગર્ભિત (સ્ત); સંગર્ભા.—ગ્રાહ.—સ્ત—[ગ્રાહી]; ગુણગ્રાહી, પદ્મવન્ગ્રાહી.—ગન.—ગ્રહણ (ધરણ); પાણિ=હાથ, ^૩ પાણિગ્રહણ—અક.—ગ્રાહક (ધરાક).—ય.—^૪ ગ્રાહ્ય.—સ્ત—ગ્રહિત.

ગૂ. ધા.—ગ્રહેવું, ધરવું (!), ગ્રહણ કરવું.

૧.—(પ્રશ્નચર્ચ—વિધાભાસ—પૂરો કરી) ધરમાં રહેનાર; પરણેલો, ધરબારી, સંસારી બધાં ખર્ચ કરી શકે એવો, પૈસાવાળો, આબરૂદાર, દક્ષિણા મેળનારો પ્રાણણ.—૨. (કોઈથી) ઉલટું પકડી રાખવું; લડવું—૩.—હાથ પકડવો, પરણવું.—૪. લેવા ચાગ્ય, સર્વ (સમબર્થ) શકે એવું.

૧૧. ચર.—૧ જવું ચાલવું, ફરવું. ૨. ચરવું:—

ઘ—ચર; ^૧ એચર; ગોચર; ^૨ અગોચર; જલચર; ભૂચર; ^૩ વનચર; ^૪ અનુચર; ^૫ સંચર+^૬ અચર=^૭ સચરાચર; ^૮ સહચરી; (ઈ).—[ચાર] આચાર; સત્, સદાચાર; અત્, અનાચાર; ઉત્, ઉચ્ચાર; ^૯ ઉપચાર; દુરાચાર; પ્રચાર; નિચાર; વિ+અભિ, અભિચાર; સંસાર; સમ્+આ, સમાચાર.—અન.—ચરણ, ^{૧૦} ચરણારવિંદ (ચરવિંદ=કમળ); ચરણામૃત; આચરણ; સત્, સદાચરણ; મંગળ, મંગળા-

ચરણુ—ચારણુ—અક. પ્રચારક.—ઇન્—[ચારી]; ખલ-
ચારી, ખલચારિણી; દુરાચારી; બિચારી, બિચારિ-
ણી; અવિચારી.—ચ.—[ચર્ય]; ^{૧૧}ખલચર્ય; મુખચર્યા
(આ), આ, આશ્ચર્ય.—[ચાર્ય]; આચાર્ય (આચારજ,
આચારી); ધર્માચાર્ય.—ઇત્ર—ચરિત્ર—ઇત—ચરિત.—
મન્.—ચર્મ, (ચામ, ચામડું); ચર્મકાર, (ચમાર.)

ગૂ. ધા.—ચરવું; ઉચ્ચરવું, ઉચરવું, ઓચરવું; વિચ-
રવું; વિચારવું; સંચરવું, સાંચરવું.

૧.—આકાશમાં ચાલનાર, પક્ષી, ગાંધર્વ.—૨. ગાયો વિગેરેને ચર-
વાની જમીન; ગો એટલે ઈંદ્રિયો જેમાં જઈ શકે—જે જાણી શકે—તે; જેમકે
દૃષ્ટિગોચર. નહિ જાણી શકાય—છૂપું—તે અગોચર—૩. વનમાં ફરનાર,
જંગલી, પશુ.—૪ પછાડી પછાડી ચાલનાર, હજુરી ચાકર.—૫. ચાલવાપણા
સહિત, જિવવાળા.—૬. જેનામાં ચાલવાપણું નથી તે, જિવ વગરના.—૭
જિવવાળા અને જિવ વગરના તમામ પદાર્થોમાં જે વ્યાપી રહેલો છે
તે, પરમેશ્વર.—૮. સાથે ફરનારી, બહેનપણી.—૯. (મોંઘાથી) બહાર કાઢવું.
—૧૦. ચાલનાર, પગ. છંદનો એક ચતુર્થાશ. વેદ ભણનારાઓની શાખા
(Shool).—૧૧. ખલ એટલે વેદ—વિદ્યા—તરફ જવું; વિદ્યાભ્યાસ; કુંવારાપણું;
કેમકે વિદ્યાર્થીએ કુંવારાજ રહેવું જોઈએ એવા ઉહાપણુ ભરેલો વિચાર
વેદકાળમાં હતા.

૧૨. ચલ—હાલવું; ચાલવું:—

અ.—[ચલ]; ^૧અચલ; હીમ, હીમાચલ; નિશ્ચલ; અ-
વિચલ; (ધાતુ બેવડાંયો) ^૨ચંચલ, ^૩ચંચલા, ચંચળતા,
ચાંચલ્ય.—ચાલ.—અન.—ચલન (ચલણ); [ચાલન] (ચા-
ળણ); ઉત્, ઉચ્ચાલન; [ચાલની] ચાળણી.—ઈચ.—
ચલનીય (ચલણી)—ઇત.—ચલિત, પ્રચલિત, વિચલિત.

ગૂ. ધા.—ચાલવું, ચળવું, ચાળવું.

૧.—હાલી ચાલી શકે નહિ તે, સ્થિર, દૃઢ. પર્વત, કેમકે તે હાલતો
ચાલતો નથી.—૨. હાલ હાલ કર્મ કરનાર; બુદ્ધિની ગતિવાળો, હાશીઆર;
જેનું મન જલદીથી ખસી જાય તે.—૩. લક્ષ્મી કેમકે તે જેની પાસે હોય ત્યાંથી
જલદીથી ખસી જાય છે.

૧૩. ચિ.—એકદું કરવું, ઢગલો કરવો:

ખ.—[ચય]; નિઃ, નિશ્ચય (નિચ્ચ); ^૧પરિચય; સંચય

(સંચે) (સંચો!); સમ્+ઉત્, સમુચ્ચય.—ત—[ચિત]^૨ચિ-
તા (આ.); નિશ્ચિત; સંચિત.

ગૂ. ધા.—સંચવું, સાંચવું; સંચય કરવો; નિશ્ચય કરવો.

૧.—ધણું એકઠા થવું—મળવું, ઝાળખાણ, મહાવરો.—૨. ઢગલો કરેલો, મુકદાને ખાળવા સાર લાકડાનો ઢગલો કચો હોય તે.

૧૪. ચિત્.—જાણવું, વિચારવું:—

ક્ષિપ્.—(આ પ્રત્યય નામનોજ છે. ધાતુ હોય તેવોને તે-
વોજ રહે, પણ કર્તા ક્રિયા વિગેરેના અથો તેમાં વધે.)

ચિત્; ચિદાનંદ, ચિદ્ધન; ચિન્મય; સત્=ઉમેશાં
ને છે તે, સચ્ચિદાનંદ.—અ.—[ચેત]; અચેત; સચેત.—
અન.—ચેતન; ચેતના; ચૈતન્ય(ય); સચેતન.—ત.—ચિત્.
—૨.—ચિત્ર; ચિત્રકાર (ચીતારો); ચિત્રા; ચૈત્ર(અ); વિ-
ચિત્ર; વૈચિત્ર્ય.

ગૂ. ધા.—ચેતવું; ચીતવવું; ચીતરવું.

૧૫. ચિંત્.—વિચારવું; ફિકર કરવી:—

અ.—ચિંતા.—અન.—ચિંતન—ત.—[ચિંત]; નિશ્ચિંત
(નચિંત, નચીન).—ઇત.—ચિંતિત, અચિંતિઓ, (અચિંતો,
ઓચિંતો;)

૧૬. છિદ્.—ઢાંકવું, સંતાડવું:—

અન.—આ+છાદન=^૧આચ્છાદન.—ઇત.—આ+છા-
દિત=આચ્છાદિત.—ન.—[છન્] (છાનું)—ય.—છાદ્ય(છાજ).
ત્ર.—^૨છત્ર (છત્તર); છત્રી (ઈ).—લી.—^૩છલ્લી (છાલ).

ગૂ. ધા.—છાડવું, છાંદવું.—ગૂ. શ.—છાનું, છત,
છાજલી.

૧.—ઢાંકણ.—૨. વર્ષાદ અથવા તાપથી શરીર ઢાંકવાનું સાધન.—૩.
ઝાડ અથવા ફળ ઉપરનું ઢાંકણ.

૧૭. છિદ્—(લા. scindo.)—કાપવું, ભાગકરવા:—

અ.—છેદ; સમ=ખરાખર, સમચ્છેદ; ઉત્, ઉચ્છેદ;

પરિચ્છેદ.—ઇત.—ઉચ્છેદિત (ઉચ્છેદિયો).—ન.—છિન્ન;
 ૧અવિછિન્ન—અન.—છેદન, છેદનખંડુ, છેદનલીટી.—
 અક.—છેદક, ઉચ્છેદક.—૨—છિદ્ર (છીડું).

ગૂ. ધા.—છેદવું, છીનવું.—ગૂ. શ. છીની—છીણી.

૧.—જેમાં કાંઈ ભાગ પડતો નથી એવી વર્ષાદ કે ભાષણની ધારા.

૧૮. જન.—(લા. Gigno. Geno.)—પેદા કરવું, પેદા થવું:

અ.—જન, દૂર+ઇ=દૂરના, દૂરીજન; મહાજન; સજ્જન;
 સર્વજન, સાર્વજનિક; દુર્જન; નિર્જન; પરિજન; સુજન; સુજ-
 નતા; સૌજન્ય.—[જ]; અંડ=ઇંડું, ૧અંડજ; તનુ=શરીર,
 તનુજ (તનુ, તન); દ્વિ=બેવાર, ૨દ્વિજ; પંક=કાદવ, ૩પં-
 કજ; પૂર્વજ; મનઃ, ૪મનોજ; વંશજ; ૫અજ; ઉત્કલિદ્,
 ઉદ્ભિજ્જ; નિજ; ૬સહજ (સહેજ); ૭અનુજ, રામાનુજ;
 પ્રજા.—અક.—જનક; દુઃખજનક.—અન—જનન; જ-
 નની (જનુની)—તૃ.—જનિતા, જનિત્રી (જનિતા, જનેતા).
 ઇત.—જનિત.—ત.—જનત (જન્યો), અજનતશુત્ર.—તિ.
 જાતિ (જનત), વિજનતીય, સજનતીય, સુજનતિ (સજનત)—ય.
 જન્ય; ૮જન્યા (આ)—મન્.—જન્મ; જન્માંતર.—તુ—જંતુ.

ગૂ. ધા. જણવું, જન્મવું, જન્મ આપવો.

૧.—ઇંડામાંથી જન્મનાર ગ્રાણીઆ.—૨. બેવાર જન્મનાર, જે
 વર્ણો (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિ, ને વૈશ્ય) ને જનોઈ દેવાય છે તે, કેમકે યજ્ઞોપવિત એટલે
 વિદ્યાસંસ્કારથી માણસનો બીજવાર જન્મ થયો એમ કહેવાય છે.—કાદવમાં
 ઉત્પન્ન થનાર, કમળ.—૪. મનમાં ઉત્પન્ન થનાર, કામદેવ.—૫. જેનો જન્મ
 નથો તે, બ્રહ્મા, ઇશ્વર.—૬. સાથે જન્મનાર, જન્મગુણ, સ્વાભાવિક. થોડી મહે-
 નતે થઈ શકે એવું, જૂજ.—૭. પછીથી જન્મનાર, નાનો ભાઈ.—૮. જણના-
 રી, સ્ત્રી, રાણી.

૧૯. જિ.—જીતવું:—

અ.—જય(જે); ૧ધનંજય; ૨પરાજય; વિજય, દિક્=દિ-
 શા, ૩દિગ્વિજય; વિજયા; ૪વિજયાદયમી.—ન.—પજિત;

જૈન (અ).—ત.—જિત; જિતેન્દ્રિય; અજિત; વિક્રમા-
જિત.—ત્.—જિત્, ઇન્દ્રજિત્.

ગૂ. ધા. જિતવું.

૧.—ધનને જિતનાર, ઈ.—૨. જયથી ઊલટું, હારવું.—૩ દિશાઓ-
ને એટલે ચોતરફના દેશોને જિતવા.—૪. વિજય કરવાની દશેમ, દશેરા. ચો-
માસમાં બાધ પડેલી લકાઈઓ પાછી ચલાવવા આ દિવસે અસલ રાજાઓ કુચ
કરતા હતા.—૫. ઈંદ્રિયોને જિતનાર, જૈનમાર્ગ પ્રથમ ચલાવનારા સાધુઓ. ૬.
જિત સાધુએ ચલાવેલા માર્ગને માર્ગને માનનારા, શ્રાવેક.—૭. ઇન્દ્રને જિતનાર,
રાવણનો પાટવી કુવર.

૨૦ જીવ.—(લા. Vivo)—જીવું.

અ.—જીવ; નિર્જીવ, સજીવ.—ઇન્.—[જીવી]; ૧અનુ-
જીવી; ચિરંજીવી.—અન.—જીવન (જીવણ); સજીવન;
સંજીવન; મૃત=મુએલું, ૩મૃત સંજીવની (ઇન્)—ત્.—[જી-
વત્]; જીવક્રિયા.—ક્રા.—જીવિકા, આજીવિકા; ઉપ-
જીવિકા.—ઇત.—જીવિત.

ગૂ. ધા. જીવવું.—ગૂ. રા. જીવું, જીવાત.

૧.—એકની પછાડી જે બીજા લોકોનું જિવન ચાલે છે તે, ચાકરો વિચરે,
અશ્રિત વર્ગ.—૨. લાંબું જિવનાર; (આરિર્ધ્યને) પુત્ર; કદી મરતાજ નથી
એમ માનેલા જે સાત જાણે છે તે:—મણિરાજ, પરશુરામ, વિભીષણ, હુવુમાન,
વ્યાસ, અશ્વત્થામા, અને કૃપાચાર્ય.—૩. મુએલાને જિવતાં કરે એવી કલ્પિત
આવધિ કે વિદ્યા.

૨૧ તપ.—(લા. Tpeo.)—તપવું.

અ.—તાપ (તાવ); તાપી (ઈ); પશ્ચાત્=પછાડીથી, ૧પ-
શ્ચાત્તાપ (પશ્ચાત્તો); પરિતાપ; પ્રતાપ; સંતાપ—અસ્—[ત-
પસ્] (તપ); તપોધન (તપોદન); તપશ્ચર્યા; ૨તાપસ (અ);
તપસ્વી (વિન્); તપસ્વિની (વિનન્દ્રી)—ત.—તપ્ત (તાતો);
સંતપ્ત.

ગૂ. ધા.—તપવું, તાપવું, તાવવું, પશ્ચાત્તપવું.—ગૂ. શ.
તાપેલું—તપેલું—પાતેલું; તાવેતો—તવેતો; તાવ-તવી; તા-
વડી; તાવણી; તપત.

૧.—નઠાર્ક કામ કર્યા પછી જિવમાં જે બળાપો થાય છે તે.—૨. તપ કરનારો, તપસ્વી.

૨૨. તુલ્ય.—(લા. Tollo.)—તોળવું, બરાબરી કરવી.

અ.—તોલ (તોલો, તોલુ); ^૧અતુલ; (અતોલ); ^૨તુલા (તોળા) [સંતોલ] સંતોલો.—અન.—તોલન, તુલના (તોલના)

ય.—તુલ્ય; અતુલ્ય.

ગુ. ધા.—તોળવું—ગુ. શ. તોલાટ.

૧. જેનો મુકાબલો નથી તે. ૨.—કાંટો, એ આકારની એક રાશિ. તોળવું, મુકાબલો કરવો. માણસની સામા અજ, સુવર્ણ, વિગેરે પદાર્થોને તોળી દાનમાં આપી દે છે તે.—

૨૩. તુષ્.—સંતોષ પામવું.

અ.—તોષ; સંતોષ(સંતોષ, સંતોષ); અસંતોષ; અસંતોષી (ઇન્).—ત.—તુષ્ટ (તૂઠો, તૂઠ્યો, તૂઠ્યો). સંતુષ્ટ.—તિ.—તુષ્ટિ તુષ્ટિદાન.—માન.—તુષ્યમાણ (તુષ્ટમાન)

ગૂ. ધા.—તૂઠવું-તૂઠવું; સંતોષવું; સંતોષ પામવું;—

૨૪. તૃ.—(લા. Terminus.)—તરવું, ઓળંગવું, ઉછળવું, ફૂટી નીકળવું;—

અ.—[તર]; ^૧તરંગ (તુરંગ); ^૨તરંગિણી; દુસ્તર; ^૩તરી;—

તીર.—તાર; ^૪અવતાર (^૫આવારો, આરો); નિસ્તાર.—

અન.—તરણ; અવતરણચિહ્ન;—તારણ;—તૃણ (તરણું).

અક.—તારક (^૬તારો).—તૃ.—ત્રાતા.—ત.—^૭તર.—ય.

[ઉત્તાર્ય](ઉતાર)—થ તીર્થ (તીરથ).તીર્થકર—અનિ.—

‘તરણિ; ^૮તરણિજ.

ગૂ. ધા.—તરવું; તારવું; અવતરવું; ઉતરવું.

૧.—ઉછળીને ચાલનાર, પાણીનાં મેળં, પવનની લહેરો, મનના બુદ્ધિ—કલ્પના.—૨. મેળંવાળી, નદી.—૩. હોડી, હોડીનો રસ્તો, જળમાર્ગ.—૪. નીચે આવવું, ઉતરવું. સ્વર્ગમાંથી ઉતરીને આ લોકમાં દેવતા જે જન્મ ધરે તે, આત્મા એક દેહ છોડી બીજા દેહમાં જાય તે.—૫. નદીમાં ઉતરવાનું દેશણું.—૬. તારનારો, તરવામાં ધણો હોંશિયાર. આકાશમાં જે તારા દેખાય છે તેની આ વ્યુત્પત્તિ સમજવી નહિ, અમર જો સંસ્કૃતમાં એને પણ ‘તા-

રકમ કહે છે. ઇંગ્રેજ star વિગેરે અન્ય ભાષાના એ અર્થનાજ શબ્દો સાથે મુકાબલો કરતાં એમ સાબીત થયું છે કે એની વ્યુત્પત્તિ સ્ત્રી ધાતુમાંથી છે.—
ખ. કણગો કૂટી નીકળનાર, કણગો, છોડ, ઝાડ.—૮. દક્ષિમર્યાદા આજંગી જનાર, સૂર્ય.—૯. સૂર્યથી ઉત્પન્ન થએલી; યમુના નદી, કેમકે તે સૂર્યની પુત્રી કહેવાય છે.

૨૫. દા, દદ્. (લા. Do.) આપવું:—

ધ.—[દ]; દુઃખદ; સુખદ; નર્મ=આનંદ, નર્મદા.—અન.—
દાન (દાણ, દેણ); અપ+આ, અપાદાન; નિદાન; સંપ્ર-
દાન; [દાપન] (દાપું).—અક.—દાયક; સુખદાય.—ત-દત્ત
દત્તક(ક=લઘુ પ્ર.) ઉત્+આ+દત્તમાંથી દનો લોપ, ^૧ઉદાત્ત;
અન્; અનુદાત્ત.—ય.—^૨દાય; વિદાય; સંપ્રદાય.—જન.—
દાયી (દાઈ.)

ગૂ. ધા.—દેવું; દાન કરવું.

૧.—ઉચ્ચેથી આપેલો, જે સ્વર ઉપર બહુ ભાર મૂકવામાં આવે છે તે ભા-
રને હિસાબે માણસના ઊચ્ચારણમાં ત્રણ સ્વર (Accents) આવે છે:—ઉ-
દાત્ત, અનુદાત્ત, અને સ્વરિત. ઉચ્ચેથી બોલાય તે ઉદાત્ત, નીચે બોલાય તે અ-
નુદાત્ત, અને મધ્યમ રીતે બોલાય તે સ્વરિત. એ ભેદ હજી વેદ ભણવામાં
કાયમ રહેલો છે.—૨. આપવાનું, વારસો.

૨૬. દિશ્.—(લા. Dico.) જોવું, દેખાડવું, હુકમ કરવો.

ક્ષિપ્.—દિક્(દિશનું પ્રથમાંત રૂપ), ^૧દિગંત (અંત); ^૨દિ-
ગંબર (અંબર); દિક્પાણ (દિગ્પાણ); દિગ્વિજય; દિડ્-મૂઢ;
દિશા (દિશ); ^૩ઉપદિશા—અ.—દેશ; દેશાંતર (અંતર)=ખી
જો; ^૪આદેશ; ઉત્, ઉદ્દેશ; ઉપદેશ; ઉપદેશક (અક);
નિદેશાલંકાર; ^૫વિદેશ; પ્રદેશ; ^૬સંદેશ (સંદેશો).—ય.—
દેશ્ય—ઈય.—દેશીય (દેશાઈ).

ગૂ. ધા.—દીસવું.

૧.—ચારે દિશાના અંત જે ગોળ વૃત્તમાં થતો દેખાય છે તે, દક્ષિ મર્યાદા.—
૨. દિશાજ જેના વસો છે તે; નાગો બાવો; જેન માર્ગના એક અમુક પાંથના
સાધુઓ.—૩. હલકા દરજ્જાની દિશાઓ:—વાયવ્ય, દશાન, અગ્નિ, અને
નૈઋત્ય કેાણ.—૪. રાજા કે યોગીની આજ્ઞા.—૫. દેશથી ઉલટું, પરદેશ.—
૬. સારી રીતે કહી દેખાડવું, કહેણ.

૨૭. દિવ્.—૧ પ્રકાશવું. ૨ રમવું.

અ.—દેવ; દેવાલય (દેવલ); દેવગૃહ (દેહરૂં); દેવી, દેવતા; દેવત્વ દેવ (અ); દેવત્વ (દેવત); દૈવી (ઇન્).—
 ય.—દિવ્ય.—ન.—દિન; ૧ દિનકર; ૨ દિનમાન; દૈનિક—
 અસ્.—[[દિવસ્]; ૧ દિવાકર; દિવસ (અ)—ત.—દ્યૂત (જૂહું);
 દ્યૂતકારી (કૃ+ઇન) (જ્યુગારી).

૧.—દહાડો કરનાર, સૂર્ય.—૨. દહાડાવું માપ, કેટલી ઘડીના અમુક દહાડો છે. તે.

૨૮. દીપ્—બળવું, પ્રકાશવું:—

અ.—દીપ (દીપો); દીપાલી (આલી=હાર) (દીવાળી);
 દીપતૈલ (દીવેલ); દીપમાળા (દીપમાળ); દીપવર્તિ (દીવટ,
 દીવેટ)—અન.—દીપન; ૧ ઉદ્દીપન.—અક.—દીપક (દી-
 વડો); દીપિકા (દીવી).—તિ—૨ દીપ્તિ.—ત.—[દીપ]; ૩ પ્ર-
 દીપ્ત—માન.—(ધાતુ બેવડાયો) ૪ દેદીપ્યમાન.

ગૂ. ધા. દીપવું.

૧. વધારે પ્રકાશિત કરનાર, રસમાં વધારો કરનાર.—૨. પ્રકાશવાપણું, દીપવું,
 શોભા.—૩. વધારે બળતો જગૃત.—૪. અતિશય પ્રકાશવું, જળાં જળાં થઈ
 રહેલું.

૨૯. દૃશ્—જોવું:—

ક્ષિપ્.—[દૃશ્]; તત્=તે, ૧ તાદૃશ્; ૨ સદૃશ્; ૩ સાદૃશ્ય.—
 અ.—આદર્શ (આરસો, આરસી).—અન.—દર્શન, પ્રદ-
 ર્શન, સુદર્શન.—અક.—દર્શક; દૂરદર્શક; સૂક્ષ્મદર્શક.—ય.
 દૃશ્ય, અદૃશ્ય.—અનીય.—દર્શનીય (દરશણીહું).—ત.—
 દૃષ્ટ (દીઠો); ૪ અદૃષ્ટ (અદીઠો); દૃષ્ટાંત.—તિ.—દૃષ્ટિ; કુ-
 દૃષ્ટિ, દૃષ્ટિમર્યાદા.—તૃ.—દૃષ્ટા.

ગૂ. ધા. દેખવું.

૧.—તેવું.—૨. સરખું.—૩. સરખાવણું.—૪. નહિ દીઠેલું, નશીબ.

૩૦. ધા, ધિ—ધારણ કરવું.

ક્રિપ્.—[ધિ]. અવધિ (અવધ);—^૧આધિ, ^૨ઉપાધિ, ^૩વ્યાધિ, સમાધિ, (સમાધ)—^૪નિધિ; ^૫પ્રતિનિધિ; સંનિધિ; સાન્નિધ્ય (ય);—સંધિ, ^૬સંવ્યા(ય+આ); અપ્=પાણી, ^૭અપ્ધિ ઉદ્ધ=પાણી, ^૮ઉદ્ધિ (દધિ); ^૯જન્નધિ; પયમ્=પાણી, ^{૧૦}પયોધિ; ઓપ=ઉપણતા, ^{૧૧}ઓપધિ; ઓપધ (અ).—અ.—[ધ]; સંધ (સાંધો); સન્+અવ, સાવધ; ^{૧૨}સુધા(આ); વસુ=દ્રવ્ય, ^{૧૩}વસુધા.—અન.—[ધાન]; અભિધાન; અંતર્ધાન; —અવધાન (ઓધાન); અષ્ટાવધાની (ઇન્); શતાવધાની (ઇન્); વ્યવધાન; સ, સાવધાની; —આધાન; ગર્ભાધાન; સમ્, સમાધાન.—પ્રધાન; પ્રાધાન્ય (ય).—નિધાન; સંનિધાન; પરિધાન (પહેરણ); વિધાન; સંધાન(સાંધણ); ^{૧૪}અનુસંધાન; —ઉર્ધ્વ=ઉપર, ઉર્ધ્વધાની (ઉઢાણી); રાજધાની.—મ. ધામ.—તૃ. ધાતા; ધાત્રી; વિધાતા; વિધાત્રી—ત.—હિત; પુરસ્=આગળ, ^{૧૫}પુરોહિત (પરો'ત); વિહિત; ^{૧૬}સંહિતા(આ).

ગૂ. ધા.—પહેરવું; સાંધવું.

૧. —મનવું ક્રિ.ખ.—૨. પાસેથી—આસપાસથી—આવી પહેલું ક્રિ.ખ.—૩. મનના ક્રિ.ખથી ઉલટું, શરીરવું ક્રિ.ખ, રોગ.—૪ માંહે ધારણ કરનાર, ખજાનો.—૫.સામાની—બીજાની—તફ્ફથી અધિકાર પોતામાં ધારણ કરનાર.—૬. જોડનારી, રાત દિવસને જોડનારી વેળા, સવાર કે સાંજ ગમે તે; સાંજ, સાંજ સવાર જે ઝળઝળીયું દેખાય છે તે; સાંજે, સવારે, તથા બપોરે જે ધર્મક્રિયા દ્વિજોને કરવાની કહી શકે તે.છેલ્લા અર્થમાં એ શબ્દનું મૂળ “ધ્યે ધ્યાન કરવું” એ ધાતુ ઉપરથી પાણી થાય.—૭. પાણીને ધારણ કરનાર, સમુદ્ર;—૮. પાણી, ને ધારણ કરનાર, સમુદ્ર; વાદળ.—૯. ઉપણતા ધારણ કરનાર, વનસ્પતિ. આ ઉપરથી જણાય છે કે પ્રાચીન આર્યો જાણતા હતા કે વનસ્પતિને ઉત્પાન ને સાફ ગરમી અવશ્યની છે.—૧૦. અમૃત.—૧૧. દ્રવ્યો એટલે નાના પ્રકારના ખનિજ પદાર્થને ધારણ કરનારી, પૃથ્વી.—૧૨. એકની સાથે બીજાનું સંધાવું, લાગે લાગ મેળવવો અથવા મળવો, સંબંધ મેળવી દેવો.—૧૩. યજ્ઞાદિ ધર્મ કર્મમાં જેને આગળ એટલે પ્રમુખ ઠેરવ્યો છે તે, ગોર. ક્ષત્રિય વગેરે કેટલીક નાતના ગોરને હાલ પરીત કરે છે.—૧૪. સાથે ધારણ કરેલું; ગોઠવીને સંગ્રહ

કરેલાં વેદની સહિતા કહેવાય છે, કેમકે તેના મંત્રો છૂટા છૂટા ચાલતા હતા તેનો વેદવ્યાસે અનુક્રમે ગોઠવી હાલના આકારમાં સંગ્રહ કર્યો છે.

૩૧. ધૃ, ધીર. ધુર.—ઝાલી રાખવું.

અ.—[ધર]; ૧ગંગાધર; જ્ઞાંધર (જ્ઞાંદર), પયસ્, ૧પ-યોધર, ૩ભૂધર; વસુ, ૪વસુંધરા—[ધાર] સૂત=દોરી, ૫સૂત્રધાર (સુતાર); નિર્ધાર; ધારા(આ).—[ધાર]; આધાર; જગત્, જગદ્ધાર; વિશ્વાધાર; દુગ્ધ=દૂધ, દુગ્ધાધારી (દૂધાધારી) (કન્); નિઃ, નિરાધાર.—ધીર, (ધીરો); ધીરા; ધૈર્ય (ય) (ધીરજ); અધીર (અધીરો).—ધુર; ધુરંધર; ધૌરેય (ઈય) (ધોરી); ધુરી (ધરી)—અન.—ધારણ; સ+આ, સાધારણ, સુધારણ; ધારણા;—ધરણ; ધરણી, ધરણીધર.—તૃ.—ધર્વા; ધરિત્રી (ધરતી)—અક.—ધારક, સુધારક.—મન્.—ધર્મ, ધર્મી, ધાર્મિક.—ઇત—[ધારી]; વેપધારી, નામધારી; [ધારિણી], વિશ્વધારિણી.—ત.—[ધૃત]; ૧ધૃતરાષ્ટ્ર; વિ, વૈધૃત (આ)

ગૂ. ધા.—ધરવું; ધારવું; નિર્ધારવું, સુધારવું.

૧.—ગંગાને ધારણ કરનાર; મહાદેવ, કેમકે ભગીરથ રાજા જ્યારે સ્વર્ગમાંથી ગંગા લાવ્યો, ત્યારે ઉપરથી પડતાં મહાદેવે પાતાના માથા ઉપર તેને ઝીલી લીધી હતી.—૨. પાણીને ધારણ કરનાર, વાદળ.—૩. પૃથ્વીને ધારણ કરનાર, પરમેશ્વર. પૃથ્વીએ જેને ધારણ કરેલા છે તે, પર્વત (આ અર્થ ગજરાતીમાં ચાલતો નથી).—૪. દ્રવ્યને ધારણ કરનારી, પૃથ્વી.—૫. દોરીને ઝાલી રાખનારો; પૂતળાં નચાવનારો, નાટક મંડળીનો ઉપરી; સુતાર કેમકે તે માપવા સાદું હમેશાં દોરી હાથમાં લઈને ફરે છે.—૬. રાષ્ટ્ર એટલે દેશ જેણે (જીલમથી) ઝાલી રાખ્યો છે તે, રાજ્ય પચાવી પડનાર કૌરવોનો બાપ.

૩૨. નમ્.—નમવું:—

ધ.—[નામ]; ૧પરિણામ; પ્રણામ—અસ્.—નમઃ, નમોનમઃ (નમઃ+નમઃ); નમસ્કાર; ૨શ્રીગણેશાયનમઃ—અન.—નમન (નમાણું)—ત.—[નત]; ૩નતાંશ; ઉત્, ૪ઉન્નત; ૫ઉન્નતાંશ; પ્રણત.—ર.—નમ્ર (નરમ); નમ્રતા.—તિ.—[નતિ], ઉત્, ૬ઉન્નતિ; વિનતિ (વિનંતિ).

ગૂ. ધા.—નમવું; નામવું; પ્રણમવું. ગૂ. શ.—નમનતાઈ.

૧.—ચોતથી નમીને જ્યાં જાય તે, ઇંવટ, ફળ, અસર.—૨. શ્રી ગણેશને નમસ્કર. “ગણેશાય” ચતુર્થીવું એક રૂપ છે.—૩. કોઈ આકાશી પદાર્થ વિશુદ્ધતથી જેટલા અંશ નમેલો—દૂર—હોય તે—૪. નમેલાઈ ઉલટું, અક્કડ, મગર. ૫. કોઈ આકાશી પદાર્થ ક્ષિતિજથી જેટલા અંશ ઉચે હોય તે.—૬. ઉચે આવવું; ચડતી.

૩૩. નશ્ (લા. Noceo.)=જતા રહેવું; નાશ પામવો:—

બ.—નાશ; વિનાશ; વિનાશી (ઇન્); અવિનાશ; અવિનાશી.—અક.—નાશક; વિનાશક—ત. નષ્ટ (નાઠો, નઠારો ?)

ગૂ. ધા.—નાસવું; નાશ પામવો; વણસવું.

૩૪. ની—દોરી જવું, પમાડવું:—

બ.—^૧નય; ^૨વિનય, ^૩નિર્ણય; ^૪પરિણય.—અન.—

^૫નયન (નયણ, નેણ, નેન); કમળનયની; ^૬ઉપનયન.—

અક.—^૭નાયક; ^૮વિનાયક; નાયિકા (આ).—તૃ—નેત્ર;

^૯ઉપનેત્ર. —ત, —નવ=નવું, ^{૧૦}નવનીત.—તિ.—નીતિ;

રાજનીતિ; અનીતિ.

ગૂ. ધા.—આણવું (આનય); પરણવું (પરિણય.)

૧. સુખને પહોંચાડનાર, નીતિ, હાપણ.—૨. વિશેષ કરીને સુખને પહોંચાડનાર, નમ્રતા, સહયતા.—૩. બહાર દોરી જવું, વિચારોને બહાર એક નિશ્ચય રૂપે કાઢવા.—૪. પરણવું. લગ્ન.—૫. હરવા કરવામાં દોરો લઈ જનાર, આંખ.—૬. હલકા દરજ્જાની આંખ. વિદ્યાગુરૂ પાસે બાળકને દોરી લઈ જવો; શાળામાં મોકલવો; વિદ્યાર્થી અવસ્થાનાં ચિન્હ દાખલ જેમ હાલ ઈંગ્રેજ પાઠશાળાઓમાં અમુક પોશાક પહેરાવે છે તેમ તે સમે જે બાળકને ધાલતા હતા તે, જનોઈ, જનોઈ દેવાની ક્રિયા, એમ કહેવાય છે કે અસલ આર્થ વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિ વર્ષે છૂટીને વખતે પાછા ઘેર આવતા ત્યારે જનોઈ ત્યાં મુકીને આવતા અને પાછા જતા ત્યારે તે પાછું ત્યાં ધારણ કરતા હતા, અને એ બંને પ્રસંગે અમુક ક્રિયા કરતા, એ બંને ક્રિયા હાલ પ્રાણેણિ શ્રાવણીને દિવસે ભગીજ કરે છે, પરંતુ પહેલાં ઉપાકર્મ (જનોઈ પાછું પહેરવાતું કર્મ) કેટલાક વખતને આંતરેજ કરવામાં આવતું.—૭. દોરી લઈ જનાર, આગવાન; ભગવાની દોળીનો ઉપરી; સિપાઈઓનો ઉપરી; કાન્યાદિકમાં જે પુ.

૩૫૩. સુખ્યત્વે વર્ણન કર્યું હોય તે; રસ શાસ્ત્રમાં રસને મૂર્તિમાન કરનારા જે જે પાત્ર વિવિધ પ્રકારના થઈ શકે છે તે. —૮. નિશેષે કરીને—મે.ટ. —ઉપરી; ગણ-પતિ, —૯. ચરમાં. —૧૦ નવું જેથી કહેલું; માખણ.

૩૫. પચ્—(લા. coquo. ગ્રી. Puso.) સંધવું, પકવવું:—

અ.—પાક; પાકશાળા; પાકશાસ્ત્ર. —અન.—પાચન. —
વ (ભૂતકૃદંતના અર્થમાં)—પકવ (પકું, પાકું; પકવાન
(અન્ન); પરિપકવ; પરિપકવતા.

ગૂ. ધા.—પાકવું; પકવવું; પચવું—ગૂ. શ. અપચો.

૩૬. પત્—પડવું:—

અ.—[^૧પત]; ^૨પતંગ (પતંગીઓ). —પાત;^૩ અમુ-
પાત; પક્ષપાત; ઉત્પાત; નિપાત; વિ+અતિ, વ્યતીપાત
(વતીપાત); સંનિપાત (સંનેપાત). —અન.—પતન; પતન-
કોણ (કોણ=ખૂણો); પ્ર+નિ, પ્રણિપતન. —અક.—^૪પાતક.
ઉત્પાતક (ઉત્પાતીઓ)—ર.—^૫પત્ર; પત્રાલી; પત્રાવલિ;
^૬પત્રી, ^૭પત્રિકા. —^૮ફલ. —^૯પતિત.

ગૂ. ધા.—પડવું; પાડવું; ઉપ્પતવું.

૧.—પડવું. —૨. પડતો પડતો ચાલનાર; પતંગીઓ; એક જાતનો કન-
કવો. —૩. પાડનાર, પાપ. —૪. પડનાર પાંતર; પુસ્તકવું પાડવું; લખવાના
કાગળ; લખેલો કાગળ. —૫. ચીઠી. —૬ ધર્મેમાંથી પડેલો, ભ્રષ્ટ, પાપી.

૩૭. પદ્—(લા. Pedis. ગ્રી. Pates)—૧ ડગલું
ભરવું. ૨ મેળવવું.

ક્ષિપ્.—[^૧પદ્, ^૨પત્]; પદગ; ઉપદતિ (હતિ=હણવા-
પણું); આપત્ (કા. આકૃત); આપદા (આ); વિપત્; સં-
પત્.—તિ.—[પત્તિ]; આપત્તિ; ઉત્પત્તિ (ઉત્પત્ત); વિ,
વ્યુત્પત્તિ; વિપત્તિ (વિપત્ત); સંપત્તિ (સંપત્ત). —અ.—^૪પદ;
^૫અષ્ટપદી, પદ્મપદી (છપઈ, છપય, છપ્પો); પદ+અતિ
=ચાલનાર, પદાતિ (પ્યાડું); પદાર્થ; ^૬પદવી (વર્તક)—પાદ
(પાપો, પા); ^૭સપાદ (સવા); પાડુકા (ઉ+ક+આ); પાડુકી

(પાવડી).—અન.—ઉત્પાદન; પ્રતિપાદન; સંપાદન.—અક
—ઉત્પાદક;—પ્રતિપાદક; સંપાદક—ય.—પદ્ય, પાદ્ય, પ્રતિ-
પાદ્ય.—ન (ભૂ. કૃ.)—[પન્]; ઉત્પન્ન, વ્યુત્પન્ન; સંપન્ન.—
મ.—૮પદ્મ; ૯પદ્મનાભ; ૧૦પદ્મા; પદ્મિની (પદમણી).
ગૂ. ધા. ઉપજવું (ઉત્પન્નવતે); સંપજવું (સંપન્નવતે); સાંપ-
ડવું, સંપાદવું.

૧.—પગ.—૨. પદાંત “દ્” નો “ત્” થઈ જાય છે.—૩. પગવડે હાણનાર;
પગ પડ્યાથી પડેલો માર્ગ, પગથી—શેરડો; માર્ગ; ચાલુ રીત.—૪. પગ; શા-
બ્દ; ગાવાની કવિતા.—૫. જ્યદેવ કૃત ગીત ગોવિંદનાં ગાયન.—૬. ડગલાં
ભરવાનું ઢેકાણું, રસ્તો, પગથીઆં; દરજ્જો.—૭. પાદ અંતરે પા (ચતુર્થાંશ)
સહિત.—૮. કમળ. ૯. જેના નાભી કમળનાંથી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થયા તે, વિ-
બલ્ય.—૧૦. લક્ષ્મી.

૩૮. પા.—પાળવું:—

અ.—[પ]; ૧ગોપ; ગોપી; ગોપિકા; નૃ=માણસ, ૨નૃપ;
૩ભૂપ; મંડ=શોભા, મંડપ (માંડવો); મહી=પૃથ્વી, ૩મહીપ.
તૃ.—પિતૃ; પિતા; પ્રપિતા; પિતામહ; પૈત્રિક (પિત્રાઇ).—
તિ.—૪પતિ; પત્ની; ૫સપત્ની; નૃપતિ.

૧.—ગાયોને પાળનાર, ગોવાળીયા—૨. માણસને પાળનાર, રક્ષણ કર-
નાર, રાજા.—૩. પૃથ્વીને પાળનાર, રાજા.—૪. પાળનાર (અહિંયાં તિ નો
અર્થ કરનાર થાય છે), ધણી.—૫. પોતા જેવી બીજી પણ જે ધણીયાણી
હોય તે, શોક્ય.

૩૯. પા, પી.—પીવું

અ.—[વ]; ૧દ્વિપ; દ્વિપક (દ્વીપકો); મધુ=મધ, ૨મધુપ.
અસ્.—[૩પયસ્] (પય); ૪પયોદ; પયોધર.—અન.—પાન;
૫અનુપાન; નિપાન (નિવાણ).—ઈય.—૬પાનીય (પાણી).
—ય.—૭પેય.—ત્ર. ૭પાત્ર.—ક્રિ. —મધુપી, સુરાપી.

ગૂ. ધા.—પાવું; પીવું.

૧—ખેરીતે (મુંઠને મોંથી) પીનાર, હાથી—૨. મધ પીનાર, મધપ્રાણી,
ભમર, ભમરો.—૩. પીવાનું. પાણી, દૂધ.—૪. પાણી આપનાર; વાદળું—
૫. વૈધની માત્રા સાથે બીજી કંઈ પીવાનું કે ખાવાનું આસડ કરવું હોય તે,

—૬. પીવા યોગ્ય, પીવાનો પદાર્થ.—૭. પીવાનું સાધન, આખખોરો (કાર-
શીમાં એનો અર્થ પાણી પીવાનું વાસણ એમજ થાય છે); ગમે તે વાસણ
(એ ઠેકાણે પા નો પાળવું એ અર્થ લેવા વધારે ઉચિત છે.)

૪૦. પાલ્—પાળવું:

અ.—[પાલ] (પાળો, વાળો પ્રત્યય); ક્ષેત્રપાલ (ખેતર-
પાળ); ગોપાલ (ગોવાળ, ગોવાળીએ); ગોપાલિની (ગોવાળ-
ણી, ગોવાળણ); દિક્પાલ (દિગપાળ); રક્ષપાલ (રખવાળ),
(રખેવાળ); ભૂપાલ; સુખપાલ, પ્રતિપાલ; [પાલી] (પાળી, પાળ,
પાર-પાર્ય).—અક.—પાલક (પાલખ, પાળીએ); પાલકી
(પાલખી?) પ્રતિપાલક.—અન.—પાલન (પાલણ, પાળણું-
પાણણું-પાયણું); પ્રતિપાલન.

ગૂ. ધા.—પાળવું, પળવું—

૪૧. પૂ.—ચોખું કરવું; પવિત્ર કરવું:—

અન.—^૧પવન; પાવન; ^૨પતિતપાવન.—અક.—^૩પા-
વક.—ત્ર.—પુત્ર (પૂત); રાજપુત્ર (રજપૂત); પૌત્ર (અ);
પ્રપૌત્ર; પુત્રી; પૌત્રી; પ્રપૌત્રી.—ઇત્ર.—^૪પવિત્ર (પવિત્રું);
^૫પવિત્રી.—ઇત. ^૬પુનિત.

ગૂ. ધા.—ઉપાણવું (ઉત્પવન.)

૧ ચોખું કરનાર, પવન.—૨. પાપીને પવિત્ર કરનાર, પરમેશ્વર.—૩. ચો-
ખું કરનાર; અગ્નિ, કેમકે તેમાં નાંખીને તપાવ્યાથી ધાતુઓ ચોખી થાયછે.
—૪. પવિત્ર કરવાનું સાધન, જનોઈ.—૫. એક જાતનું જનોઈ.—૬. પવિત્ર.

૪૨.—પૂ, પૂર, પર્વ.—ભરવું:—

અ.—પુર(પરં); પુરી; પૂર.—અસ્.—^૧પુરં; ^૨પુર:સર,
^૩પુરશ્વરણ; ^૪પુરા, ^૫પુરાણ.—અન્.—પર્વ; સુપર્વ (સપ-
રવો, સપરમો); ^૬પર્વણી (ઈ); પર્વત.—અન.—પૂરણ,
પૂરણી.—ન (ભૂ. ક.) પૂર્ણ (પૂરણ); પૂર્ણાંક; અપૂર્ણ;
અપૂર્ણાંક; [^૧પૂર્ણમા]—પૂર્ણિમા (પુનમ, પુનેમ); પરિ
પૂર્ણ; સંપૂર્ણ.

ગૂ. ધા.--પૂરવું, પૂર્ણ કરવું.

૧.—આગળ.—૨. આગળ જનાર. વિધિપુરઃસર ઘટલે વિધિ જેમાં આગળ જનાર છે તે, વિધિ પ્રમાણે, યથાવિધિ.—૩. આગળ ચાલવું, તૈયારી કરવી.—૪. પહેલાં, પૂર્વે.—૫. પહેલાવું, જાવું.—૬. અમાસ પુનેમ, કેમકે એ દિવસે દરિયામાં પાણી બહુ ભરાય છે—ભરતી આવે છે.—૭ દાકતર બે નકાર્થ ધારેછે કે “પૂર્ણ માસ”નું આ બંગડેલું ૩૫ હશે.

૪૩. બધ્, બંધ—(ઇ. Bind)—બાંધવું:—

બ.—બંધ (બાંધો); [બંધક] (બંધિયો); અનુબંધ; નિ-
બંધ; પ્રતિબંધ; પ્રબંધ; સંબંધ (સમંધ, સમંધ);—અન.—
બંધન (બાંધણ); [બંધની] (બાંધણી)—ઉ.—^૧બંધુ, બાંધવ
(બ)—ત.—બદ્ધ (બાંધો, બાંધો); બદ્ધકોષ્ટ (બંધકોષ).—
દર.—બધિર (બહેરો).

ગૂ. ધા.—બાંધવું.—ગૂ. શં. બંધો, પગડબંધ.—કા.શં.
બંદ, બંદીવાન.

૧.—સગાઈથી બંધાએલાં પરગોત્રી; મામાકોઈના કે માસીમાસીનાં છા-
કરાં; તમે તે રીતનાં સગાં;—ભાઈ.

૪૪. બુધ્.—(ઇ. Bode)—જાણવું:—

બ.—^૧બુધ; દુબુધ; ^૨વિબુધ; સુબુધ.—બોધ, પ્રતિ-
બોધ; પ્રબોધ; સુબોધ, સુબોધિની (જ્ઞાની).—અન.—બોધન;
પ્રબોધન; સંબોધન—ત.—^૩બુદ્ધ, બોધ, (બ.)—તિ.—બુ-
દ્ધિ, સુબુદ્ધિ (સુબુધ).—અ.—બોધક, પ્રબોધક.

ગૂ. ધા.—બૂઝવું (બૂઝ-યતે), બોધવું, સંબોધવું, પ્રબોધવું.

૧. જાણનાર, વિદ્વાન; એ નામનો ગ્રહ; એ ગ્રહના નામને વાર:—૨.
વિશેષ જાણનાર, દેવ:—૩. પૂર્ણ જ્ઞાન પામેલો, શાક્ય સુનિ.]

૪૫. ભજ્.—ભજવું:—

બ.—^૧ભગ; ભગવત્; ભગવદ્ગીતા; ^૨ભાગવંત (બ);
ભગવતી;—ભગવંત, ભગવાન્; ભગિની (બહેન); સુભગ.
—[ભાગ]. ભાગ્ય; સુભાગ; સુભાગિની (સુહાગણી, ^૩સુ-
હાગણી); દુભાગિણી (^૪દુહાગણી); ^૫સૌભાગ્ય (સૌભાગ,

સોહાગ); સૌભાગ્યવતી (સૌભાગ્યવંતી), અભાગી (હન); અભાગિની (અભાગણી, અભાગણ, અભાગીએણ).—
 ઘન.—ભજન; ભજનિક (ભજનિયો)—ઈય.—ભજનીય.—
 ત.—ભક્ત (ભગત).—તિ.—ભક્તિ (ભગતી).

ગૂ. ધા.—ભજવું, ભજન કરવું. ગૂ. શ. અભાગિયો.

૧.—ઈશ્વરી શક્તિ; સૈદ્ધ્ય; ધર્મ.—૨. ભગવત્ સંબંધી, એ નામનું પુત્રણ.—૩. સારા ભાગ્યવાળી, રાજની માનીતી સ્ત્રી.—૪. નહારા ભાગ્યવાળી રાજની અણમાનીતી સ્ત્રી.—૫. સારા ભાગ્ય, ધણીની હયાતી, હેવાતણ.

૪૬. ભંજ, ભજ્.—ભાગવું:—

ઘ.—ભાગ; ભાગી (ભાગિયો); ભાગાકાર; વિભાગ; વિભાગી; સમભાગી;—ભંગ; ભંગા (ભાંગ); ૧અભંગ.—
 ઘન.—ભંજન; ભંજની (ભાંજણી).—અક.—ભાજક; દ-
 દભાજક.—કર.—ભંચુર, ક્ષણભંચુર.—ત.—૧ભક્ત (ભા-
 ત); ૩વિભક્ત; અવિભક્ત.—તિ.—૪વિભક્તિ—ન.—ભગ્ન;
 અશાભગ્ન.—ય.—ભાજ્ય, અવિભાજ્ય.

ગૂ. ધા.—ભાંજવું, ભાગવું, દુભાગવું.—ગૂ. શ. ભ-
 ગંદર, ભંગાણ, ભંગાર, ભાગિયો,

૧.—જેમાં ભંગ પડતો નથી તે; એક ભતતો છંદ.—૨. ભાગેલી (જાં-
 ગેર), ચોખા.—૩. ભાઈઓ વિગેરે ભાગા રહેતા હોય તે અવિભક્ત, અનં-
 છૂટા પડ્યા હોય તે વિભક્ત કહેવાય છે.—૪. વિશેષે કરીને ભાગ પાડવાપ-
 ણું, નામ વિગેરેનાં અંગને પ્રત્યય છૂટા કરી દેખાડવા, એવા પ્રત્યય અથવા
 તેથી જે અંગમાં અર્થનો વધારો થાય છે તે.

૪૭. ભાષ્.—બોલવું:—

ઘ.—ભાષા; ૧બાલભાષા; ૨પરિભાષા.—ઘન.—ભા-
 પણ; ભાષણકર્તા; મૃદુભાષણી; સંભાષણ.—દત. ૩સુભા-
 પિત.—ય.—૪ભાષ્ય,

ગૂ. ધા.—ભાષવું.—ગૂ. શ. દુભાષિયો (દ્વિભાષિક).

૧.—માત્રથી ભાષા, કેમકે જેમ બાળક બોલતાં ભાષાને અપભ્રંશ ક-
 રીને બોલે છે તેમ એ સંસ્કૃતમાંથી થએલી છે.—૨. અચુક શાસ્ત્રના સાંકેતિક
 બોલ.—૩. રસાસંકૃત છૂટક કવિતા.—૪. એક પુસ્તક વિષે બોલવાનું જે
 બધું હોય તે, સંપૂર્ણ ટીકા.

૪૯ મિદ્ (લા. Findo. ઇ. Bite.) પેસવું, ભાજ પાડવા, ભીંજવું:—

અ.—ભેદ; સાતિભેદ; અભેદ; ભેદાભેદ; ^૧ઉપભેદ—
 ધન.—ભેદન.—અક.—ભેદક.—ઇ—^૨ભેદુ.—ભેદ્ય (ભિજ);
 અભેદ્યતા; નિભેદ્યતા.—ન.—^૩ભિન્ન (ભીતું); અભિન્ન;
 ભિન્નાભિન્ન; ભિન્નતા.—તિ.—[ભિત્તિ] (ભીત, ભીંત.)

ગૂ. ધા.—ભેદવું, ભીંજવું-ભીંજવું.

૧.—ભેદનો ભેદ, પેટાચર્ચ.—૨. પેસી જઈને ખબર લાવનાર, ધાની વાત ભણનારો, તે કહી દેનારો.—૩. ભાગ પડેલું; ભૂદ્ધ;—ભીંજેલું.

૪૯ મુજ્—વાંકું વાળવું:—

અ.—ભુજ; ચતુર્ભુજ(ચત્રુભુજ); ચતુર્ભુજ; ^૧ભુજગ, ભુ-
 નંગમ, ભુજંગ(ભુયંગ, ભોરંગ); ^૨ભુજંગ પ્રયાત; ^૩ભુજંગી.—
 ઇન્.—^૪ભોગી.

૧. વાંકું વાંકું ચાલનાર, સર્પ.—૨. સર્પની પેઠે ચાલનાર, એ નામનો એક
 જાંદ, કેમકે તેની ચાલ એ રીતની છે—વાંકું વાંકું ચાલવાવાળો; સર્પ. (જુઓ
 એજ શબ્દનો બીજો અર્થ નીચલા ધાતુની નોટમાં).

૫૦ મુજ્—ખાવું; ભોગવવું:—

અ.—ભોજ-ભોજ; ^૧ભોગી; ઉપભોગ; વિભોગ; વૈભોગ;
 સંભોગ—ય—^૨ભોજ્ય; અભોજ્ય; ભોજ્યાભોજ્ય; ^૩ભોગ્ય;
 અભોગ્ય.—ધન.—ભોજન —અક—^૪ભોજક—ત્—ભોક્તા.
 તિ—^૫ભુક્તિ.—ઘ+આ—(ધાતુ ખેવડાઈને) ખુખુશા(ભૂખ)

ગૂ. ધા.—ભોગવવું, (?) ભૂંજવું.

૧.—ખાનાર, ભોગવનાર, વૈભવી.—૨. ખાવા યોગ્ય.—૩. (“જ” ને
 “જ” થઈને) ભોગવવા યોગ્ય, ભોગવવાનું.—૪. ખાનાર, એ નામના જેન
 માર્જના આશ્રિતો, કેમકે એમ કહેવાય છે કે તેઓ મૂળે બ્રાહ્મણ હતા, પણ
 એક વખત જ મહીના સુધી પાટણમાં આવકોની નોકારશી (જમણવાર)
 ચાલી ત્યારે તેઓ હસચાઈને વટલી ગયા, અને “શીરા સાદુ આવક થાય”
 એ કહેવત તે વખતથી નીકળી.

૫૧ મૂ. (ઇ Be. લા. Fio.)—હોવું:—

કિવપ્—[ભુ]; પ્રભુ (પરેભુ); વિભુ; શંભુ; સ્વયંભુ—સ્વ-
 યંભૂ.—ભૂ; ભૂધર; ભૂપ; ભૂમિતિ. અ.—^૧ભવ; ભવાન

(આની); ૧અનુભવ; પરાભવ; વિભવ; ૩વૈભવ; ૪સંભવ; સંભવિત.—ભાવ; ભાવિક; ૫પ્રાદુર્ભાવ; અભાવ (અભાવો); અનુભાવ; માહાનુભાવ (માનુભાવ); પ્રભાવ; વિભાવ;—સ્વભાવ; સ્વભાવિક.—અન ભવન; ૬આપ્ત ભવન; ૭વક્રી-ભવન—ભુવન (ભોવન); ત્રિભુવન (ત્રિભોવન).—ભાવન; ભાવના; સંભાવના.—ત-ભૂત (હૂએ, હૂયો); પંચ મહા-ભૂત.—ય.—૮ભવ્ય; ભવિષ્ય; સંભાવ્ય.—મ+દ.—ભૂમિ (ભોમી—ભોમ, ભાંઈ, ભૂંઈ, ભાંય-ભાં, ભાંય); ભૂમિકા (ક+આ); ભોમ (ભોમ); [ભૌમિક] (ભોમિયો, ભૂમિયો)—તિ.—વિભૂતિ (ભભુતી-ભભુત)—ઇન્ ભાવી.

ગૂ. ધા.—હોવું; ભાવવું; અનુભવવું; નિભવવું; સંભવવું.

૧.—હોવું, જાંઘી;—હોનાર, હમેશાં રહેનાર, મહાદેવ.—૨. કોઈ વસ્તુની પછાડી પછાડી હોવું—જવું, મંડી રહેવું, માહવરો.—૩ વિશેષે કરીને માત્ર પેટ ભરવા કરતાં—વધારે હોવું, મોજશોખ.—૪. સાથે હોવું, એક બીજાના સાથે બીજા બનવીજ જોઈએ એમ જે આપણે ધારો શકીએ છીએ તે.—૫. પ્રગટ હોવું, ઉદય થવો.—૬. વરાળ થવાની ક્રિયા.—૭. કિરણોનું વાંકું થવું—જવું—૮. હોવા ચોગ્ય મોટું.

પર મૃ—(ગ્રી. Phero લા. Fero. ઇ. Bear)—ભરવું:—

અ.—[ભર]; વિશ્વંભર; અભર; સભર (સભર)—ભાર (ભારો); ભારી (ઇન્) (ભારે); સંભાર.—અન.—ભરણ; ભરણી; આભરણ (આભ્રણ);—ભારણ.—તૃ.—૧ભર્તૃ—ભર્તા (ભર્તાર, ભરયાર); ભ્રાતૃ (ભ્રાત, ભાઈ); ભ્રાત્રીય (ઈય) (ભત્રીજો).—ય.—૨ભાર્યા (ભાર્જ); કુભાર્યા (કુભાર્જ) ત્ય.—ભૃત્ય.—ત.—ભરત; ભરતખંડ; ભારત; ભારતવર્ષ; ૩ભારતી.

ગૂ. ધા.—ભરવું, ભારવું.—ગૂ. શ. ભરતી; ભરતર; ભરતીઉં; અભારાભરણ.

૧.—ભરનાર, ભરણપોષણ કરનાર, ધણી.—૨. ભરણપોષણ કરવા

ચાગ્ય, સ્ત્રી.—૩. ભરતખંડમાં ઉત્પન્ન થએલી, તેનું રક્ષણ કરનારી દેવી, સરસ્વતી.

૫૩ ભ્રમ્—ભ્રમવું:—

બ.—^૧ભ્રમ (ભરમ); ^૨ભ્રંગ.—અન.—ભ્રમણ; ભ્રમણા.—ફત.—ભ્રમિત (ભ્રમિએ—ભ્રમીયો—ભ્રમ્યો)—તિ. ભ્રાંતિ (ભ્રાંત).—અર.—ભ્રમર (ભમર, ભમરો); ^૩ભ્રમરી (ભમરી); [ભ્રમરદારી] (ભમરબારી).

ગૂ. ધા.—ભ્રમવું

૧.—ભ્રમવું, હોય તે કરતાં બૂઝું સમજવું.—૩. ભ્રમતો ભ્રમતો ચાલનાર, ભમરો.—૩. ભ્રમ ભ્રમ કરનારી, ભમરી;—૩. પાણીનાં વમળ.

૫૪. મદ્—ગાંડા થવું, મસ્ત થવું:—

બ.—મદ; ઉત્, ઉન્મદ વાયુ; પ્રમદવન; પ્રમદા. [માદ]; ^૧ઉન્માદ (ઉદ્માદ—ઉધમાત); ^૨પ્રમાદ.—ત.—મત્ત (માતો); ઉન્મત્ત, મદોન્મત્ત.—અન.—^૩મદન.—અક.—^૪માદક.—ફર+આ.—^૫મદિરા; મદિરાક્ષી (અક્ષી=આંખવાળી), મદિરેક્ષણી (ઈક્ષણી=આંખવાળી).—ય. ^૫મદ્ય, મદ્યપી.

૧.—ગાંડાઈ, તોફાન.—૨. બેપરવાહી, ગરજત.—૩. ગાંડાં કરનાર કામદેવ.—૪. કેફી પદાર્થ.—૫. ગાંડા કરનાર, દારૂ.

૫૫. મન્—ધ્યયવું; વિચારવું:—

અસ્—[મનસ્] (મન); મનોયત્ન; મનોહર (મનહર); મનોજ; માનસિક (ફક); ^૧મનસ્વી (વિન્); મનસા.—અન. મનન.—૩.—^૨મનુ; માનવ; મનુષ્ય.—(અ).—ફ.—મુનિ; મૌન (અ); મૌન્ય (ય)—ત.—મત; ^૫મતંગ (માતંગ); અનુમત; સંમત:—તિ.—મતિ (મત); અનુમતિ; કુમતિ; દુર્મતિ; સુમતિ: સંમતિ.—ત્ર.—^૬મંત્ર (એ ઉપરથી મંત્ર ધાતુ ઉત્પન્ન થાય છે, અને બીજા ઉદાહરણ તે ધાતુના પેટામાં જોવાં). ય+આ.—માયા.

ગૂ. ધા.—મનન કરવું; મંત્રવું, મંતરવું.

૧—ધ્યયવાળો; સ્વચ્છંદી;—વિચાર શક્તિવાળો.—૨. વિચાર કરી ધા-

કનાર, એ નામનો માણસ જાતનો મૂળ પુરુષ, કેમકે સઘળાં પ્રાણીઓમાં માણસ જ વિચાર કરનાર છે.—૩ મનુષી ઉત્પન્ન થએલું.—૪. વિચાર કરનાર, ચૂપ રહેનાર, ધ્યાન ધરનાર, જોગી—૫. ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલનાર, હાથી.—૬. વિચાર કરવાનું—ધ્યાન ધરવાનું—સાધન;—છાનો વિચાર અથવા મસલત.

૫૬. માન. માન આપવું:—

અ.—માન; સન્માન; માની (હન્); માનિની (માનની, માનુની); અભિમાન; સ્વાભિમાન; દેશાભિમાન.—ઇત.—માનિત (માનીતો)—ય—માન્ય.

ગૂ. ધા.—માનવું:—

૧.—માન એટલે રીસવાળી અથવા રીસાએલી સ્ત્રી; સ્ત્રી.

૫૭ મા.—(ગ્રી. Metron. ઇ. Mete.)—માવું, માપવું:—

અ.—[મ]; ૧સમ;સમાંતર;સમીકરણ; સમતા;સામ્ય;—૨વિષમ (વસમું.) ૩ઉપમા (આ); ૪અનુપમ (અ)(અનોપમ, અનુપ, અનોપ).—પ્રતિમા; અપ્રતિમ (અ).—અન.—૫માન (માણ-મણ,માણું, માણી); દિનમાન; ૬અનુમાન; ૭ઉપમાન; નિર્માણ; પરિમાણ—૮પ્રમાણ; પ્રામાણિક-પ્રમાણિક; અપ્રમાણ; સપ્રમાણ;—૯વિમાન, ૧૦સમાન, ૧૧સામાન્ય.—માપન; માપની (માપણી).—ય.—૩ઉપમેય. તૂ.—૧૦માતૃ-માતા (માઈ-માય-મા, માત); ૧૧માતામહ માતામહી; પ્રમાતામહ; ૧૨માતુલ (અવધી અનિયમિત રૂપ); માતુલી,—૩૩. માત્ર; ૧૩માત્રા, માત્રિક.—ત.—મિત (કેટલાક પ્રત્યયની પૂર્વે માને કેકાણે મિ આદેશ થાય છે); ૧૪મિતાક્ષરા; ૧૫મિતાક્ષર; અમિત; નિમિત્ત (નિમિત્ત-નિમિત્ત); નિર્મિત (નિર્મ્યુ-નીર્મ્યું) પ્રમિતાક્ષરા (પ્રમિત=ઉત્કૃષ્ટ રીતે માપેલા+અક્ષરા=અક્ષરવાળી કવિતા). તિ.—મિતિ; ૧૬ભૂમિતિ; ૧૭અનુમિતિ; પરિમિતિ.

ગૂ. ધા. માવું, સમાવું, માપવું, નિર્મવું.

૧—૧૨પું માપ જેડું છે તે, સપાટ, ખરાખર.—૨. સમયી ઉલટું, વાંકું.

ચૂંકું, ઉલ્લુકું.—૩. પાસે મૂકીને માપવું, મુકાબલો કરવો;—એ નામનો અલંકાર. “એ રાજાનું મન સમુદ્રના જેવું ગંભીર હતું.” એમાં મનને સમુદ્રનો જે મુકાબલો છે તે ઉપમાલંકાર, મન એ ઉપમેય (મુકાબલો કરવાનું), અને સમુદ્ર એ ઉપમાન (મુકાબલો કરનાર—જેની સાથે મુકાબલો થાય છે તે) કહેવાય છે.—૪. ઉપમા—મુકાબલો વિનાનું, બેનમુન.—૫. માપ, તોલ.—૬. ઉત્કૃષ્ટ માપ, જ્ઞાન મેળવવાનાં સાધન. ન્યાયશાસ્ત્રમાં તે ચાર ગણ્યાં છે:—પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન, ને શાબ્દ. અનુમાન=એક બીનાનો પછાડી હુમેશાં આવનારી બીજી બીના જાણવી તે. એમ કરવાની ક્રિયા તે અનુમિતિ.—૭. તોલ—ભાર વિનાનું, હવામાં ઊડી શકે તે.—૮. સરખા માપવાનું, બરાબર, સરખું.—૯. સરખાપણું; સાધારણ.—૧૦. (પેટમાં) મવાડનારી, મા.—૧૧. માનો બાપ.—૧૨. મામો.—૧૩. માપવાનું સાધન, પિંગળમાં જે વડે છંદ પમાય છે તે;—આસડનું લેવા યોગ્ય માપ;—માપીનેજ લેવા જોગ આસડો, રસાયન.—૧૪. માપેલા અક્ષરવાળી, એ નામની યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ ઉપર જ્ઞાનેશ્વરે મહા પ્રસિદ્ધ ટીકા કરી છે તે.—૧૫. માપેલો આહાર, તનદુરસ્તીના નિયમ પ્રમાણે ખાવું પીવું.—૧૬. જમીનનું માપ, એ નામની વિદ્યા કેમકે પ્રથમ તે મિસરદેશમાં નીકળી, ત્યારે જમીન માપવાને અર્પેજ હતી; આકારશાસ્ત્ર.

૫૮ મુચ્—છોડવું; છોડવવું, છૂટવું.—

અન.—^૧મોચન, વિમોચન—ત.—^૨મુક્ત; ^૩મુક્તા (!મોતી નારી જાતિનો ઈ પ્રત્યય ધારતાં); મુક્તા+આવલિ=હાર અથવા માળા, મુક્તાવલિ (!મુક્તાફળ); મૌકિતક (!મોતીઆ) અ.—^૪મોક્ષ.—૩.—^૫મુમુક્ષુ (મુમુક્ષુ).—તિ.— મુક્તિ (મુગતી).

ગૂ. ધા. મૂકવું; મોચાવું, ? મોકલવું.

૧.—છોડાવનાર, દુઃખ લગનાર.—૨. છટેલો.—૩. છૂટેલી, કાળુ માછલીની છૂટી પાડેલી સીપો, તેમાંથી નીકળેલાં—મોતી.—૪. છૂટવાની ઈચ્છા, છૂટવું.—૫. (લવ બાધનમાંથી) છૂટવાની ઈચ્છા રાખનાર.

૫૯ મુહ—બેભાન થવું; બેભાન કરવું:—

અ.—^૧મોહ; મોહિત.—અન.—^૨મોહન; મોહના; મોહની.—ત.—મૂઠ (મૂંઠ)—^૩મુગ્ધ; મુગ્ધ બોધિની; મુગ્ધા.

ગૂ. ધા.—મોહવું, મોહ પામવું, મૂઝાવું (મુસ્યાતિ)—ગૂ. શ.—મૂઝણ, મૂઝારો (! મુઘ્ઘકાર)

૧. બેભાન થવાપણું, ભૂલાવો;—અત્યંત પ્રેમ.—૨. બેભાન કરનાર, અત્યંત પ્રેમ ઉપજાવનાર.—૩. બેભાન થએલો, અજ્ઞાન, બાળક.

૬૦ મૃ. (લા. Mors.) મરવું:—

ઘ.—^૧અમર; અજરામર (અજર ધરડો ન થાય એવો); અમરલોક; અમરાપુરી; અમરાવતી.—^૨માર; ઉમહામારી; (મૃનો મૂળ અર્થ “નબળા હોવું” છે તે ઉપરથી) કુમાર (કુંવર, કુંવારો); કુમારી (કુંઅરી—કુંવરી—કૂરી—કૂર—કોર, કુંવારી); કુમારિકા (કુંવારિકા—કુંવારકા).—અન.—મરણ (મરણું); મારણ;—અક.—મારક (મારો).—ઉ.—^૪મુમુર્ષુ (મમરસુ).—ત.—મૃત(મૃત્યો—મૃવો, મૃતું); મૃતક (મડકું, મુડકું); ત.—(હિંચા કરીના અર્થમાં લેવો) ^૫અમૃત; ચરણા-મૃત; પંચામૃત—મન્.—મર્મ (મરમ)—ત્—^૬મરૂત, ‘મા-રૂતિ (રૂ).—મૃત્યુ (મોત).

ગૂ. ધા.—મરવું, મારવું, મરણ-મૃત્યુ પામવું. ગૂ. શ. મરકી, મારકણો, મરણિયો.

૧. ન મરનાર, દેવતા.—૨. મારી નાંખનાર, કામદેવ.—૩. મોટી મારી નાંખનારી, મરકી.—૪. મરવાની ઈચ્છા રાખનારો, મરવા જેવો, દેખીતાજ બળ કે ઉત્સાહ વિનાનો.—૫. ન મરનાર, જે પોષાથી માણસ મરેજ નહિ એવો કલ્પિત આપધિ.—૬. મરૂત=વાયુ. મરૂતથી ઉત્પન્ન થએલો તે, હનુમાન.

૬૧ મૃગ્—ખોળવું; શિકાર કરવો:—

ઘ.—^૧મૃગ; ^૨મૃગરાજ; ઉમગાંક (મયંક); ^૪મૃગજલ; મૃગતૃણા; ^૫મૃગશિર; ^૬માર્ગશિર્ષ (માગસર—માધસર); મૃગલોચના; મૃગાક્ષી; મૃગી;—મૃગયા (યઆગમ+અ+આ); માર્ગ (મારગ, માગ-મગ); માર્ગી (રૂન્); વામમાર્ગી; એકમાર્ગી.

ગૂ. ધા.—(૧) માગવું.

૧. શિકાર કરવાનું પશુ, કોઈ પણ પશુ;—હરણ.—૨ પશુઓનો રાજ, સિંહ.—૩. પશુના (સસલાના) ચિન્હવાળો, ચન્દ્ર.—૪. ખપોરે રણમાં દરથી પાણી હોય એમ મિથ્યા દેખાય છે તેને મૃગજલ કહે છે, કેમકે પશુઓ પાણી સમજી તે પીવા દોડે છે.—૫. એ આકારનું એક નક્ષત્ર.—૬. જે માસમાં પુનર્મે મૃગશિર નક્ષત્ર આવે છે તે.

૬૨ યજ્ઞ પૂજ્યું; બળીદાન આપ્યું:—

અ.—યાગ (જાગ); પ્રયાગ.—અન.—યજન.—ત.—યસ (જગન, જગન); યસોપવીત (ઉપવીત=વસ્ત્ર) (જનોષ્ઠ); યા-સિક (જની).—માન.—યજમાન (જજમાન).—ઉસ્.—ય-જુર્વેદ (જજુર્વેદ).—તિ.—યજ્નો ઇષ્ થઈ જઈને) ઇષ્ટિ ક્રિય.—૧તસ્તિવજ (ઋતુ=યોગ્ય વખત+યજ્માં ય ની ઇ થઈ ગઈ).

ગૂ. ધા.—યસ-જગન કરવો, (કોઈ કવિતામાં) યજ્યું.

૧. હમેશાં ઘરમાં યજ્ઞાદિક કર્મ બરાબર વખતે કરવાને સારૂ રાખેલો પ્રાસાદ, ગાર.

૬૩ યમ્—અટકાવ્યું:—

અ.—૧યમ (જમ); યમક (ઝમક); ઉદ્યમ (ઉજમ); નિયમ (નીમ-નેમ); નિયમિત;—૨યામ (જમ); યામિની (જમિની-જમની).—તૃ.—નિયંતા; (આ આગમ થવાથી) યામાતૃ, (જમાતૃ, જમાઈ).—ત્ર.—યંત્ર (જંત્ર-જંતર); યંત્રી (જંત્રી); યાંત્રિક.—તિ.—૩યતિ (જતિ).—ય.—[યા-મ્ય]; યામ્યોત્તરે વૃત્ત.—ઇન્.—૪અંતર્યામી (અંતરજામી).

ગૂ. ધા.—નીમ્યું.

૧. અટકાવનાર, મૂઆ પછી સભા કરનાર.—ધર્મેસભા, કેમકે તેની સભાને ભયે માણસો પાપ કરતા અટકે છે.—૨. પહોર.—૩. અટકવું, છંદમાં અટકવાનાં સ્થળ;—(પોતાની ઈદ્રિગોને) અટકાવનાર, યોગી;—જેન સાધુ.—૪. અટકાવનાર, દક્ષિણ દિશા.—૫.—માંહેથી અટકાવનાર, પાપ પુન્ય સૂઝાડનાર, ૫-રૂમાત્મા, પરમેશ્વર,

૬૪ યા.—જ્યું:—

અન.—[૧યાન] (જાન); પ્રયાણ; ૨ઉદ્યાન; [ઉદ્યાની] (ઉજાણી); ઉદ્યાપન.—ત્ર+આ.—૩યાત્રા (જાત્રા).—ઇન્.—૪અનુયાયી.

ગૂ. ધા.—જાવું—જ્યું.

૧. જવું, ફૂલ કરવી;—વરની સાથે પરગામ જનાર માણસોનું ટોળું.—૨. (જામની, બહાર) (મજાને સારૂ) જવાનું ઠેકાણું, વાડી.—૩, જવાનું ઠેકાણું;—૪, સાથે જનાર.

૬૫. યુજ્ — (લા. Jungo. ઇ. yoke). — જોડવું: —

મ. — ^૧યુગ (જુગ); યુગલ (લ) (જુગલ). — ^૨યોગ (જોગ); યોગી (જોગી); યોગિની (જોગણી, જોગણ); — ^૩ઉદ્યોગ; ઉપયોગ; નિયોગ; પ્રયોગ; વિયોગ (વિજોગ); સંયોગ. — ધન. — યોજન (જોજન); પ્રયોજન; યોજના. — ધક. યોજક, પ્રયોજક, સંયોજક. — ત. — યુક્ત (જુક્ત, જુગતું); ઉપયુક્ત; સંયુક્ત. — તિ. — યુક્તિ (જુગતી-જુગત), પ્રયુક્તિ. — ય. — યોગ્ય (જોગ); યોગ્યતા; પ્રયોગ્ય; સ, યસાયુજ્ય, મ. — યુગ્મ (જુગ્મ).

ગૂ. ધા. — યોજવું.

૧. જોડનાર, જોડકું; — સત્ય અથવા દૃઢ, ત્રેતા, દ્વાપર, અને કળિ એવા જ ચાર યુગ ગણાય છે તે. — ૨. જોડાઈ જવું; — બ્રહ્મ સાથે જોડાઈ જવું; તેમ કરવાની વિધા; — કોઈ બે કારણનું એકકું થવું; તેમ થવાનો સમય; — સંભવ. — ૩. (મનનું) બહાર — પદાર્થો સાથે — જોડાવું, પ્રવૃત્તિ, કામ. — ૪. (ઈશ્વર) સાથે જોડાઈ જવું; એ નામની સૌથી મોટી મુક્તિ.

૬૬. રંજ. — રંગવું; ઉશ્કેરવું; રાજ થવું-કરવું; ચલાવું: —

મ. રંમ; રંગકાર (રંગારો). — ^૧રાગ; ^૨રાગી (રૂં); રાગિણી (રાગણી); ^૩અનુરાગ; — ^૪વિરાગ; વૈરાગી (રૂં) (વેરાગી); વૈરાગિણી (વેરાગણ); ^૫વૈરાગ્ય. — ત. — ^૧રંકત (રાતું), ^૨વિરંકત (વરંકત). — ધન. — રંજન, રંજની, રંજનિ, રંજની (રયણી-રેણી-રેણ-રેન). — રૂં. — રંજિત. — અક. — રંજક.

ગૂ. ધા. — રંગવું, રંજન કરવું. — ગૂ. રા. — અણુરાગ, રાગડો, રાગોટા.

૧. રાજ કરનાર, આયનનો એક પ્રકાર. — ૨. શોખી — ૩. કોઈની સાથે રાજ થવું, પ્રીતિ રાખવી, પ્રીતિ. — ૪. (સંસાર ઉપર) પ્રીતિ ન રાખવી — ન રાખતાપણું. — ૫. રંગાએણું, લાલ રંગનું; — લોહી, કેમકે તે લાલ છે. રાજ થ-એણા; પ્રેમ ભરેણા. — ૬. (સંસાર ઉપર) પ્રેમ વિનાનો, બધું છોડી બેઠેલો. —

૬૭. રમ્. — (લા. Labor) — રાશ કરવું; આનંદ આપવો; —

મ. — [રંભ]; ^૧રંભા; આરંભ; પ્રારંભ; સમારંભ. — ત. —

૧ પ્રારબ્ધ (પ્રાલબ્ધ) — માન. — આરબ્યમાણ — ર. — ૨ સુરભિ (સોરભ, સોરમ, સોડમ, સો'ડ).

ગૂ. ધા. આરંભવું; સો'ડવું

૧. આનંદ આપનારી, મુખ્ય અપ્સરાનું નામ. — ૨. શરૂ કરેલું (કર્મ); નશીબ. કર્મ ત્રણ પ્રકારનાં કહ્યાં છે: — પ્રારબ્ધ એટલે જેનું ફળ આ જન્મમાં ભોગવવા માંડ્યું છે તે; ક્રિયામાણ એટલે જે આ જન્મમાં કરાવું અને કેટલુંક ભોગવાવું જાય છે તે, અને સંચિત એટલે આવતા જન્મમાં ભોગવવા સારૂ જે સંચી રખાય છે તે. — ૩. આનંદ આપનારી; ગાય, પૃથ્વી, સુગંધ.

૬૮. રમ્. — રમવું, પ્રસન્ન થવું — કરવું, થોભવું: —

અ. — રમા (આ); — રમ; ૧ અભિરામ; વિરામ. — અન. રમણ, રમણી, રમણિક. — ર્દય. — રમણીય. — ય. રમ્ય — તૃ + ર્દ. — રાત્રી-રાત્રિ-રાત્ર (રાત); અહનૃ-અહસ્ = દિવસ; અહોરાત્ર. — ત. — રત. — તિ. રતિ, ઉવિરતિ. — વ્ર = કરનારું રત્ન (રતન), રત્નાકર (રતનાગર).

ગૂ. ધા. — રમવું, રમણ કરવું. — ખૂ. શ. રમત, રમકડું.

૧. ધણું પ્રસન્ન કરનાર, સુંદર. — ૨. પ્રીતિ, પ્રીતિની દેવી, કામદેવની સ્ત્રી. ૩. વિશેષ કરીને થોભવાપણું; પિંગળની યતિ. — ૪. રત્ન = મોતી + આકર = ઠંઠાણો = મોતી નીકળવાનું ઠંકાણું; સમુદ્ર.

૬૯. રમ્. — સ્વાદ લેવો: —

અ. — રસ (રસો); રસિક (રસિયો, રસીલો); અરસિક; રસમય; રસવતી (રસોધ); રસતં; રસાયન (રસાયણ, રસાણ); — નિ:; નીરસ (નરસ, નરસું); વિરસ; સરસ, સુરસ; ઉર્ધ્વ = ઉચે, ઉર્ધ્વરસ (ઊંધરસ); ગોરસ (ગોરસું); — ૧ રાસ (રસો); ૧ રાસમાળા; રાસક (૧ રાસડો). — અન + આ. — ૩ રસના. — આજ. — રસાલ (રસાળું).

ગૂ. ધા. — ૧ રસ લેવો; ૨. રસવું. — ખૂ. શ. રસોહાળો, રસોડું, રસી, રસણીઓ, રસોળી.

૧. રસવાળું; એક જાતનું નાટક; — ઈતિહાસ અથવા ઈતિહાસની વાત રસાલકૃત શૈલીમાં લખેલી હોય તે. પ્રાકૃતમાં તેને રાસો કહે છે, જેમકે અંદોના રાસો, આવા બહુ રાસ રાખનાર તાપર્ય લઈ શર્પીસ સાહેબે ગુજરાતનો ઈતિહાસ

રચ્યો છે તેનું નામ રાસમાળા પાડ્યું છે.—૨.—ચાલુ બનાવના વર્ણનનો ગર-
બો.—૩. સ્વાદ લેનારી, જીભ.

૯૦. રક્ષ.—રક્ષણ કરવું:—

અ+આ.—^૧રક્ષા (રખ્યા, રાખ)—અસ્+અ—^૨રાક્ષસ
(રાખસ); રાક્ષસી (રાખસી).—અક.—રક્ષક (રખો); રક્ષિકા
(રાખડી).—અન.—રક્ષણ; સંરક્ષણ.—ઈય.—રક્ષણીય.

ગૂ. ધા.—રાખવું, રક્ષણ કરવું.—ગૂ. શ. અંગરખો
(અંગરક્ષ); પગરખું; રખવાળ, રખવાળ (રક્ષવાળ); રખોપું;
રાખોડી; રાખોડો.

૧. રક્ષણ કરનારી, રાખડી. બળતાં જેનું રક્ષણ થાય છે તે, રાખ ૨—રા-
ક્ષસનું રક્ષણ કરનાર એવું નામ તેની પ્રસન્નતાએ અથવા અમંગળ શાખા દૂર
રાખવાને માટે પાડ્યું હશે.

૭૧. રાજ.—(લા. Rego.)—પ્રેકાશવું:—

અન્.—રાજન્—રાજ (રાજે)—રાજ (રાય, રાવ); રાત્રી
(રાણી); રાજધાની; રાજપુત્ર (રજપૂત); ^૧રાજસૂય; અધિ-
રાજ, રાજધિરાજ; મહારાજ; ^૨યુવરાજ.—ઇત.—વિરા-
જિત—ય.—રાજ્ય, વિરાજ્યમાન (વિરાજમાન); સમ-
ક્રમાન્ન્ય.—પ્ર. ^૪રાજ, મહારાજ, માહારાજ (મરહટ્ટા-મ-
રહટ્ટા-મરાઠા).

ગૂ. ધા.—રાજવું, વિરાજવું—વિરાજવું.—ગૂ. શ. રજ-
ધાડો (રાજપટ્ટ); રાવળ; ? રાવળીયા; રાવણું; રાજવી.

૧. નવું રાજ્ય મેળવનાર રાજા બીજા રાજાઓને બાલાવી ઘસ કરતા હતા
તે. બીજા રાજાઓ જે નહિ આવે, નો તેનું રાજપદ મંજુર ન થયું એમ સમજાય.
૨. જુવાન રાજા; જેનો એક રાજા પછી બાકીએ વિસવાસો હક હોય એવો જેને
તે મુજબ કબુલ રાખવાની ક્રિયા કરી હોય તે.—૩. અકર્તવિ રાજ્ય; શહેનશાહ
હતો.—૪. (રાજાને) પ્રેકાશવાનું સાધન, મેલુકા, દેશ.

૭૨. રુધ.—રોકવું:—

અ.—રોધ; અવરોધ; વિરોધ; વિરોધી (કન)—અન.—
રોધન (રૂંધણ)—ક.—રોધક; અવરોધક; વિરોધક.—ત.
[રૂધ]; અ+નિ, ^૧અનિરૂધ; વિરૂધ.

ગૂ. ધા.—૩ંધવું; ૩ંધાવું.

૧ નહિ.—અટકાવાએલો, કૃષ્ણનો પૌત્ર આખાને વચો હતો તે.

૭૩. રૂપ.—ધડવું; દેખાવું:—

અ.—૩પ; ૧૩પાવલિ; ૩પી (હન્); બહુ૩પી; તત્, ૧તદ્રૂપ; અ૩પ; અનુ૩પ; કુ૩પ (ક૩પ, ક૩પો-કદ૩પો); વિ-૩પ (વ૩પ્યો-વ૩વો); સ, સા૩પ્ય (ય); સ૩પ; સ્વ૩પ.—અક.—૩પક (૩પિયો); ૩નિ૩પક—ય.—[૩પ્ય] (૩પું); [૨૧-૩પક](અ+ક)(૩પૈયો-૩પીયો); ૩નિ૩પ્ય.—અન.—૩નિ૩પણ.

૧. વ્યાકરણના ૩પોતી હાર—કોષક.—૨. તેના જેવું, તમિન.—૩. (મ. નમાંથી કાઢી)બહાર સ્પષ્ટ દેખાડવું, બરાબર વર્ણન કરવું; નિશ્ચય કરી બતાવવો તે નિરૂપણ. એવું વર્ણન કરવાની વસ્તુ તે નિરૂપ્ય, અને વર્ણન કરનાર તે નિરૂપક.

૭૪. લક્ષ.—ચિન્હકરવું, તાકવું, ધ્યાન આપીને જોવું:—

અ.—લક્ષ (લાખ); લક્ષી (હન્);—૧લક્ષા-લાક્ષા (લાખ); [લાક્ષિક] (લાખીયો); અન.—લક્ષણ; અવલક્ષણ (અપલક્ષણ); ૧વિલક્ષણ; સુલક્ષણ (સલખણો-સખણો); લક્ષણા; ૩લાક્ષણિક.—ય.—લક્ષ્ય; અલક્ષ્ય; દુર્લક્ષ્ય.—મન્.—[—લક્ષમન્]; ૪લક્ષમણ (અ); લક્ષ્મી (લખમી-લછમી—લાછ).

ગૂ. ધા. યોગ્યખવું (અવલક્ષ), (?) લખવું, લખવવું.

ગૂ. શ. લખેશરી (લક્ષ્મી).

૧. ચિન્હ કરનારી, ૨મ આપનારી, લાખ.—૨. વિશેષ લક્ષણ—શ્રુણ—લાજો;—૩. લક્ષણથી, કાંઈ સંકેત ચિન્હથી ઉત્પન્ન થએલો અર્થ; શબ્દના વાચ્ય અર્થથી જે જૂદો અર્થ પાડે તે.—૪. ચિન્હવાળો, મુખ્ય; રામનો ભાઈ.

૭૫. લોક, લોચ.—જોવું:—

અ.—લોક; અમરલોક, ગોલોક; ૧લોકાયત (આ+યમ્+ત); ૨લોકાલોક;—લૌકિક (લોકિક); અલૌકિક.—અન.—૩લોચન; ત્રિલોચન; ૩ત્રૈલોચન (અ); સુલોચના;—૪અવલોકન; ૫વિલોકન.

ગૂ. ધા.—અવલોકવું, વિલોકવું.

૧. જોવામાં—પ્રત્યક્ષમાંજ—જેનું જ્ઞાન રોકાઈ રહેલું છે તે, આવીકાદિક નાસ્તિક મતો.—૨. જેનાવડે દેખવું ન દેખવું થાય છે તે, જેની પછાડી સૂર્ય જાય ત્યારે રાત અને આગળ આવે ત્યારે દહાડો થાય છે એવો એક કલ્પિત પર્વત.—૩. જણ આંખવાળો, મહાદેવ.—૪. નીચે ધ્યાન આપીને જોવું, ખોળવું, કેમકે માણસ કાંઈ ખોળવું હોય ત્યારે ધ્યાન આપીને જુએ છે;—તપાસી તપાસીને જોવું.—૫. વિશેષે કરી જોવું.

૭૬. વચ્.—(લા. Voco)—ખોલવું;—

કિપ્.—વાચ્ (વાચ); વાગ્દાન; વાચા; વાચિક.—અ.—^૧ચક્રવાક (ચક્રવો)—અન.—વચન (વચણ-વેણ)—અક.—^૨વાચક; ભવવાચક; અવાચક.—તૃ.—વક્તા, વક્તૃત્વ.—ત્ર.—^૩વક્ત્ર.—ઈય.—વચનીય; નિર્વચનીય; ^૪અનિર્વચનીય.—ય.—વાચ્ય (વાચ્યેક); પંચવાક્યા (વાચ્યેકા); વાચ્ય.—ત.—^૫ઉક્ત; વેદોક્ત, શાસ્ત્રોક્ત.—તિ.—^૬ઉક્તિ; અતિશયોક્તિ; પુનરુક્તિ; ^૭સ્વાભાવોક્તિ.—આહ.—વાચાહ; વાચાહતા.

ગૂ. ધા.—(?) વાંચવું.

૧. ચક્રમાં—વારા ફરતી—એક આ કાંઠેથી અને બીજું બીજે કાંઠેથી રાત્રે ખોલનારાં પક્ષી.—૨. કહેનાર, દેખાડનાર.—૩. ખોલવાનું સાધન, મોઢું.—૪. નિશ્ચય કરીને કહી શકાય નહિ તે.—૫. કહેલું.—૬. કહેવું.—૭. (માણસનો) સ્વભાવ કહેવો, ગુણચિત્ર.

૭૭ વદ્.—ખોલવું;—

અ.—વાદ; વાદી (દન્); પ્રતિવાદી વિવાદ; નિવિવાદ; સંવાદ; ^૧અપવાદ.—અન.—^૨વદન—ય.—^૩વાદ્ય (વાજી).—ઇત્ર.—^૪વાદિત્ર (વાજિત્ર—વાજિત્ર).

ગૂ. ધા.—વદ્યું;—વાદ કરવો.

૧. એક નિયમથી ઉલટું હોય તે કહેવું, ઉલટા દાખલા આપવા. ઉલટું, કાંઈની વિરુદ્ધ, કહેવું; ત્રોણમત મૂકવું.—૨. ખોલનાર, ખોલવાનું સાધન, મોઢું.—૩. ખોલવાનું—અવાજ કરવાનું—સાધન, વાજી.

૭૮ વસ્.—(લા. Vestis.)—રહેવું; ઢાંકવું; હોવું;—

અ.—^૧વાસ (વાસો); વાસી (દન્); પ્રતિવાસી (પાડોશી);

૧ મહીવાસ (મે'વાસ); ૨ મહીવાસી (મે'વાસી); આવાસ (અવાસ); ૩ ઉપવાસ (અપવાસ-અપ્પાસ); નિવાસ; સહવાસ (સે'વાસ); સુવાસ; ૪ સુવાસિની (ફની) (સોવાસણ-સોબાસણ—સોહાસણ)—અન.—૫ વસન; [વાસન] (વાસણ); વાસના.—૩.—વસુ; વસુધા; વસુંધરા; વસુદેવ, ૬ વાસુદેવ (અ.); ૭ વાસવ. (અ.)—તુ.—૮ વસ્તુ (વસ્ત-વસ); વસ્તુતઃ; વાસ્તવિક; વાસ્તુપૂજન.—ત.—૧૦ ઉદ્વસ્ત.—તિ.—વસતિ (વસ્તી).—ય.—અમા=પાસે, અમાવાસ્યા (અમાસ)—ત.—૫ વસ્ત્ર.—તવ્ય.—[વાસ્તવ્ય] ૧૧ (વસવાયાં).

૧. રહેવું, રહેવાનું ક્રિયાણું;—શરીરને ઢાંકનાર, ભૂગડાં;—ગાંધ.—૨. મે'વાસી એટલે મહીનદી ઉપર રહેનારા, કોળી;—ભૂટારા, કેમકે તે અસલ ભૂટવાનોજ ધર્ષ કરતા હતા, અને તે ઉપરથી કોઈ પણ ભૂટારા મુલકને મે'વાસ કહેવાય છે.—૩. હલકી રીતે—ફસાહાર કરીને—ખાધાવિના—રહેવું.—૪. સારાં વસ્ત્રવાળી, જેનો ધણી છવતો છે તે.—૫. ભૂગડાં.—૬. વસુદેવથી ઉત્પન્ન થયેલો, કૃષ્ણ.—૭. વસુવાળી, ઇંદ્ર.—૮. હોનાર, ખરેખર જે હોય તે.—૯. વાસ્તુ એટલે ધરતું પૂજન, નવું ધર ખાંધ્યા પછી જે કર્મ કરવામાં આવે છે તે.—૧૦. વસવાથી ઉલટું—ઉજડ—કરેલું.—૧૧. વસાવવા ચોંચ, મામ વસાવતી વેળા ખેડુતાની સાથે અમુક કારીગરો વિગેરેને વસાવવાનું મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે તે.

૭૫ વહ.—(લા. Veho.)—સર્થ જવું, વહેવું;—

અ.—[વહ-વાહ] (વોહ); નિર્વાહ; પ્રવાહ; પ્રવાહી (ફન); વિવાહ (વી'વા-વે'વા); વૈવાહિક (વે'વાહ).—અન.—વહન (વે'ન-વે'ણ); વાહન (વા'ણ-વાહાણ); ૧ આવાહન—અક. વાહક; ઉજાણતાવાહક; મંદવાહક.—[ઉઠ] પ્રોઠ; ૨ નવોઠા. ફન+ઈ—પૂર્વ વાહિની.—નિ.—૩ વહિન.

ગૂ. ધા.—વહેવું.—ગૂ. શ.—વહીતરૂં—વૈતરૂં (વાહિત્ર); વે'લ, વે'જો.

૧. ફેવને અર્થાદામાં અમુક સ્થળે—સર્થ જવું, તેમાં વસાવવા.—૨. નવી વહન કરેલી પરણેલી સ્ત્રી.—૩. હોમેલું સર્થ જનાર, દેવતાને પહોંચાડનાર, અગ્નિ.

૯૦. વિદ્—(લા. Video. ઇ. Wit)—જાણવું;—મ-
જાણવું;—હોવું;—

અ.—[વિદ]; કો=બોલનાર, કહેનાર, ^૧કોવિદ;—વેદ;
^૨આયુર્વેદ; ^૩ધનુર્વેદ; ^૪વેદાંગ; વેદાંત; વૈદિક (વેદિયો);
દ્વિવેદી (દેવે); ત્રિવેદી (ત્રિવાડી); ચતુર્વેદી; ઉપવેદ.—અન,
વેદના (આ); ^૫નિવેદન.—ઉર.—વિદુર.—તૃ.—વેત્તા; ખ-
ગોળવેત્તા; તત્વવેત્તા; શ્રદ્ધાવેત્તા.—ત.—^૬વિત્ત.—ફત.—
વિદિત; નિવેદિત.—માન.—^૭વિદ્યમાન.—ચ.—વિદ્યા (આ);
વિદ્યાર્થી; વિદ્યાલય;—વૈદ્ય (વૈદ); વૈદ્યનાથ (વૈજનાથ); નૈ-
વેદ્ય.—વત્.—વિદ્વત્; વિદ્વન્નન; વિદ્વત્તા,—વાન્.—વિદ્વા-
ન્ (વિદ્વાન).

૧. વિદ એટલે પવિત્રજ્ઞાન કહેનાર, પડિત—૨. વૈદ્યકશાસ્ત્ર.—૩. ધનુઃ=
ધનુષ્યની વિદ્યા.—૪. વેદના અંગ, તે બરાબર શીખવાને માટે તેના પેટાના જે
છ શાસ્ત્ર છે તે.—શિક્ષા (જેમાં ઉચ્ચાર અને સ્વરની સમજ આપી છે તે); કલ્પ
(વેદોક્ત કર્મ કરવાની સમજૂતી); વ્યાકરણ (પાણિનિકૃત અષ્ટાધ્યાયી); ઇંદ
(પિંગળકૃત ઇંદ્રશાસ્ત્ર); જ્યોતિષ (વેદોક્ત કર્મ અમુક કાળે કરવાના છે તેથી
કાળનિર્ણય કરનાર શાસ્ત્ર); અને નિરૂક્ત (જેમાં અધરા વૈદિક શબ્દોની સમ-
જૂતી તથા વ્યુત્પત્તિ આપી છે તે).—૫. જણાવવું; જાહેર કરવું.—૬. જાણવું,
માલમ.—૭. હયાત.

૯૧. વિશ્—પેસવું; વ્યાપવું;—

અ.—વેશ; આવેશ; સમાવેશ; પ્રવેશ.—અક.—પ્રવેશ-
ક.—નુ.—^૧વિષ્ણુ; વૈષ્ણવ (અ).—ક્ષિપ્.—[^૨વિશ્]; ^૩વૈ-
શ્ય (ય).—ત.—[વિષ્ટ] (બેઠો).

ગૂ. ધા.—પેસવું;—એસવું;—

૧. વ્યાપક.—૨. બહુ ફેલાયલા લોક, એ નામની ત્રીજી વર્ણ.

૯૨. ઈ.—ઠાંકવું; રક્ષણ કરવું; પસંદ કરવું.

અ.—^૧વર; ^૨વરિષ્ઠ; ^૩મુનિવર; સ્વયંવર; સરસ્=તળાવ,
સરોવર; ^૪પ્રવર;—પરિવાર; વિવાર; સંવાર;—વીર; વૈર
(વેર);—અન,—આવરણ; વાતાવરણ.—^૫વારણ; નિવાર-

ણુ.—ઉળ.—^૧વરણુ; વરણી; વારણી.—ય.—વીર્ય (બીજ, બી); નિવાર્ય.—ઙ.—^૮વારિ (વાર).

ગૂ. ધા.—વરવું;—વારવું;—નિવારવું.

૧. પસંદ કરનાર, સ્ત્રીનો ધણી;—પસંદ થનાર, ઉત્તમ; પસંદ કરીને માંગેલી વસ્તુ.—૨. સર્વોત્તમ, મોટામાં મોટી (કોઈ)—૩. મુનિઓમાં ઉત્તમ.—૪. ગોત્રમાં ત્રણ કે પાંચ જે ઉત્તમ—અતિ પ્રસિદ્ધ—પુરૂષો થઈ ગયા હોય તેનાં નામ.—૫. વાત=વાયુનું, આવરણ=ઢાંકણ.—૬. હાથી.—૭. પૃથ્વીને ઢાંકનાર, પાણી, સમુદ્ર, સમુદ્રનો દેવ; યજ્ઞને માટે શ્રાક્ષણની પસંદગી.—૮. પાણી.

૮૩. વૃત્.—(લા. Verto)—વળવું;—વર્તવું;—રહેવું.

અ.—આર્ય+આ, ^૧આર્યોવર્ત; વાર્તા (આ).—અન.—^૧વર્તન (વતન); આવર્તન; પરા, પરાવર્તન—ત.—વૃત્ત; વૃત્તાંત; નિવૃત્ત; પ્રવૃત્ત.—તિ.—વૃત્તિ; અનુવૃત્તિ; આવૃત્તિ; ^૩નિવૃત્તિ; ^૩પ્રવૃત્તિ.—માન.—વર્તમાન.—મન્.—[વર્ત્ત] (વાટ)—ઉઠ.—વર્તુત.— —વર્તણુક.

ગૂ. ધા.—વર્તવું;—(?) વરતવું.—ગૂ. શ. વર્તણુયો (વર્તનક?); વર્તારો—વર્તણો.

૧. આર્ય લોકોને રહેવાનું ઠેકાણું.—૨. રહેવું; રહેવાનું ઠેકાણું; રહેવાનું સાધન, છવાઈ, પગાર.—૩. આત્માનું માંહે પોતાના તર્ફજ—વળવું તે નિવૃત્તિ, અને બહાર—સંસારી વિષયો તરફ—વળવું તે પ્રવૃત્તિ.—૪. માર્ગ.

૮૪. વૃધ્.—વધવું;—

અન.—વર્ધન; ^૧ગોવર્ધન, —અક.—વર્ધક; વિવર્ધક.—ત.—વૃદ્ધ (બુઢો)—ઙત.—વિ, વિવર્ધિત.—તિ.—વૃદ્ધિ; વૃદ્ધિ-સૂતક.—માન.—વર્ધમાન (વઢવાણ)

ગૂ. ધા. વાધવું—વધવું.

૧. ગાયને (પુષ્કળ આરો પૂરો પાડી) વધારનારો પર્વત, એ નામની એક ગોકુળ પાસે કુંગરી છે તે.

૮૫. શક્.—ખમવું; શક્તિમાન હોવું;—

અ.—^૧શક; ^૨શકારિ; ^૩શાક (અ); ^૪શાક; ^૪શાકંભરી.—

इन्+ई.—शकिनी (शकली, शकली).—य.—शक्य; शाक्य
 मुनि.—र.—^१शक.—त.—शक्त (शक्तो-सक्तो), अशक्त.—
 ति.—शक्ति; शक्त (अ),—उत्त.—शकुन (शुकन); शकुनावलि
 (शुकनावलि)—उत्त.—^१शकुन्त; ^२शकुन्तला (ल+आ).—ट.
 —शकट (छकडो); शकटी (शगडी); शकटिका; मृद्=मोटी;
 ६ मृदछकटिक.

जू. धा.—शकुं.

૧. શકિતમાન હોનાર, એ નામના એક લોક, સ્કુથી અથવા સિધિયન.
 —૨. શકનો શત્રુ, તેમને હરાવી કાઢનાર, વિજ્ઞાપિત્ય.—૩. શક સંબંધી,
 એ નામનું વર્ષ.—૪. શકિતમાન કરનાર, વનરૂપિત. વનરૂપિત ભરનાર, પુ-
 જ્ઞાન ઉમાડનાર દેવી તે શાકમર્યા, રજપૂતોની ઈષ્ટ.—૫. શકિતમાન હોનાર,
 ઈંદ્ર.—૬. એ નામનું પક્ષી.—૭. શકુન્ત પક્ષીએ ઉછરેલી, કાલવ્રજાધિની પા-
 ભકપુત્રી; એ નામનું નાટક.—૮. માટીની ગાડી સંબંધી, એ નામનું એક નાટક.

६. शी.—सूयुं:—

अ.—[शय]; अतिशय; ^१आशय; ^२जलाशय; संशय—
 अन.—शयन (शेन-सेन)—य+आ.—शय्या (सज्ज-सेज
 सेज)—इन्.—^३शेषशायी.

૧. કહેવાનો મુદ્દો.—૨. પાણીનો આશય, પાણીને રહેવાનું ઠકાણું.—૩.
 શેષનામ ઉપર સૂતાર, નારાયણ.

७. शुध्.—शोधुं; शुद्ध करुं:—

अ.—शोध.—अन.—शोधन.—अक.—शोधक; शोधक
 पुद्धि.—त.—^१शुद्ध; अशुद्ध; ^२विशुद्ध.—ति.—शुद्धि(शुद्ध.)

जू. धा.—शोधुं.—जू. श. जेशुद्ध; अणीशुद्ध.

૧. શોધણું; ભૂલ વગરનું.—૨. ધણું શુદ્ધ.

८. श्रम्.—भुनक्त लेवी; थाकी नयुं:—

अ.—श्रम; ^१आश्रम; अतुर्थश्रम; परिश्रम;—^२वि-
 आम (विसामो).—इत.—श्रमित; विश्रमित (वीसभ्युं)—
 ति.—विश्रान्ति.

ગૂ. ધા.—શ્રમ લેવો;—વીસમવું.

૧. શ્રમ, તપશ્ચર્યા કરવાનું સ્થળ, ઋષિમુનિઓને રહેવાની જગ્યા; માણસની બિંદગીના તમામ ઉદ્યોગના ચાર ભાગ પાડ્યા છે તે:—શ્રમચર્યાશ્રમ (વિદ્યાર્થી અવસ્થા); ગૃહસ્થાશ્રમ (ઘર માંડીને રહેવું); વાનપ્રસ્થાશ્રમ (વનમાં જઈ એટલે કામધંધો છોડી પરમાર્થના કામમાં વખત ગાળવા તે); સન્યસ્તાશ્રમ (સધણું છોડી પરલોકના ચિંતનમાંજ રહેવું).—મહેનતથી ઉલટું, વિસામો.

૯૯. શ્રિ, શૃ.—જવું:—

અ.—^૧આશ્રય (આશરો)—અન. શરણ (શરણું); શરણાગત (આગત) (શરણાંગત); અશરણશરણ.—ઇત. આશ્રિત, ઉચ્છિન્ન (ઉછર્યો).—નિ.—^૨એણિ (એઠિ); નિ: એણિ (નીસરણી.)

ગૂ. ધા.—ઉછરવું; નીસરવું.

૧ કોઈની મર્યાદામાં, હદમાં જવું; મદદ માગવી, મદદ.—૨. જવાવું; ચડવા ઉતરવાનું સાધન, પગથીઆં; પગથીઆવાર આંકડા.—૩. બહાર જવા આવવાનાં સાધન, પગથીઆં, સીઢી.

૯૦ શ્રુ.—સાંભળવું:—

અન.—^૧શ્રવણ; ^૨શ્રાવણ (અ).—અક.—^૩શ્રાવક.(શાવક-સાવક)—તૃ. શ્રોતા.—ત્ર.—^૪શ્રોત્ર; ^૫શ્રોત્રિય.—ત. શ્રુત; બહુશ્રુત.—તિ. ^૬શ્રુતિ, શ્રોતકર્મ.

ગૂ. ધા. શ્રવણ કરવું; શ્રાવણું—સૂણવું.

૧. સાંભળવું; સાંભળનાર, કાન; એ નામનું નદત્ર; એ નામનો પુરુષ.—૨. શ્રવણ નદત્રવાળો મહીનો.—૩. સાંભળનાર; જનમાનના સંસારી લોકો. તેઓને સાંભળનારજ કહેવાનું કારણ એ છે કે એ માર્ગને મતે ખરેખરો જૈન તો સંસાર છોડે તેનેજ કહેવાય.—૪. સાંભળવાનું સાધન, કાન; વેદ.—૫ વેદ પ્રમાણે ચાલનારો.—૬. સાંભળવાપણું, પરંપરાથી સાંભળાનું આવેલું જ્ઞાન, વેદ.—૭. શ્રુતિમાં, વેદમાં કહેલાં કર્મ.

૯૧ શ્વસ.—શ્વાસ લેવો:—

અ. શ્વાસ (સાસ); ઉચ્છ-શ્વાસ (ઉસાસ); શ્વાસોચ્છ-વાસ (સાસોસાસ-શ્વાસોશ્વાસ); નિ:શ્વાસ (નીસાસો); વિશ્વાસ; અવિશ્વાસ (અણુવિશ્વાસ), ^૧વિશ્વાસુ (ઉ); ^૨વિશ્વાસી (ઇન્)

ગૂ. ધા.—શ્વાસ, સાસ લેવો.

૧. વિશ્વાસ રાખવા જોમ.—૨. વિશ્વાસ રાખનાર ખીરતી.

૯૨. સહ.—અમવું, જિતવું:—

અ. ઉત્સાહ (ઉચ્છાહ), દુઃસહ—અસ્.—[સહસ્] ^૧સહસા (આ=તૃતીયાનો પ્રત્યય);—^૨સાહસ (અ); સાહસિક.—અન.—સહન; સહનશીલ—ય.—સહ્ય, અસહ્ય.

ગૂ. ધા. સહેવું.

૧. ઉતાવળે, અવિચારે.—૨. અતિશય હિંમત.

૯૩ સાધ્.—(ઇ. send).—મેળવવું:—

અન.—સાધન; સાધના—અક.—સાધક; ^૧સિદ્ધસાધક
ઇત.—સાધિત.—ય.—સાધ્ય; અસાધ્ય; સુસાધ્ય.—ઉ.—
^૨સાધુ (સાહુ); સાધવી (ઈ); [સાધુકાર] (સાહુકાર.)

ગૂ. ધા.—સાધવું.

૧. ઢોંગી સિદ્ધ અને તેના મદદનીશો.—૨. મેળવનાર, પ્રમાણિક (કેમકે પ્રમાણિકપણું એજ ક્રતેહ મેળવવાનો ખરો માર્ગ છે.)

૯૪ સિધ્—પાર પડવું.

અ.—^૧નિષેધ; પ્રતિષેધ.—અન.—નિષેધક.—ત. ^૨સિદ્ધ
(સિદ્ધું, સીધું); અસિદ્ધ; સિદ્ધાંત; સિદ્ધાંતી; સિદ્ધતા; ^૧નિ-
ષિદ્ધ (નિષિધ-નપિદ્ધ), ^૩પ્રસિદ્ધ.—તિ.—સિદ્ધિ, પ્રસિદ્ધિ.

ગૂ. ધા.—સીધવું;—સીઝવું (સિદ્ધય); સિદ્ધ કરવું; (?)
સીધાવવું.

૧. નિ આદય લાગ્યાથી સિધ્ ધાતુનો અર્થ “મના કરવી” એવો થઈ જાય છે.—૨. પાર પડેલું, તૈયાર થએલું; સીધું, સિદ્ધ કરેલું; રાંધીને તૈયાર કરેલું; રાંધવા સાથે તૈયાર કરેલો સામાન; યોગાભ્યાસમાં પાર પડેલો, સિદ્ધિ મેળવેલો જોગી. સિદ્ધિએ આઠ કહેવાય છે:—અણિમા (અણુ જેટલું) નાતું રૂપ ધારણ કરવાની શક્તિ; મહિમા (મોટું રૂપ ધારણ કરવાની); ગરિમા (અત્યંત ભારે થવાની); લધિમા (અત્યંત હલકા થવાની);—પ્રાપ્તિ (ચાહે તે વસ્તુ મેળવવાની);—પ્રાકમ્ય (ચાહે તે કરી શકવાની);—ઇશિત્ય (સૌને વશ કરવાની).—૩. ઉત્કૃષ્ટ રીતે પાર પડેલો, નામીએ (કેમકે પોતાના કામમાં પાર પડવું એજ નામ મેળવવાનો ખરો રસ્તો છે.

૯૫ સુ.—નીચોવવું; પેદા કરવું; જાણવું:—

અ.—^૧ઉત્સવ(ઉચ્છવ-ઓચ્છવ); પ્રસવ.—તૃ.—^૨સવિતા;

સાવિત્રી.—ત્ર+ઈ.—સ્ત્રી.—ય.—રાજસૂય.—ત.—સુત;
સુતા; પ્રસૂતકા પ્રસૂતિકા; સૂતક;—મ.—૪સોમ.—તિ.—
પ્રસૂતિ.

ગૂ. ધા.—પ્રસવવું.

૧. મનના આતંદુર કૃતિરૂપે બહાર નીકળવું.—૨. પેદા કરનાર, પરમે-
શ્વર;—સૂર્ય.—૩. સૂર્યની સ્ત્રી.—૪ અન્ધ.

૯૬ સૃ—(લા. Salio).—વહેવું, જવું:—

અ.—સર (સેર); અગ્ર=અગાડી, ^૧અગ્રેસર; ઉપાગ્ર-
સર; અપ્=પાણી, ^૨અપ્સરા (આ) (અપ્છરા);—સાર
(સાંઈ); અતિસાર, અનુસાર (અણુસાર-અણુસારો); પ્ર-
સાર; સંસાર; સંસારિક; સંસારી (ઇન્).—અસ્.—^૩[સરસ્];
^૪સારસ (અ); સરોવર (સરવર); ^૫સરોજ; સરસ્વતી; ^૬સા-
રસ્વત (અ).—અન.—અનુસરણ; પ્રસારણ; સંપ્રસારણ.
—અક.—[સરક] (સડક); પ્રસારક.—ઇત્+આ.—^૭સરિતા
(સલિતા).

ગૂ. ધા.—સરવું-સરીજવું; અનુસરવું; ઉસરવું (ઉત્સર)
ઓસરવું (અવસર); નીસરવું; (નિં:સર) પ્રસરવું-પસરવું.—
ગૂ. શ. સોંસરું (સંસર).

૧. આગળ જનાર, આગેવાન;—આગળ જનારી રકમ.—૨. પાણીમાંથી,
સમુદ્રમાંથી નીકળેલી.—૩. તળાવ.—૪. તળાવમાં ઉત્પન્ન થયેલું, તેની
પાસે રહેનાર પક્ષી.—૫. તળાવમાં ઉત્પન્ન થયેલું, કમળ.—૬. સરસ્વતી
(પંજબની) નદીને કિનારે ઉત્પન્ન થયેલા, એ નામના પ્રાણી.—૭. વહેતી, નદી.

૯૭ સૃજ્—બહાર કાઢવું; પેદા કરવું:—

અ.—સર્ગ; ઉત્સર્ગ; ^૧ઉપસર્ગ; રવિસર્ગ; ^૩સંસર્ગ.—
અન.—સર્જન; ^૪વિસર્જન.—ત.—સૃષ્ટ.—તિ.—સૃષ્ટિ(સૃષ્ટિ)
તૃ.—^૫સૃષ્ટ (સૃષ્ટા).

ગૂ. ધા.—સરજવું.—ગૂ. શ.—સરજનહાર, સર્જિત
(સર્જિત).

૧. ક્રિયાપદની પાસે જનાર.—૨. વિશેષ કરીને (શ્વાસ) બહાર કાઢવો.

—૩. સાથે જુડું, સમ કરવો.—૪. પેદા કરવાથી ઉલટું, દૂર કરવું, વિદાય કરવું.—૫. પેદા કરનાર, પ્રજા, ઈશ્વર.

૬૮ સ્થા.—(લા. Sto ઇ. Stand).

અ.—[સ્થ]; ગૃહસ્થ; તટસ્થ; મધ્યસ્થ; સ્વસ્થ.—અ+આ
—[સ્થા];—અવસ્થા; વિ, બ્યવસ્થા; અબ્યવસ્થા;—આસ્થા;
૨ પ્રતિષ્ઠા;—૩ નિષ્ઠા; ૪ નૈષ્ઠિક.—અન.—સ્થાન (થાણું); સ્થા
નિક;—અનુષ્ઠાન; ઉપસ્થાન; પ્રસ્થાન (પસ્તાનું); સંસ્થાન;—
સ્થાપન (થાપન, થાપણુ-થાંપણુ); ૫ ઉત્થાપન (ઉથાપન)
સ્થાપના (થાપના).—ત.—સ્થિત; ઉપસ્થિત; વિ+અવ,
બ્યવસ્થિત; અબ્યવસ્થિત;—સ્થાપિત (થાપિત-થાપ્યા).—તિ
—સ્થિતિ; સ્થિતિસ્થાપક; સંસ્થિતિ.—અક.—સ્થાપક, બ્ય-
વસ્થાપક.—ર.—સ્થિર (થીર)—ઇન્.—સ્થાયી.—ઠ.—સ્થલ
(થળ); સ્થાલ (થાણું); સ્થાત્રી (થાળી, થાળ)—વર.—
સ્થાવર.

ગૂ. ધા.—સ્થાપવું-થાપવું; થાખડવું; ઉઠવું (ઉત્થિષ્ઠ),
ઉઠાવવું (ઉત્થાપ), પાઠવવું (પ્રસ્થાપ) ગૂ. શ.—થાખડી.

૧. (માનેલી વાતની) મર્યાદામાંજ રહેવું, વિશ્વાસ.—૨. સામું બેસાડવું;
મૂર્તિને બેસાડવી;—માન આપવું, આખર.—૩. માંહે (ઠરીને) રહેવું.—૪.
(યુર પાસે) ઠરીને રહેવાવાળો; હમેરાવુંજ જેણે પ્રજાચર્ય લીધું છે તે—૫. સ્થા-
પન કરવાથી, બેસાડવાથી, ઉલટું, ઉઠાડવું.—૬. હમેશાં રહે—હાલી ચાલી
ન શકે—તેવું, જગમથી ઉલટું.

૬૯ સ્મૃ.—(લા. Memor)—યાદ કરવું;—

અ.—૧ સ્મર —અન.—સ્મરણ (સમરણ), વિસ્મરણ.—
અક.—૨ સ્મારક.—તિ.—૩ સ્મૃતિ;—૪ સ્માર્ત; વિસ્મૃતિ.

ગૂ. ધા.—સમરવું; વીસરવું (વિસ્મર).

૧. યાદ કરનાર, કામદેવ.—૨. યાદ કરાવનાર.—૩. યાદ રાખવું, યા-
દદાસ્ત; સાંભળેલું યાદ રાખવા સારૂ લખી મૂકેલું, એ નામના ધર્મશાસ્ત્રના
હિંદુ કાયદાના ગ્રંથો. સ્મૃતિ કરતાં સ્મૃતિવું, અને સ્મૃતિ કરતાં પુરાણવું પ્ર-
ત્યક્ષ ઉત્તરવું મળાય છે.—૪. સ્મૃતિ સંબંધી; સ્મૃતિ પ્રમાણે ચાલનાર.

१०० हन्.—भारुं, भारी नाभुं:—

अ.—परिध; संध;—कृतध; ^१विध;—धन; धनकृण; धनभूण.—त.—उत; उद्धत;—धात; आधात; प्रत्याधात; उप+उत्, ^२उपोद्धात; संधात (संगात-संगाथ)—अक. धातक; विधासधातक—ति.—[हति]; [उद्धति] (उद्धृत्); पद्, पद्धति.—त्व+आ—हत्या; [हत्याकार] (हत्यारो).—उ.—उ[हनु]; ^४हनुमान् (हनमान-हरमान).—नि.—हानि.—अन.—हनन.

भू. धा.—हणुं:—

१. विशेषे करीने भारनार, हरकत करनार, नउतर.—२. ग्रंथनो प्रवेशक भाग—उ. भारी नाभनार, नउधुं.—४. भोटो नउभावाणो, रामचंद्रना सेन. मानो अक भुज्य वानर.

१०१ हु. होमं.

अ.—हुवन.—य.—^१हव्य.—त.—हुत; हुत द्रव्य; ^२हुताशन (अशन=आनार); ^३हुताशनी.—ति.—आहुति.—त्र.—^४[होत्र]; अग्निहोत्र; अग्निहोत्री (इन्).—तृ.—^५होता.—म.—होम.

गू. धा.—होमं.

१. होमवागोअ्य.—२. होमेषु आनार, अग्नि.—३. होणी.—४. होम-वातुं साधन, पात्र.—५. होमनार.

१०२ ह्.—हर्ष लेवुं:—

अ.—हर; ^१विघ्नहर; प्रहर;—हार; [हारक] (हारो); ^२आहार; अधि+आ, अध्याहार; निराहार;—^३उद्धार (आद्धार); प्रतीहार;—विहार; विहारी (मिहारी); वि+अव, व्यवहार; व्यावहारिक-व्यवहारिक (वे'वारियो); व्यवहारी (इन्);—संहार (संधार).—तृ.—हर्षा.—इ.—हरि.—अन.—हरणु; उत्+आ, उद्धारणु.—इन्.—[हारी]; दुःखहारी अक.—उद्धारक; संहारक.

गू. धा.—हरुं; हारुं; उधरुं; उधारुं; संहारुं.

१. विघ्न-हरकतो हर्ष लेनार, गणपति.—२. आ, वि, अव, सं

વિગેરે ઉપસર્ગો આઠ્યાધી આ ધાતુના અર્થ જુદાજ થઈ જાય છે તે તેનાં ઉદાહરણો ઉપરથી સમજ લેવા.—૩. બહાર લઈ લેવું; બાદ કરવું;—(સંસાર સંસુદ્રમાંથી) બહાર કાઢવું; કહ્યાણ કરવું.

૧૦૩ ક્ષિ ૧ રહેવું. ૨ મેળવવું. ૩ નાશ પામવો:—

અ—ક્ષય (અધિ-એ); અક્ષય (આપ્તું).—ત.—ક્ષત;
 ૧ અક્ષત.—તિ.—૨ ક્ષિતિ; ૩ ક્ષિતિજ.—ત્.—પરિક્ષિત્.—
 વ્ર.—૪ ક્ષેત્ર (ખેતર); ક્ષેત્રજ; ક્ષેત્રસ.—ત.—ક્ષીણ.—મ.—
 ક્ષેમ (ખેમ.)

ગૂ. ધા.—ક્ષય-ખે-થવો; ક્ષીણ થવું:—

૧. જેનો નાશ થએલો, ખડન થએલું નથી તે; ચોખાના અખડિત દાણા અથવા નહિ ખાંડેલી ડાંગર.—૨. દિશા.—૩. દિશામાં જન્મેલી, દિશાઓની હદ કરનારી લીટી.—૪. રહેવાનું, જિવન મેળવવાનું સ્થળ, ખેતર; નાશ કરવાનું, લગાઈનું સ્થળ.

૧૦૪ ક્ષિપ્—ફેંકવું જલદીથી જવું:—

અ.ક્ષેપ(એપ); કાળક્ષેપ; આક્ષેપ(આએપ-આખ્યેપ); વિક્ષેપ; સંક્ષેપ.—ત.—સંક્ષિપ્ત. —અક.—૧ ક્ષેપક(એપીએા).—૨+ આ—ક્ષિપ્રા.

૧. જૂના ગ્રંથમાં બીજાએ ઉમેરી હીધેલું હોય તે; જલદીથી જનાર.

૧૦૫ જ્ઞા.—(લા. Nosio)—જાણવું:—

અ.—[જ્ઞા]; કૃતસ; તત્વસ; અસ; અભિસ; અન્; અનભિસ; સુસ;—[જ્ઞા]; આસા (આન્યા, આણુ); ૧ અવસા; પ્રતિસા; ૨ સંસા; સંસિક.—અન.—સાન; સુસાન (સુજ્ઞણુ); અસાન (અજ્ઞણુ); ૩ અભિસાન; વિસાન.—ત્.—સાતા.—તિ.—૪ સાતિ(ન્યાતિ-ન્યાત-નાત); ૫ વિસપ્તિ.—ય.—૬ સ્તેપ.

ગૂ. ધા. જાણવું:—

૧. હલકું જાણવું; તુચ્છ ગણવું; ન ગણકારવું.—૨. સારી રીતે જાણવું; નામ; સંકેતિક નામ.—૩ ઓળખવું; ઓળખવાની નિશાની.—૪. ઓળખ, ધંધા વતન વગેરે ઉપરથી ઓળખ આપવા સાથે જે નામ પડેલાં છે તે. જાતિ જન્મ અને જ્ઞાતિ ધંધા વિગેરેની ઉપર આધાર રાખેલો.—૫. વિશેષ કરીને જાણવું; જાણેર ખબર.—૬. જાણવા યોગ્ય, જાણવાનું.

ઉત્સર્ગ.

સંસ્કૃત શબ્દોને અપભ્રંશ થતાં જે નિયમો લાગુ પડે છે, તેને ઉત્સર્ગ
છે. એમાંના મુખ્ય નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. જોડાક્ષરમાંથી વખતે એક અક્ષર ઉડી જાય છે,
અને ત્યારે તે જોડાક્ષરની પૂર્વનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે:—જેમકે

સંસ્કૃત.	ગૂજરાતી.	સંસ્કૃત.	ગૂજરાતી.
અર્ક	આક (આકડો)	કર્મ	કામ
ચક્ર	ચાક	ચર્મ	ચામ
દુગ્ધ	દૂધ	નક્ર	નાક
પુત્ર	પૂત	સર્પ	સાપ
ઘર્મ	ધામ	પટ્ટ	પાટ
ગલ	ગાલ	મર્મ	મામ
અમ્ર	આભ	ફલ	ફૂલ
મ્લક	ભાત	વલ	વાલ
સપ્ત	સાત	અર્પ	આપ
કજ્જલ	કાજળી	અર્ગલી	આગળી

(બધા ઉત્સર્ગો બધ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

અષ્ટ	આઠ	અથ	આજ
અશ્રુ	આંસુ	ઉત્કર(ક)	ઉકરડો
વર્ણ	વાન	કર્ણ	કાન
ચર્મ(ક)	ચામડું	તુષ્ટ	તૂઠો, તુઠ્યા
પક્વ	પાકું	વિલ્વ	ખિલ્લું, ખીલું
દર્મ	ડાભ	મિષ્ટ	મીઠું

મલ્લ	ભાણ	રુષ્ટ	રૂઠો, રૂઠ્યો
હસ્ત	હાથ	અગુષ્ઠ	અગૂઠો, અંગુઠો
કક્ષ	કાખ	શબ્દ	સાદ
સિદ્ધ	સીધું	કર્કટી	કાકડી.
કૃષ્ણ	કાઠન, કા'ન	કુબ્જ(ક)	કૂખડો.
ચંદ્ર	ચાંદો	છિદ્ર	છીકું
દુર્બલ	દૂખજો	નગ્ન	નાજો
મિત્ર	ભીનું	રક્ત	રાતું
શર્કરા	સાકર	અગ્નિ	આગ
ચિકન	ચીકણું	વસ્ત્ર(ક)	વાઘડો
સુંક	સૂકું	મર્કટ	માકડો.

૨. જ્યારે સંસ્કૃત અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર મોળો પડી જાય તો સ્થાન રહિત ફક્ત અનુનાસિક ઉચ્ચારણ રહે છે, તારે પણ પૂર્વ સ્વર દીર્ઘ થાય છે, કેમકે ખરેખરો એ એક જોડાક્ષરનો લોપજ છે:—

દંત	દાંત	રંક	રાંક
કંકણ	કાંકણ	અંગુલી	આંગળી
(ખધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ).			
કંકર	કાંકરો	બંધન	ખાંધણ, ખાંધણું
કંઠ	કાંઠો	વંશ	વાંસ
સંધ્યા	સાંઝ, સાંજ	વંધ્યા	વાંઝ(ણી)
લંબન	લાંઘણ, લાંઘણું	ઝંઘર	ઊખરો, ઉમરો
ત્રિવ	ખીખું	મંડપ	માંડવો

કેંચુલી કાંચળી કેંચલ કાંખળો, કામળો

૩. શબ્દને છેડે અઃ આવે, તો તેનો ઓ થઈ જાય:—

કંકર:	કાંકરો	અંચર	ઊંખરો
કંઠ:	કાંઠો	રાસ:	રાસો
મલ:	ભાલો	નગ્ન:	નાગો

(અધા ઉત્સર્ગ ભણ્યા પછી લેખાનાં ઉદાહરણ.)

કુર્કુટ:	કૂકડો	ઘટ:	ઘડો
પુટ:	પુડો, પૂડો	દીપ:	દીવો
મંડપ:	માંડવો	વટુક:	ખડખો

ગૂજરાતીમાં ઓંકારાંત નરજતિના શબ્દો છે તે અધા-
માંજ ઘણુંકરીને ઓ વિસર્ગ ઉપરથી થએલો છે એમ
સમજી લેવું. એ વિસર્ગ સંસ્કૃતમાં પ્રયમાના એક વચનનો છે.

૪. શબ્દને છેડે અમ્ આવે, તો તેનું ઝં થઈ જાય.

કાલમ્	કાળું	મલં	ગાળું
મધુરમ્	મધુરું	રક્તમ્	રાતું
પક્કમ્	પાકું	નક્રમ્	નાકું

(અધા ઉત્સર્ગ ભણ્યા પછી લેખાનાં ઉદાહરણ.)

કર્પટમ્	કાપડું	કદલમ્	કેળું
સ્વાદ્યમ્	ખાણું	ગૌરમ્	ગોરું
સ્થાનમ્	થાણું	વક્રમ્	વાંકું
સ્વપ્નમ્	સ્વપ્નું	નાળ(ક)મ્	નાળું

ગૂજરાતીમાં ઉંકારાંત નાન્યતરજતિના શબ્દો છે તે અ-
ધાનાજ મૂળ સંસ્કૃતમાં અમ્ છે એમ સમજી લેવું. એ અમ્
સંસ્કૃતમાં નાન્યતર જતિના શબ્દોને પ્રથમના એક વચનમાં
લાગે છે.

૫ લઘુતાવાચક ક ઉપરથી ગૂજરાતીમાં ઢો, ડી
હુ; નેઢો, ઢી, ઢું પ્રત્યય થયાછે:—

રાસક	રાસડો	એકક	એકલો
કચ્છક	કાછડો	અંધક	આંધળો

(અધા ઉત્સર્ગો બધ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

*કાકક	કાગડો	પુચ્છક	પૂંછડું, પૂંછડું
વત્સક	વાહડો	વંશક	વાંસડો
પંગુક	પાંગળો	વીસક	વીસડું

● હાલ સંસ્કૃતમાં લઘુતાવાચકરૂપ નહિ બોલાતું હોય, તેપણ તે અસલ
આવા શબ્દોમાં બહુ બોલાતું હતું એમ આ ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે. તેમજ હાલ
સંસ્કૃતમાં કેટલા શબ્દ લઘુતાવાચક રૂપમાંજ બોલાય છે, તે અસલ મૂળરૂપ
બોલાતા હશે એમ પણ પ્રાકૃતભાષાના શબ્દો ઉપરથી સાબીત થાયછે:—જેમકે
માધું, પોથી, વિગેર શબ્દોને ઠકાણે અસલ મસ્તમ, પુસ્તી રૂપ સંસ્કૃતમાં
વપરાતા હશેજ.

૬. ય નો જ થાય:—

આર્યા	આર્જ	યશ	જશ, જસ
યમ	જમ	યજમાન	જજમાન
યવ	જવ	યાત્રા	જત્રા
યાન	જાન	યાચક	જાચક
યોગ	જોગ	યુદ્ધ	જુદ્ધ
યુ	જૂ	માર્યા	ભાર્જ

(અધા ઉત્સર્ગો બધ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

અદ્ય	આજ	ઉદ્યમ	ઉજમ
યત્ર	જત્ર, જાત્ર	લાદ્ય	ખાજી

વિદ્યુત્ વીજળી માત્રિય ભત્રીજો

યની પહેલાં તે જોડાએલો હોય, ત્યારે ય નો વ થાય, અને તે ઉડી
જાય:—જમફ સત્ય ઉપરથી સાચ, નૃત્ય ઉપરથી નાચ, વગેરે.

૭ ન નો જ થાયછે:—

જન	જણ	જમન	જમણ
ગાન	ગાણું	સ્થાન	થાણું
રંધન	રાંધણું	લંઘન	લાંધણ
હાનિ	હીણ	દાન	દાણ

(અથા ઉત્સર્ગો બણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

કઠિન	કઠણ	ધમની	ધમણ
ફાવગુન	ફાગણ	ભાજન	ભાણ
નયન	નેણ	વચન	વેણ
નિપાન	નવાણ	વ્યાખ્યાન	વિખાણ, વખાણ

૮. પ નો વ થઈ જાય:—

ગોપાલ	ગોવાળ	તાપ	તાવ
દીપાલી	દીવાળી	કૂપ	કૂવો

(અથા ઉત્સર્ગો બણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

વાપિ	વાવ	નિપાન	નવાણ
વાપ	ખાવો	વિરૂપ	વરૂવો

૯. વ નો વ થાય:—

વર્કર	ખર્કરૂં	કાલ	ખાલ
વર્તિ	ખત્તી	વાપ	ખાપ, ખાવો
દ્વાર	ખાર	વંશી	ખંશી, ખંસી

(અધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

વૃજવાસી બિજવાસી વાષ્પ ખાફ
વિરાજિત બિરાજ્યો વિષ્ટ બેડો
દ્વિ બે ઘૃતવર ઘેવર, ઘેખર

આ નિયમ હિન્દી નિગેરે ભાષાઓમાં બહુજ ચાલેછે.

૧૦. ઇ અથવા ડ નો કવચિત્ લોપ થાયછે:—

કઠિન કડણ જાતિ જાત
સુપુત્ર સપૂત કુદૃષ્ટિ કદૃષ્ટિ

(અધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

અશ્વિ આંખ કૃષ્ણદાસ કિસન-કસનદાસ
વાપિ વાવ ડજ્વલ અજવાળું

ગુરુ ગરુઓ, ગરવો વિરૂપ વરુઓ, વરુવો

૧૧. ઈ નો એ, અથવા ડ નો ઓ કોઈ વખત થાય.

પિંડ પેંડો પુસ્ત(ક) પોથું
પીઠ પેઠી ડપા આખા
ચિન્હ ચેત પુત્કાર પોકાર

(અધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

તિત્તિર તેતર કુદાલ કોદાજો

૧૨. ક્ર નો અ, ઈ, કે ડ થાય.

મૃત મડું શૃંગક શીંગડું
શ્રુગ શુગ, સ્ત્રુગ કૃચ્છ પૂછ

(અધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

કૃષ્ણ કા'ન, કિસન ઘૃષ્ટ ઘાઢો, ગાઢો
શૃંગલા સાંકળ અમૃત અમી

ઘૃત	ધી	ગૃધ્ર	ગીધ્ર
પૃષ્ઠ	પૂઠું	વૃદ્ધ	ખૂઢો

૧૩. એ, ને ઔ ને ઠકાણે એ, ને ઔ થાય:—

એકૈક	એકેક	ગૌર	ગોરૂં
ભૈરવ	ભેરવ	કૌપીન	કોપીન
વૈર	વેર	ગૌરવ	ગોરવ

(અધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

ગૌરિક	ગેરૂં	યૌવન	જોખન
વૈદિક	વેદિઆ	ગૌરી	ગોર
સૈન્ય	સેન	દૌહિત્ર	દોહિતર

૧૪. કને ઠકાણે ગ, અને ટને ઠકાણે ઙ થાય:—

કાક	કાગ	વટ	વડ
વક	ખગ	ઘટ	ઘડો
મૂક	મૂગો	ઘોટ	ઘોડો
સકલ	સગળું, સધળું	તટ	તડ-તેડ

(અધા ઉત્સર્ગો ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

કાર્યકર	કાજગરો	પર્પટ	પાપડ
વટુક	ખડુઆ	મર્કટ	માકડો, માકરૂં
શાટી	સાડી	વાટી	વાડી
કુર્કુટ	કૂકડો	કંદુક	ગેદ

૧૫. ષ અથવા ક્ષ નો સ્થ થઈ જાયછે:—

હર્ષ	હરખ	ષટ્	ખટ
ધાર	ખાર	મોરક્ષ	ગોરખ

વિષ	વિખ	ઉષા	ઉખા, ઓખા
ક્ષીર	ખીર	દ્રાક્ષ	દ્રાખ, દરખ
લક્ષ	લાખ	ચોક્ષ	ચોખ્ખો, ચોખ્ખો

(બધા ઉત્સર્ગ બધ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

વૃક્ષ(ક)	વરખડો, રૂખડાં	કક્ષા	કાખ
પક્ષી	પંખી	રક્ષા	રાખ
લિક્ષા	લીખ	અવલક્ષ	ઓળખ
કુક્ષિ	કૂખ	પ્રેક્ષ	પેખ
નિરીક્ષા	નીરખ	તીક્ષ્ણ	તીખું
ગવાક્ષક	ગોખડો	સુલક્ષણ	સલખણ

૧૬ શ, ને ષ ને પ્રાકૃતમાં સ થઈ બન્યછે:—

શ્યાલ	સાળો	વંશ	વાંસ
શણક	સસલો	વિષમ	વસમું
વર્ષ	વરસ	પૌષ	પોસ

બધા ઉત્સર્ગ બધ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

દંશ	ડાંસ	પાર્શ્વ	પાસ
શ્વશુર	સસરો	શબ્દ	સાદ
અશ્રુ	આંસુ	ષોડસ	સોળ

૧૭ સ ને પછી મૂળ પ્રાકૃતમાં હ પણ બહુ થતો:—

હણ	હિ-નું, હિ-નું	કણ	કાહ-ન, કા'ન
પાષાણ	પાહાણ, પા'ણ	સ્ના	ન્હા

૧૮ ષ ને કનો માગધી પ્રાકૃતમાં છ પણ બહુ થતો:—

ષટ્	છ	કુર	કરો
-----	---	-----	-----

ઉત્સવ	ઓછવ,ઓચ્છવ	ક્રુક્ષ	રીછ, રીંછ
મત્સ્ય	મચ્છ	લક્ષ્મી	લાછ
મત્સ્યક	માછડું	મનસા	મનછા-મંછા
મત્સર	મચ્છર	વત્સલ	વચ્છળ

૧૯ શબ્દને આરંભે ન હોય એવા મહા પ્રાણીનો

હ થઈ જાય:—

સર્વો	સડી	મેઘ	મેહ
માઘ	માહ	દધી	દહી--દહીં
અધુના	અહુણા, હમણા	મુવ	મુહ, મો', મોં
મથિત	મહી	વધિર	બહિરે, બહેરે
સાધુકાર	સાહુકાર	આંખીર	આહીર

(બધા ઉત્સર્ગ ભણ્યા પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

નલર	નહર, નો'ર	લેખક (લેખિક)	લહીઆ
પ્રાણુળ	પ્રાહુણા, પુર'ણા	કાર્થિતવ્ય	કહેવું
પ્રથુક	પહુઆ, પૂઆ	માધુમ	ગહું, ઘઉં
લાભન	લાહાહું	લાભ	લાહાવો
નિમાલ	નિહાળવું	કોથ	કોહ

૨૦. ત વર્ગને ઠેકાણે ટવર્ગના અક્ષરો અનુક્રમે થાય:—

ઉત્થ	ઊઠ	ઉત્થાપ	ઉઠાવ
એકસ્થ	એકઠું	મંથો	ગાંઠ
છિદ્ર	છીડું	પત્તન	પાટણ
દંડ	ડંડ	વર્તિ	વાટ

(અધા ઉત્સર્ગ બાણા-પછી લેવાનાં ઉદાહરણ.)

દાહ	ડાઘ	માર્દીત	મરડ-ચો
મૃત્તિકા મટ્ટી, માટી		ગર્ત	ગાડવું
વૃદ્ધ	બુઢ-ઢો	સાર્ધપંચ	સાઢાપાંચ
ઉર્ધ્વાધાનીઉઢાણી		વર્ધ્વમાન	વઢવાણ

૨૧. ડ, ર, લ, ને ળ એક બીજાને ઠકાણે થાય:—

તડાગ	તળાવ	નાડી	નાળ
હરિદ્રાં	હળદર	રુદ્ધ	લૂખું
પોઢશ	સોળ	ગુડ	ગોળ

૨૨. જોડાક્ષરમાંથી ઘણું કરીને પહેલો અક્ષર ઉડી જાય, પણ મ, ન, ય, લ, વ, તથા ર એ બીજા હોય, તો પણ લોપ પામે:—

અર્ક	આક	યુગ્મ	બૂગ
શ્મશાન	મસાણ	નમ	નાગો
ક્ષસા	નસ	વંતરી	વંતરી
સ્નેહ	નેહ	રાશ્મિ	રસી, રસી-રાસ
સુત	સૂતો	શલ્ય	સાલ
ફાલ્ગુન	ફાગણ	વ્યાઘ્ર	વાઘ
અદા	આળ	શૂન્ય	સૂનું
અર્પ	આપ	ધાન્ન	ધાન
સ્વાદ	ખાણું	ચક્ર	ચાક

૨૩. ક, ગ, ચ, જ, ત, દ, પ, ય, ને વ એ શ-
બ્દની વચ્ચે હોય, તો લોપ પામે, અને તે ઠકાણે અ

ખાકી રહી જાય, તો તેની ઇ થાય, અને એ રીતે થ-
એલી કે ખીજી ઇ નો ય થાય અથવા પાછલા સ્વર
સાથે મળી એ પાણ થાય.

સાગર	સાઘર, સાયર	નાલિકેર નાળિયેર
વચન	વધણ, વયાણ-વેણ	મૃદિકાર ભઠ્ઠિઆરે
કાતર	કાઘર, કાયર	કુંભકાર કુંભાર
ગત	ગઘઆ-ગયો	કેદાર કેઆરે-ક્યારે
રજની	રઘણી, રયણી, રેણ	કોપી કોઈ
નગર	નઝર, નયર, નેર	જાતિ જાઈ
લદર	ખઘર-ખેર	સિંહપુર સિહઉર-સિહાર
પાદ	પાઈ, પાય	સમય સમઈ-સમે, સમે
કોકિલ	કોઈલ, કોયલ	મયૂર મઝર-મોર
જાતિકલ	જાઈ-જાયફળ	ભૂમિ ભૂંઈ, ભોંય, ભાંય
યૂકા	જૂઆ, જૂવા	દુત જૂઉ, જૂવું
વટુક	ખડુઆ, ખડવો	લડુક લાડુઆ, લાડવો
સૂચિ	સૂઈ, સોય	મગિની ખહિન, ખે'ન

૨૪. ય, ને વ નું સંપ્રસારણ એટલે ઇ, ને. ઉ થઈ
જાય, અને તે પાછલા સ્વર સાથે મળી એ કેઓ રૂપ ઘડે:--

ક્ષય	ખઈ, ખે	નયન નેણ, નેન
ભય	ભે	સ્વર્ણ સુન્નું, યેનું
ધવલ	ધોળું	રસવતી રસોઈ
અવસર	આસરવું	અવલક્ષ આળખ

કવલક કોળિઓ

લવણ લૂણ

૨૫. સકાર ઉપરથી કે કોઈપણ રીતે આવેલા હ્ની પાસે ક આવે તો લ, ગ આવે તો ઘ, ચ આવે તો છ, જ આવે તો ઙ, ટ આવે તો ઠ, ઢ આવે તો ઢ, ત આવે તો થ, દ આવે તો ધ, પ આવે તો ફ, અને વ કે વ આવે તો ભ થાય:—

સ્કંધ	ખાંધ	પશ્ચાત્	પછી
વૃશ્ચિક	વીછી, વીંછુ	અષ્ટ	આઠ
મિષ્ટ	મીઠું	દષ્ટ	દીઠું
મૂષ્ટિ	મૂઠી	ગોષ્ટિ	ગોઠ
સ્તંભ	થંભ	સ્તર	થર
સ્તંભક	થાંભલો	દધિસ્તર	દહીંથરું
સ્તોભ	થોભ	પૂસ્ત (ક)	પોથું
હસ્ત	હાથ	મુસ્તા	મોથ
વાષ્પ	ખાંફ	ગુહ્ય	ગૂંઝું
દાહ્ય	દાઝ	મૂહ્યતિ	મુઝાય
વંધ્યા	વંઝા	સંધ્યા	સાંઝ, સાજ
જિઙ્ઘા	છંભ	ઉર્ધ્વ	ઉભું

૨૬. કોઈ વખત અક્ષરોનો વ્યત્યય એટલે ઉલટ

પાલટ થાય:—

કલશી	કશલી	નમ્ર	નરમ
વારાણસી	ખનારસ	ત્રિડાલ	ખિસાડો
હદ	હડરો, ધરો	લઘુ	હળુ, હળવે.

भाग ३ जो.

अधरा संस्कृत धातु.

अङ्—चिह्न करवुं:—अङ्—आङ्—आङो, अङित, आङाङित, पर्यङ्क-पङ्ग;—आङवुं, आङो, आङणी.

अङ्—जवुं:—अङ्—आङ्, (अङ्गन)-आङ्गुं, अङ्गना, अङ्तरङ्ग-अतरङ्ग, व्यङ्ग, साङ्गोपाङ्ग.

अङ्—जवुं, वङ्गवुं:—अङ्गन, अङ्गान, उद्दिष्ट, प्राप्ति.

अङ्—(ला. unguo) तेज लगाडी मुँदर करवुं, आङ्—जवुं, प्रकाशवुं:—अङ्गित, अङ्गन, व्यङ्ग, अव्यङ्ग, व्यङ्ग्य, निरङ्गन, व्यङ्गन;—आङ्गवुं, आङ्गणी.

अङ्, अङ्—जवुं करवुं:—अङ्गन, अङ्गी, अङ्गित, अङ्गित्य, देशाङ्गन, पर्यङ्गन, (पदाङ्गित) आङ्गुं.

अङ्, अङ्—(ला. animus) धमवुं, ध्यास लेवो, अङ्—जवुं—अङ्गन, अङ्गन, उद्गन, गङ्गनन, प्राङ्, प्राङ्गा-याम, व्यान, समान.

अङ्—(ला. edo; घं. eat) आङ्—दंत, अङ्गन, स्वा-द, स्वाङ्गु, स्वाङ्गित.

अङ्—मान आङ्गवुं, पूजवुं:—अङ्ग, अङ्गन, अङ्ग;—अङ्गवुं.

अङ्—मेजवुं, कमावुं:—अङ्गुन, उपाङ्गन, उपाङ्गना, उपाङ्गित, स्वीपाङ्गित.

अङ्—आङ्गवुं, अङ्ग करवी:—अङ्ग, अङ्गशास्त्र; अङ्गन—अङ्गन, प्रार्थना, समर्थ, व्यर्थ.

अङ्—सङ्गुगारवुं—अङ्गङ्ग, अङ्गङ्ग, अङ्गङ्ग, अङ्गङ्ग, अङ्गि-आङ्गि-अङ्गि.

अङ्—आङ्—अङ्गन, प्राङ्गन, हुताङ्गन; प्राङ्गवुं.

અસ્—(અં.is.લા.Esse.esti) હોવું, ફેંકવું:—અસ્તિ-
ત્વ, આસ્તિક, નાસ્તિ-નથી, નાસ્તિક, સત્, સત્ય, સત્તા,
સત્વ; અભ્યાસ; અસ્ત, અસ્ત્ર, ન્યાસ, વ્યસન, વ્યાસ, સં-
ન્યસ્ત, સમસ્ત્યા, સમાસ, સ્વસ્તિ.

અર્પ.—આપવું:—અર્પણ; સમર્પણ;—અર્પવું—આપવું.

આપ.—(લા. opto?) નેળવવું, વ્યાપવું:—પ્રાપ્ત, પ્રાપ્તિ,
પ્રાપ્ય, વ્યાપક, વ્યાપી, વ્યાપ્તિ, વ્યાપ્ય, સમાપ્ત, સર્માપ:—
વ્યાપવું, પાવવું, પામવું.

આસ.—એસવું:—આસન, ઉદાસી, ઉપાસક, પ્રાસ.

ઈષ્.—ઈચ્છવું:—અનિષ્ટ, ઇચ્છા, ઇચ્છુ, ઇષ્ટ, ઇષ્ટરાશી.
હિતૈષી—હિતેષી.

ઠચ્.—કંચ—પ્રકાશવું, આંધવું:—કચ, કંચન, કાચ, કાંચ-
ન, કંચુકી, કંચુલી:—કાંચળી, કાંચી.

કથ્.—કહેવું:—કચન, કથા, કથિત, કથ્ય;—કહેવું.

કન્.—ચાહવું, પ્રકાશવું:—કનક, કંદ, કન્યા, કાનન, કાંત,
કાંતા.

કણ્.—અવાજ કરવો:—કંકણ, કણિકા—કણકી.

કપ્, કંપ.—(ગ્રી.campto)જવું, ધૂંજવું. દયા કરવી—
અનુકંપા, કંપ, કંપાયમાન, કપિ, અપલ.

કલ્.—(લા. celer, swift.) જવું, ગણવું, ફેંકવું, શ-
બ્દ કરવો:—કલહ, કલ્યાણ, કલા, કલિ, કલોલ, કાલ, કા-
લિકા, નિકાલ, સંકલના, વિકલ;—ઉકલવું—(ઉત્કલ), ઓકળી-
(ઉત્કલિકા), અકળાવું.

કાશ—દીપવું, દેખવું:—અવકાશ, આકાશ, પ્રકાશ,
કાશી, કાષ્ટ.

કિત્.—જાણવું, વસવું:—કિતવ, કિતકી, ચિકિત્સા, નિકેત,
સંકેત.

કુ, કૃ.—ખોલવું:—કવન, કવિ, કવિતા, કવિત્વ, કાવ્ય,
કુંજ, કૃપ—કૃવો.

કુલ્.—એકદું કરવું:—આકુલ, કુલ, કુલક, કુલીન, આકુલ, વિરહવ્યાકુલ-ત્રેહવાકુળો-ત્રેહવાકુળો.

કુશ્, કુસ્—ભેટવું—કુશ, કુશલ.

કૃપ્, કલ્પ—દયા કરવી; યોજના કરવી—કલ્પ, કલ્પના, વિકલ્પ. સંકલ્પ, કૃપણ. કૃપા.

કૃષ્.—ખેંચવું:—આકર્ષણ, ઉત્કર્ષ, ઉત્કૃષ્ટ, કર્ષણ-કર્ણ, કૃષિ, કૃષ્ણ, સંકર્ષણ.

કૃત્—વખાણવું:—અપકીર્તિ, કીર્તન, કીર્તિ, કીર્તિત, પ્રકીર્તિત, કીર્તિમાન.

કિલશ્.—દુખેદવું—અકિન્નષ્ટ, કિલષ્ટ, કલેશ, કેશ, કેસર, કેશરી.

ખન્.—(લા. canalis.) ખોદવું:—ખાતક-ખાડો. અખાત, ખનિજ ખનિત્ર-ખાતરિઝી, ખાત્ર-ખાતર, (ખનિ) ખાણ;—ખણવું. ઉખેડવું—(ઉત્ખાત.)

ખાદ્.—ખાવું:—ખાદ-ખાધ, ખાદ્ય-ખાન્તું;—ખાવું.

ખિદ્—દુઃખી થવું:—ખિન્ન, ખેદ;—ખીજવું.

ગદ્.—(અં. quoth.) બોલવું:—ગદગદિત, ગદ્ય.

ગલ્.—ગળવું:—ગલ-ગળું, ગલ્લ-ગાલ, (ગલન) ગલાણું, નિર્ગળ;—ગળવું, ઓગળવું—(અવગળ), નિગળવું, પિગળવું (અપિગલ?)

ગા, ગૈ, —ગાવું:—ઉદ્ગીતિ, ઉપગીતિ, ગાથા-ગાહો, ગાન, ગાયત્રી, ગાયન, ગાયક, ગીત, ગીતિ, સંગીત.

ગુણ્—વધારવું, ગણવું:—ગુણ, ગુણક, ગુણ્ય, ગુણાકાર દુર્ગુણ, નિર્ગુણ, સદ્ગુણ, સગુણ;—ગુણવું.

ગુપ્.—રક્ષણ કરવું:—ગુપ્ત, ગુપ્તિ, ગોપ્ય-ગોપ, ગોપન.

ગુહ્.—સંતાડવું.—ગંહર-ગમ્પર, ગુહા-ગુફા, ગુહ્ય, ગૂઢ.

ગૃ.—ખાવું, ખહારે કહાડવું:—ઉદ્ગાર, ગુર, ઉપગુર, (ગગરી)-ગાગર, ગિરા.

અથ.—ગૃથવું:—ગ્રંથ-ગાંઠો, ગ્રંથી-ગાંઠ-ગાંઠડી;-ગૂંથવું, ગાંઠવું, ગંઠિએા, ગંઠીછોડ-ઘંટિઓર.

અસ્—ખાવું, લેવું:—ગ્રાસ, બાધિગ્રસ્ત.

ઘટ્.—ઘડવું, એકઠા થવું:—અઘટિત, ઘટ-ઘડો, ઘટ-ના, ઘટિકા, ઘટિત, સંઘટન;-ઘડવું, ઉઘાડવું, (ઉદઘાટ.)

ધુર.—ખીવાડવું, ભયંકર શબ્દ કરવો:—અધાર, ધાર:-ધારવું, ધરધર, ઘડઘડાટ.

ચક્ષ્.—જોવું, સ્પષ્ટ કહેવું:—ચક્ષુ-ચક્ષુ-ચમ્ચિચક્ષુણ.

ચત્.—માગવું:—ચતુર, ચાતક.

ચદ્, ચંદ—(લા. candeo.) પ્રકાશવું:—ચંદ્ર, ચંદન, ચંદ્રમા, ચંદ્રિકા.

ચલ્.—હાલવું, ચાલવું:—અચલ, ચલ, ચલન,—ચલણ ચલિત, ચાલ, ચાલની-ચાલણી, નિશ્ચલ;-ચાલવું, ચળવું, ચાળવું, ચલ્લુ—(ચલુ).

ચર્વ્.—ચાવવું:—ચાર્વાક, ચર્વણું (ચર્વણ):—ચાવવું.

ચ્યુ.—જવું:—અચ્યુત, ચ્યવન, પદચ્યુત.

જગૃ.—જાગવું:—ઉજ્જગર-ઉજગરો, જાગરણ, જાગૃત, જાગૃતિ, જાગૃત્;-જાગવું.

જ્ઞૃ.—(લા. Granum.) જીર્ણ થવું:—અજર, અજીર્ણ-અજીરણ, જર્જરે, જરા, જીર્ણ-જૂનું, જરે-જરેવું, જળી જવું, ખૂરેવું.

જ્વલ્.—ભડકો થવો, પ્રકાશવું:—ઉજ્વલ—ઉજળું, જ્વાળા-જાળ, પ્રજ્વલિત;-જલવું, અજવાળવું, (ઉજ્વલન.)

તન્.—(લા. tendo, tenio.) ખેંચવું, તાણવું:—તનુ, તનુજ, તંતુ, તાન-તાણો, સંતાન, સંતતિ.

તર્ક.—શોધી કહાડવું, વિચારવું:—અતર્ક્ય, કુતર્ક, તર્ક, વિતર્ક, તાકવું.

તલ્.—જવું, રહેવું:—અતલ, તત્ત-તળીર્ણ, તલાતલ, તાત્ત-તાડ, તાલી, તાલુ-તાળવું, પાતાલ, ભૂતલ, મહાતલ, વિતલ, રસાતલ, સુતલ.

તિજ્.—(અં. sting. લા. stingo.) અણી કરવી:—ઉત્તેજક, ઉત્તેજન, તીક્ષ્ણ, તેજ, તેજસ્વી, તેજ્જેમય, નિસ્તેજ;—ઉટકવું (ઉત્તેજ.)

તુર્.—ઝપટ કરવી:—આતુર, ત્વરા, તુરગ, તુરંગ, તુરંગમ;—તૂર્ત, તરત.

તૃપ્.—સંતોષ પામવું:—અતૃપ્ત, તર્પણ, તૃપ્ત, તૃપ્તિ.

ત્વજ્.—તજવું, છોડવું:—ત્વાગ, ત્વાગી, પરિત્વાગ:—તજવું, તાજ કરવું.

દમ્.—(લા. damnum, domo. અં. tame.) દમવું, દમ, દમન, દમયંતી, દંડ, દમવું.

દય્.—આપવું:—દયા, દયાલુ, દયાવંત, દયિતા, નિર્દય.

દલ્.—ભાગ કરવા, દળવું:—દલ દાળ, દિલીપ, દલન-દળાણું-દયાણું;—દળવું, અવડાળવું-ઓડાળવું (અવદાલ.)

દહ્.—ખાળવું:—દગ્ધ, દહન, દાહ, વિદગ્ધ, દાહ (દાધ.)

દશ્.—કરડવું:—દંથ-ડંસ-ડાંસ, દંટ્રી-દાઢ, દશા, દશન-ડસવું-ડંસવું.

દક્ષ્.—ઉતાવળ, કરવી, સારી રીતે કરવું:—દક્ષ, દક્ષિણ, દક્ષિણા, પ્રદક્ષિણા.

દુષ્, દૂષ્.—ભૂલ કરવી:—ત્રિદોષ, દુષ્ટ, દૂષણ, દોષ, નિદોષ, પ્રદોષ, વિદૂષક.

દુહ્.—દોહવું:—કામદુધા, દુહિતા, (દુગ્ધ,)-દૂધ, દોહન, (દોહની)-દોહણી-દોણી, દોહિત્ર-દોહિતર:—દોહવું.

દૃપ્.—અહંકાર કરવો:—કંદર્પ, દર્પ, દર્પણ.

દૃહ્.—વધવું:—દદ, દીર્ઘ.

દ્.—ક્રાડ્યું, ખીવું:—દારણ, દાર, (દદૂ)—દાદર, વિદા-
રણ;—વિડારવું.

દ્યૌ, જ્યુત—પ્રકાશવું:—ઉદ્યોત, અદ્યોત, જ્યોત્સ્ના,
જ્યોતિ, દ્યુતિ, વિદ્યુત્-વીજળી.

ધન.—શબ્દ કરવો, ચલાવવું, અનાજ પેદા થવું,
મારી નાખવું:—ધન, ધની-ધણી, ધનુસ્, ધન્ય, ધાન્ય,
નિધન, પ્રધન.

ધાવ્—ધોવું:—ધવણ-ધોળું દંતધાવન, ધાવક-ધોખી
ધૌતિ-ધોતી.-ધોવું.

ધૂ.—પૂજવું:—અવધૂત-અખધૂત, ધવ, ધૂનિ-ધૂણી, ધૂમ,
ધૂમ્ર, (ધૂળી)—ધૂળ, —ધૂણવું.

ધ્યૈ.—વિચારવું, ચિંતન કરવું:—ધ્યાતા, ધ્યાન, ધ્યેય,
ધી, સંધ્યા.

ધમ.—ધમવું:—ધમન-ધમણ, ધમની;—ધમવું.

નટ્.—નાચવું—નટ, નટી, નાટક, નાટ્ય;—નટવું.

નદ્.—શબ્દ કરવો:—નદ નદી, નાદ.

નલ્.—ખાંધવું, ગંધ આપવો:—અનલ, નલ, નાડી,
નાળ-નાળવો, પ્રણાલ-પરનાળ, પ્રનાલિકા, —નડવું.

નદ્, નંદ્—ખુશ થવું:—અભિનંદન, આનંદ, નંદ, નંદન,
નંદિની, નંદી, નાંદી-આનંદવું.

નાથ—માગવું, દુઃખ દેવું:—જગન્નાથ, નાથ, વિશ્વના-
થ;—નાથવું.

નૃત્.—નાચવું:—નર્તક, નર્તકી, નર્તન, નૃત્ય, નૃત, સુનૃત.

નર્.—લઈ જવું:—નર, નરસિંહ, નર્મ, નારંગ, નારી.

પઠ્.—શુદ્ધ ખોજવું, ચાંચવું:—પાઠ, પાઠક, સંહિતાપાઠી; પઠવું.

પથ્.—જવું:—કુપથ, પથ, પંચ, (પાથેન)—ભાથું.

પલ્.—જવું:—ઉત્પલ, પલ, પલાયન, (પલાલ)—પરાળ,
પાળી, પિપ્પળ-પીપળો;—પાળવું, પળી જવું.

પશ્.—(લા. pactum.) પાંધવું:—પશુ, પાશ-કાંસો.
 પક્ષ—લેવું:—અપક્ષપાત; પક્ષ; પક્ષી-પંખી, પ્રતિ-પક્ષી.
 પુષ્—પોષવું, વધારવું:—પુષ્કર, પુષ્કળ, પુષ્ટ, પુષ્ટિ,
 પુષ્ય, પોષક, પોષણ, પૌષ;—પોષવું-પોષ્યવું.

પૂજ્.—પૂજવું:—અપૂજ્ય-અપૂજ, મૂર્તિપૂજક, પૂજન,
 પૂજ્ય, પૂજનીય, પૂજનીક; પૂજ; પૂજિત, પૂજારી.

પૃ.—કામે લાગવું:—વ્યાપાર-વેપાર, વ્યાપારી-વેપારી;
 વાપરવું-વાવરવું.

પ્રજ્.—(લા. precor.) પૂછવું:—પૂછ, પ્રચ્છક, પ્રચ્છા,
 પ્રમ્:—પૂછવું.

પ્રય્-પૃય્—પ્રુલુ થવું:—પૃથિવી, (પૃથુક)—પહોંકે—
 પહુંઆ, પ્રયમ, પ્રયા,

પ્રી.—(અં. friend.) ચાહાવું:—અભિપ્રાય, પ્રિય—
 પ્રિયુ, પ્રિયતમ-પ્રીતમ, પ્રીત, પ્રિયા, પ્રીતિ, પ્રેમ.

ભક્ષ્.—(લા. fames.) ખાવું—અમશ્ય, ભક્ષ, ભક્ષ્ય.
 ભક્ષક, ભક્ષણ:—ભખવું.

ભા.—પ્રકાશવું:—આભા, પ્રભા, પ્રભાકર, પ્રભાત,
 ભાન, ભાનુ, ભામા, ભામિની.

ભાસ્.—દેખાવું, પ્રકાશવું:—આભાસ, ભાસ, ભાસ્કર.
 ભિન્.—(અં. beg.) માગવું; ભિક્ષા, ભિક્ષુ, ભિક્ષુ-
 ક:—ભીખવું ભીખ, ભીખારી (ભિક્ષાહારી).

ભી.—બીહીવું—અભયવચન, નિર્ભય, ભય, ભયંકર,
 ભયાનક, ભીતિ, ભીમ, ભીર, ભીષ્મ, ભિર, ભૈરવ, ભૈરવી,
 વિભીષણ.

ભ્રશ્.—પડવું:—અપભ્રંશ, ઉભયભ્રષ્ટ, ભ્રષ્ટ, ભ્રંશ.
 મંડ્—શણુગારવું:—મંડન-માંડણ, મંડપ-માંડવો, મં-
 ડલ, મંડલી, મંડિત:—માંડવું (!)

મંત્ર.—છાનો વિચાર કરવો:—આમંત્રણ, નિમંત્રણ, મંત્ર, મંત્રી;—મંત્રવું.

મલ્લ. મત્ત.—ધારણ કરવું:—અમલ, (આમલકી) આમલકી; નિર્મલ, પરિમળ, મલ, મલયાચલ, મલ્લ, મલિન, મેલું, મલ્લિકા માલતી, માલા.

મંજ્ઞ શબ્દ કરવો:—મંજરી-માંજર, મંજુરા, મંજુલ, મંજુષા-મંજુસ.

મસ્.—વિકાર પામવો.—મસ્ત, મસ્તક.

મસ્જ.—ખૂડકી મારવી:—નિમગ્ન, મગ્ન-મગન, મંજન.

મહ્.—(લા. magnus.) મોટા થવું:—મહતા, મહત્વ, મહત્, મહા, મહાન, મહિતા-મહેતા, મહિષી, મહિષા—મહેલા, મહી, મહીપતિ.

મથ્.—વલોવવું:—મથન, મથુરા, મન્મથ, મંથન, મંથર.

મિશ્ર—(mix.) એકઠું કરવું—મિશ્ર, મિશ્રગણિત; મિશ્રણ, મિશ્રિત.

મુડ્.—ભાગવું:—મુંડ, મુંડન-મૂડણ, મુંડી, મુંડિત, મૂડિયો:—મૂડવું, મોડવું.

મુદ્.—પૂરા થવું:—ક્રુમુદ-ક્રમોદ (!) પ્રમોદ (મુદ્ગર) મોગરો, મુદ્રા, મુદા, મોદ, મોદક-મોદિક.

મૂર્છ—એભાન થવું:—મૂર્છન, મૂર્છા, મૂર્છિત.

મૃજ્—શુદ્ધ કરવું:—માર્જન, માર્જર, સન્માર્જની;—માજવું-માંજવું.

મૃદ્.—(લા. mordeo) ચૂરો કરવો:—પીઠમર્દન, મર્દન, (મર્દલક)-માદળીર્ધિ, મૃત્તિકા, મૃદંગ, મૃદુ.

યત્—મેહેનત કરવી:—પ્રયત્ન, યત્ન—જતન.

યાચ્.—માગવું:—અયાચિત-અજાચિત, યાચક-જાચક યાચના-જાચના;—જાચવું.

યુ.—(લા. juvo.) જીવા થયુ, આંધવું:—અયુત, યુવા-
વરયા, (યવાસો) જવાસો, યુત, યુપ, (યોત) જોતુ-જોતરૂં.

યુધ્.—લડવું:—આયુધ, દુર્યોધન, યુદ્ધ, યોધ—જોધ, યો-
દ્ધ-જોદ્ધો, યુધિષ્ઠિર, સુયોધન;—જૂઝવું.

રહ્—તજવું, છોડવું:—રહસ્ય, રહિત, રાહુ, વિરહ.

રાધ્—પ્રસન્ન કરવું:—અપરાધ, આરાધન, આરાધ્ય,
રાધા.

રિચ્.—(લા. liceo. અં. leave) ખાલી કરવું:—રેચ,
રેચક, અતિરેક.

રૂ.—ખૂમ પાડવી:—પુરૂવ, રવ, રાવણ, રૂંડ;—રોવું.

રૂચ્.—(લા. luceo, lux lumen. અં. light)
અભિરૂચિ, ગોરોચન, રૂકમ—રૂખમયો, રૂકિમણી, રૂચિ,
રૂચિર;—રોક, રોકડા, રૂચવું.

રૂઝ્.—દુઃખ થવું:—આરોગ્ય, નીરોગી, રોગ.

રૂદ્.—રડવું:—રૂદ્ર, રૂદ્રી, (રોદન)—રૂદન; રડવું, આ-
રડવું, (આરોદન.)

રૂપ્—ગુસ્સે થવું:—રૂષ્ટ-રૂઠ, રોષ, રોષણ-રૂપણું, —રૂપવું.

રૂઢ્.—ફણગો ફૂટવો:—આરૂઢ, આરોહણ, રૂઢ, રૂઢિ,
રોહિણી.

લગ્.—સાથે જવું:—લગ્ન, —લગ્ન-લાગો, સંલગ્ન;—
લાગવું, લગતી.

લધ્.—જવું, ભૂખ્યા રહેવું:—ઉલ્લંઘન, લંઘન—લાંઘણ,
લધુ, લાંઘવી, —લાંઘવું, લંઘાવું (?), ઓળંગવું, (ઉલ્લંઘ).

લપ્.—(લા. loqui.) બોલવું:—આલાપ, પ્રલાપ, વિ-
લાપ;—લવવું, વિલપવું.

લમ્, લંમ્ (અં. limp.) લમડવું:—અવલંબ-ઓળંગો,
અવલંબત, લંમ-લાંમ્, વિલંબ;—લંખાવવું.

લભ્—મેળવવું:—અલભ્ય, લબ્ધ, ફલભ; લભ્ય, લાભ-લાહયો, (લાભન), લાહણ—લાહણું, શૂન્યત્ત્વિધ, સુલભ, વિપ્રત્નભ.

લક્.—રમવું:—લલના, લલિત, લાલ, લાલન, લાલિત્ય, લાલસા—લાલસ;—લાડવું.

લસ્ લપ્.—રમવું, પ્રકાશવું:—આલસ્ય, ઉલાસ, વિલાસ, :—લસવું, આળસવું, વિલસવું.

લિખ્.—લખવું:—ઉલ્લેખ, રેખા, લેખ, લેખક-લહીઓ, લેખન, લેખની, લેખણ:—લખવું, આલેખવું. (આલિખ).

લિપ્, -લીપવું. ચોપડવું:—નિર્લેપ, લેપ, લેપન—લીપણ;—લીપવું.

લી.—રહેવું, મળી જવું, ગળી જવું:—આલય, નિ-લય, પ્રલય, લય, લીન.

લુપ્.—(લા. rumpo.) નાશ કરવો:—લુપ્ત, લોપ, લો-લુપતા;—લોપવું.

લુભ્.—લોભ રાખવો:—નિર્લોભ, લુબ્ધ, લોભ.
વંદ્.—વખાણવું;—અભિવંદન, વંદન, વંદના, વંદનીય, વંદ્ય, વંદિત;—વંદવું.

વન્—શબ્દ કરવો, ચલાવું:—વન, વનિતા, વાનર.
વર્ણ્.—રંગવું, વર્ણન કરવું:—વર્ણ, વર્ણન, વિવર્ણ, સવ-ર્ણ, સુવર્ણ;—વર્ણવું.

વિચ્.—છૂટા પાડવું:—અવિવેક, વિવેક, વિવેચન;—વ-હેચવું (!), વેચવું (!)

વિધ્, વ્યધ્—ધડવું:—નિવેધ, વિધાન, વિધિ, વિધુ, વેધ-વેહ;—વિંધવું. (?)

વૃજ્, (લા. Vergo.) છોડી દેવું, વર્જવું:—અવર્ગી-ય, અપવર્ગ, વર્ગ, વર્જન, વર્જ્ય, વર્જિત, વિવર્જિત;—વર્જવું.

વૃષ્, વરસવું:—અનાવૃષ્ટિ, વર્ષણ, વર્ષા, વૃષ્ટિ;—વરસવું.
 વે:—(અં. Weave.) વણવું:—ઉપવીત, પ્રોત-પ્રોયું,
 (વાન)-વાણો, (વાનકાર)વણકર;—વણવું:—પ્રોવું-પરોવવું.
 શપ્.—ઓલટું, નિંદવું, સાપવું:—અભિશાપ, શપથ,
 શપ્દ, શાપ.

શંક્.—વહેમ આણવો:—આશંકા, નિ:શંક, શંકા, શંકિત.
 શમ્.—સમવું:—શમ, શમન, શાંત, શાંતિ, શામ.
 શાસ્.—શીખવવું, હુકમ કરવો:—અનુશાસન, આ-
 શિસ્, હુ:શાસન, શાસન, શાસ્ત્ર, શિષ્ય.

શિષ્.—બાકી રહેવું:—અશેષ, ઉચ્છિષ્ટ, નિ:શેષ, વિશે-
 પ, વિશેષણ, વિશેષ્ય, વૈશેષિક, શિષ્ટ, શેષ.

શિક્ષ્.—શીખવું-શિક્ષક, શિક્ષા-શીખ, શિક્ષિત;—શીખવું.
 શુચ્.—પ્રકાશવું, દિલગીર થવું, ભીના થવું:—શુક, શોક,
 શોચના.

શુચ્.—પવિત્ર થવું—આશૌચ, શુચિ, શૌચ.
 શુભ્.—પ્રકાશવું:—શુભ, શુભ્ર, શોભન, શોભિત—શો-
 ભિતું, શોભા, શોભાયમાન, સુશોભિત,—શોભવું, સોહવું.
 શુષ્.—સુકાવું:—શુષ્ક-સૂકું, શોષ-સોસ, શોષક, શોષણ;—
 મૂકવું.

સદ્.—(અં. sit લા. sedeo) બેસવું. જવું:—આસન,
 ઉપનિષદ્, નિષાદ, પરિષદ્, પ્રસાદ, પ્રાસાદ, પ્રસન્ન, સદન,
 સભાસદ.

સિચ્.—છાંટવું:—અભિષેક, સેચન;—સિંચવું.
 સેવ્.—ચાકરી કરવી:—સેવક, સેવન, સેવ્ય, સેવા;—સેવવું.
 સ્તુભ્, સ્તભ્.—અટકવું:—અનુષ્ટુપ, ત્રિષ્ટુપ, સ્તંભ—
 યંભ-યાંભલો, સ્તબ્ધ, સ્તંભન, સ્તોભ, ધોમ;—યંભવું, યોભવું,
 ઉઠાવવું, ઉથામવું, (ઉતંભ ?)

સ્તુ-વખાણ કરવા:-પ્રસ્તાવ, પ્રસ્તાવના, પ્રસ્તુત, સ્તવન, સ્તુતિ, સ્તુત્ય, સ્તોત્ર, (સ્તોક)-થોડું; સ્તવવું.

સ્મિ.-(અં. smile.) હસવું:-વિસ્મય, વિસ્મિત, સ્મિત.

સ્વપ્.-(લા. sopor somnus, cupo? અં. sleep)

ઉઘવું:-સ્વપન, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ;-સૂવું.

સ્તૃ. (અં. strew.) પાથરવું:-થર (સ્તર), (પ્રસ્તર) -પથર, પ્રસ્તાર, (પ્રસ્તરણ) પાથરણું, ભૂસ્તર, વિસ્તાર, વિસ્તીર્ણ;-પાથરવું, વિસ્તરવું.

હસ. -હસવું:-અદ્દહાસ, ઉપહાસ, હસન, હસત, હસિત, હાસ્ય, હાસ, સહસ્ર-હસવું.

હા. -છોડી દેવું:-વિહિન-વિહોણો-વોહોણો, હિન-હીણ -હીણો, હાનિ, હેય.

હિ. -જવું, વધવું-વિહિત, હેતુ, હેતુતા.

હ-લાદ. -(અં. glad.) ખૂશ થવું:-આહ-લાદ, આહ-લાદક, પ્રહલાદ.

ક્ષણ. -હણવું:-અક્ષ, અક્ષાંશ, ક્ષણ, ક્ષત, ક્ષત્રિય;-ખણવું.

ક્ષમ્. -ખમવું:- (અક્ષમ) -અખમ, ક્ષમા, ક્ષાંતિ;-ખમવું.

ક્ષર. -ખરવું, ઝરવું:-અક્ષર, (પક્ષર)-પાખર, ક્ષર, ક્ષાર;-ખરવું.

ક્ષુભ્-ગભરાવું:-વિક્ષોભ, ક્ષોભ, ક્ષોભિત.

આરબી ધાતુ.

અજખ.—આશ્ચર્ય પામવું; અજખ, અજખેખ, તાજખ.

અઝમત.—મોટા થવું;—આઝમ, (આઝમ), તાઝીમ.

અઝ —હુકમ કરવો;—અઝીર, ઉઝરા (ઉઝરાવ),

અઝલ — કરવું;—અમલહ (અમલ, અમલો), મામૂલ,

અર્ખ.—લખવું;—તારીખ, તવારીખ.

અસર.—અસર કરવી;—અસર, તાસીર.

આદત.—ટેવ પાડવી;—આદત, એદી (આદી).

ઈદમ.—જાણવું;—આલીમ, ઓલમા (ઊલમા), ઈદમ.
ઇલમ, તાલીમ-તાલેમ.

ઈશિક.—આહવું;—આશિક, આશક. ઈશિક-ઈશિક-માશુક.

ઉલૂ.—ઊંચા થવું;—આલીજહ, આલીશાન, અલખેલો,
(અલાખઅલા.)

કુઝા.—ઠેરવવું, માગવું;—કઝિયો (કઝોય) કાઝી, તગાદો,
(તકઝા).

કદ.—ખેસવું;—કાયદા, કવાયદ,

કદમ.—આવવું;—કદમ, કદમી (કદીમ), મુકદમ.

કદ્ર.—મુકરર કરવું;—કુદરત, તકદીર, મગદુર (મકદુર.)

કખુલ.—કખુલ કરવું;—એકખાલા (ઇકખાલ), કખુલવું, ક-
ખુલસુરત, કખુલાત.

કિયામ.—ઉભા રહેવું;—ક્યામત, કાયમ, કીમત, મકામ-મુ-
કામ.

કરાર.—વચન આપવું;—ઇકરાર (એકરાર), કરાર
કલમા-કલમો, કોલકરાર.

કસદ.—છરાદો રાખવો;—કાસદ, મકસદ.

કસર.—કુંકું કરવું:—કસર.

કોન.—થવું:—કાયતાત, મકાન.

કોલ.—બોલવું:—કાયર (કાયલ), કાએલી, કોલ (કાહલ)

કિબ્ર.—મોટા થવું:—અકબર, અકાબર, કબીર, તકોબરી
(તકૂબરી.)

કિતાબ.—લખવું:—કિતાબ, મકતબ.

ખત્ર.—ખીલીવું:—ખતરો (ખતરાહ), ખાતરનિશાન,
ખાતરજમાં, ખાતરદારી, ખાતર, (ખાતિર), ખાત્રી.

ખસ.—પોતાનું કરવું:—ખવાસ, ખસૂસ—ખુસૂસ, ખાસ,
ખાસીયત, ખાસું, (ખાસહ).

ખેર.—પસંદ કરવું:—ખેર, ખેરખાઈ, ખેરાત, ખેરીયત.

ઘફલત.—ભૂલ કરવી:—ગફલત (ઘફલત), ગાફેલ
(ઘાફિલ).

ઘીખત.—છાનું કહી દેવું:—ઘીખત, ગેખ (ગાઈખ),
ગોખી.

ધુરર.—અભિમાન કરવો:—ગરરી (ઘરરી), મગરર
(મઘરર).

ધુર્ખ.—ગરીબ થવું:—ગરીબ, ગુરબા, ગરીબ પરવર.

જમા.—એકઠું કરવું:—જમા—જમે, જમાત, જમાદાર,
જમાખંદી, મજમુદાર (મજમુઆદાર).

જલસ.ખેસવું:—મજલિસ—મિજલસ.

ઝપ્ત.—પકડવું:—જપતી (ઝપ્તી), મઝપૂત.

ઝહમત.—મુશ્કેલીમાં પડવું:—ઝમત (ઝહમત), મુઝા-
હમ.

ઝિક્ર.—યાદ રાખવું:—ઝીકર, મઝકૂર.

ઝુલમ.—જુલમ કરવો:—જુલમ, જાલીમ—જાલમ.

તકલીફ.—તકલ કરવી:—તકલીફી—તકલેફી.

તખઅ.—તાખે થવું:-તાખે, તાખેદારી.

તલઅ.—ઉગવું:-તાલે, તાલેમંદ, તાલેવર.

તલમ.—માગવું:-તલમ (તલપ), મતલમ.

દખત.—પેસવું :-દખત (દખલ), દાખત (દાખિત).

દર્સ.—શીખવું :-મદ્રેસા.

દલાલત.—ખતાવવું :-દલાલ દલીલ.

દા.—દાવો કરવો :-દાવો, મુદ્દો.

દાર.—કરવું :-મદાર.

નકશ.—છાપવું :-નકશો, નકાશ.

નજલ.—હિતરવું :-નજ્જો, મજલ (મંજિલ).

નઝર.—જોવું :-નઝરાણું. નઝરાનાહ, નાઝર, મંઝર, નઝરખંદી.

નરઅ.—મુકરર કરવું:-નસીખ, મનસુખો (મનસુખહ)

નિષ્ક.—સમભાગ કરવા :-ઈનિસાફ, મુનસિફ.

ન્યામત.—આપવું:-ઈનામ, ન્યામત.

ફના.—નાશ પામવો :-ફના, ફાની.

ફરાગત—છૂટા થવું :-ફારેગ, ફારગતી. (ફારિગ્મતી.)

ફસલ.—છૂટા પાડવું:-તફસીલ, મુફરસલ, મુફસીલ, ફસલ, ફસલો.

ફેલ.—કરવું :-અદફેલી, ફેલ, ફેલખમીન.

મઝી.—જવું:-માઝી—માજી (પેહેલાનો)

મશી.—ચાલવું:-તમાશો (તમાશાહ).

મિલક.—ધણી થવું:-માલિક-માલેક, મિલકત.

રઝા.—રીઝવું:-નારાઝ, મઝીર, રઝ, રાઝી.

રતઅ.—ગોડવું:-તરતીખ, મર્તઅહ, રાતિખ-રાતઅ.

રજૂ.—રજૂકરવું:-રજૂ, રજૂ, રજૂઆત-રજૂઆત,

લુઝૂમ.—જરૂર પડવી;-ઝાઝિમ-લાઝમ, લવાઝમ-લવા-જમ.

વકલ—સોંપવું?—વકીલ, વિકાલત-વકાલત.

વઝન—તોળવું:—મિઝાન, વઝન.

વુરફ.—બાણવું:—વફૂફ, વફેફ, બેવફૂફ.

વુળખ—લાયકથવું:—મુળખ-મુજખ, વાજખ, વાજખી.

શર.—બાણવું:—શાઠર-શાહેર, શૂર-શૌર.

શિકલ—ઘાટઘડવો; મુશ્કિલ શિકલ.

શુખ.—પીવું:—શુખત, શરાખ.

શોલા—બડકોથવો:—મશાલ (મશઅલ), મશાલ-ચી, શોલો.

સુલહ—ગોકવણકરવી:—મસલત, મસાલહ—મસાલો.

સફ—મુસાફરી કરવી:—મુસાફર, સફર,

સુરત.—ઘાટઘડવો:—ખુબસુરત, તસવીર, બદસુર-ત, સુરત,

હસલ,—મેળવવું:—તહસિલ, મહસુલ-મહેસુલ, મો-

હસિલ—મોહસલ, હાસિલ-હાંસલ.

હિમાયત.—રક્ષણ કરવું:—હામી, હિમાયત.

હુકમ—હુકમ કરવો:—હકીમ, હાકિમ-હાકેમ, હુકુમત,

હુકમ-હુકમ.

હુન્નૂર—હાજરથવું:—હાજર, હુન્નૂર, હન્નૂર,

દ્રારસી ધાતુ.

અંદાખતન—ફેકવું:—અંદાખે, ગોલંદાજ, તીરંદાજ.

આમદન—આપવું:—આમદ, આમદની-આમદાની,

આયંદા, ખુશામદ—ખુશામતી.

આસુદન—મુખી થવું:—આસુદો, દિલાસો.

ખાસ્તન—છેલ્લવું:—ખામુખા.

ખુદન—ખાવું:—કીનાખોર, ખુદો, ખુવાર, ખોરાક,

હરખોર, હરામખોર.

ઝાદન—જન્મવું:—આદમઝાદ—જાત, કમઝાદ, દોલત-ઝાદા, શાહઝાદા.

દાનેસ્તન—જાણવું:—દાનસ્તો, દાના, દાનાઈ, દાનેશ-મંદ, દાનાઈ.

દાસ્તન—મૂકવું:—દાર, નાદાર, યાદદાસ્ત.

નવાખ્તન—મોટાઈ આપવી:—ગરીબનવાઝ, બંદેનવાઝ, નવાઝવું.

પરવરદન—પાળવું:—પરવરદેગાર, પરવરશી—પરવશી.

પરહેઝદન—દૂર રહેવું:—પરહેજ—પરેજ, પરહેજગારી પરહેજ.

પોશીદન—પેહેરવું:—પાયપોશ, પોશાક.

પૈમુદન—માપવું:—પાયમોશ—પેમાશ.

પ્રસ્તીદન—પૂજવું:—આતશપરસ્ત, ખુદાપરસ્ત, ખુતપર-સ્ત, યઝદાંપરસ્ત.

ખાઝીદન—રમવું:—આતશખાઝી, નઝરખાઝ, ખાઝંદો

ખસ્તન—ખાંવવું:—ખંદોખસ્ત, ખાખસ્તા (વાખસ્તા)

ખુદન—લઈજતું:—પેગંખર.

માલીદન—મસાજવું:—પાયમાલ, રમાલ.

રફતન—જવું:—રંદાહ—રંદો.

રેખ્તન—રેડવું:—રંગરેઝ, રેઝા—રેન્ને.

શર્મીદન—શરમાવું:—ખેશર્મ, શર્મિંદો, શર્મ.

સાખ્તન—કરવું:—સાઝ, સાઝંદો.

ધાતુ જેવા ફારસી આરબી શબ્દો.

(ફા.) આફતાખ. —સૂરજ:—આફતાખ, આફતાખગીરી—આખદાગીરી.

(ફા.) આખ, —પાણી:—આખખોરો, આખર, યુક્તાખ, તેજાખ, પંજાખ.

- (અ.) આમ.—સાધારણલોક:—આમની સભા, શરીઆમ (શાહરાહે આમ).
- (અ.) ઈસ્મ.—નામ:—આસામી.
- (ફા.) ખુદ.—પોતે:—ખુદમદા-ખુદા, નાખુદા.
- (ફા.) ખુશ:—ખુશનુમા; ખુશમો, ખુશી, ખુશહાલ—ખુશાલ, ખુશહાલી, ખુશાલી.
- (ફા.) ગાહ.—જગા:—દરગાહ, પાયગાહ.
- (ફા.) ચોખ—સોટી:—ફારચોખી, ચોખદાર, ચોખો.
- (ફા.) જાન.—જીવ:—જાન, જાનવર, દિલોજાન.
- (અ.) જુઝ.—થોડું, ચોપડીનો ભાગ:—જુઝ-જુજવી, જુઝદાન-જોસદાન-જોસતાન.
- (અ.) જોહર.—રત્ન:—ઝવેર, ઝવાહિર, ઝવાહિરાત.
- (ફા.) ઝમર.—ઉપર:—ઝમર, ઝમરદસ્ત-જસ્ત, જમરો.
- (ફા.) ઝર.—સોનું:—ઝર-જર. ઝરીઆન, ઝરીપટકો.
- (ફા.) ઝયાન.—જીભ:—ઝયાન, ઝયાની.
- (ફા.) ઝેમ—ચળકાટ:—અવરંગઝેમ, ઝેમ.
- (ફા.) ઝેર.—હેકલ:—ઝેર, ઝેરબંધ.
- (ફા.) તેઝ.—તીક્ષ્ણ, તીવ્ર:—તેઝ, તેઝદાર, તેઝાનો, તેઝામ, તેઝી.
- (ફા.) દર.—મહિ:—દરકાર, દરગાહ, દરવાર.
- (ફા.) દસ્ત.—હાથ:—ઇમામ દસ્તો, જમરદસ્ત, દસ્તા-અત—દસ્તક, દસ્તાવેજ.
- (ફા.) દિલ.—અંત:કરણ:—દિલગીર, દિલદાર, દિલાવર, દિલાસો, દિલોજાન.
- (ફા.) ના.—હોડી:—નાખુદા.
- (અ.) નુર.—તેજ:—કોહીનૂર. નૂર, નૂરજહાં.
- (ફા.) પાય—પગ:—પાય, પાયગાહ, પાયજામો, પાય-તખ્ત, પાયમાલ, પાયઝાર—પેજાર.

- (ફા.) પેશ.—આગળ:—પેશતર, પેશવા, પેશો, પેશાવર,
 (ફા.) પેગામ.—સંદેશો:—પેગામ, પેગંબર.
 (અ.) ફર્શ.—ગલીઓ:—ફર્શગંદી, ફરાસ.
 (અ.) ફુ.—મોઢું:—અફવાહ.
 (ફા.) ખાર.—પેસવું, —કારોખાર.
 (ફા.) રાહ.—રસ્તો:—રાહ, રાહદારી, શરીયામ, (શાહ-
 રાહેઆમ.)
 (ફા.) રૂ.—મોઢું:—આપર, રૂમાલ.
 (ફા.) સિયાહ.—કાળું:—સિયાહ-શાહા, સિયાહી શાહી.
 (અ.) સફા.—સ્વચ્છ:—સફા, સફાઈ, સાફ, સાફી.
 (ફા.) સખ.—બદલો:—સખ, સખવર.
 (અ.) સખખ.—અસખખ, સખખ.
 (ફા.) સર.—માથું:—સરકાર, સરદાર, સરબરા (સરખ-
 રરાહ,) સરામરી, સરંખમ.
 (ફા.) સંગ.—પત્થર:—સંગીન, સંગેમરમર.
 (ફા.) સાલ.—વરસ:—આખિરસાલ, સાલ, સાલગીરી,
 સાલગુદસ્ત, સાલીર્ગ.
 (અ.) શાન.—આકાર, દરજ્જો:—આલીશાન, શાન, શા-
 નદાર,
 (ફા.) હર.—પ્રત્યેક:—હરકારા (હંતકારો), હરગીઝ, હર-
 દમ, હરરોઝ, હરેક.
 (અ.) હાલ.—અવસ્થા:—અલમસ્ત (હાલમસ્ત) અ-
 હવાત્ર-હવાલ, બેહાલ, હાલ, હાલત,

શુચિપત્ર.

ભાગ ૧ લો.	પૃષ્ઠ.
સમાસના શબ્દો જુદા પાડવા વિષે...	૧
આદ્ય પ્રત્યયની સાધારણ સમજ.	૫
ફારસી પ્રત્યયો.	૭
સંસ્કૃત તદ્વિત પ્રત્યયો.	૮
સંસ્કૃત કૃદંત પ્રત્યયો.	૧૧
વિવિધાર્થ પ્રત્યયોનું પુનરાવર્તન.	૧૩
સંસ્કૃત આદ્ય. (ઉત્સર્ગ)	૧૪
ભાગ ૨ જો.	
બહુ વપરાતા સંસ્કૃત ધાતુ	૧૮
ઉત્સર્ગ. (શબ્દ અપભ્રષ્ટ થવાના નિયમ)	૬૧
ભાગ ૩ જો.	
અધરો સંસ્કૃત ધાતુ.	૭૩
આરબી ધાતુ.	૮૫
ફારસી ધાતુ.	૮૮
ધાતુ જેવા ફારસી આરબી શબ્દો.	૮૯

સંક્ષેપ ચિન્હ.

અં, ઇં.=અંગરેજી ભાષા.	આ, અ=આરબી ભાષા.
ગ્રી.=ગ્રીક ભાષા,	લા=લાટિન ભાષા.
સં=સંસ્કૃત ભાષા.	ફા=ફારસી ભાષા.

જાહેર ખબર.

(શ્રીનવલરામ લક્ષ્મીરામ કૃત)

बीजी आवृत्ति.

डिरेक्टर साहेबे मंजूर करेली.

દર નકલની કિંમત રોકડે આના છ તથા ટપાલ ખરચ આનો અર્ધો દશ નકલની કિંમત તથા ટપાલ ખરચ (ચાર આના) મોકલનારને એક નકલ કમિશન દાખલ મળશે.

મુ. સુરત.

ખપાટિયાચકલા

૨-૨-૮૬

હરિલાલ વલ્લભરામ.

માહ માનેજર (ગૂજરાત સાળાપત્ર)

